

ปัญญา

เมื่อมองทางด้านวัตถุ ประเทศชาติกำลังเจริญก้าวหน้ามาก ถ้าต่างชาติมีของแปลกใหม่ เช่น รถยนต์ ในไม่ช้าบ้านเราก็มีบ้าง แต่มีโดยการนำเข้า ไม่ได้ผลิตเอง หรือผลิตภายใต้เทคโนโลยี (ปัญญา) ของต่างชาติ เพราะเรายังขาดแคลนปัญญา ต้องสั่งซื้อปัญญาจากต่างประเทศ เสียเงินเปลืองมากมาย (และปัญญานั้นก็อาจล้าสมัยแล้ว) จึงต้องรีบพัฒนาการศึกษา หมั่นฝึกฝนอบรมปัญญา แล้วบ้านเมืองก็จะเจริญก้าวหน้าอย่างแท้จริง ไม่ใช่เจริญแต่เพียงเปลือกนอก ถ้าเราไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา ไม่ฝึกฝนอบรมปัญญา ในไม่ช้าแม้แต่ปัญญาในทางธรรมก็คงต้องนำเข้าแทนส่งออกเป็นแน่

ปัญญา หมายถึง ความฉลาด ความรอบรู้ ความเข้าใจชัดในสิ่งต่างๆ ผู้มีปัญญาย่อมรู้จักผิดชอบชั่วดี รู้จักบาปบุญคุณโทษ รู้จักเหตุผล คือ รู้จักสืบสวนจากผลไปหาเหตุ และจากเหตุไปหาผล รู้จักฐานะ (เช่น ความรู้ อายุ ฐานะ ทรัพย์) ของตนและผู้อื่น สามารถประพฤติตนให้เข้ากับสังคมได้ รู้จักประมาณ คือทำให้พอดี ไม่ขาด ไม่เกิน รู้จักกาลเทศะ ฯลฯ

ในมิลินทปัญหา พระนาคเสนได้กล่าวถึงลักษณะของปัญญา ๒ ประการ คือ

๑. ปัญญามีการตัดเป็นลักษณะ ข้อนี้มีอุปมาว่า ในการเกี่ยวข้าว ชาวนาจะจับกอข้าวด้วยมือข้างหนึ่ง จับเคียวด้วยมืออีกข้าง แล้วตัดให้ขาดด้วยเคียวที่ถือไว้ ฉะนั้น ในการเจริญภาวนา ผู้บำเพ็ญเพียรควบคุมใจไว้ด้วยโยนิโสมนสิการ แล้วตัดกิเลสด้วยปัญญา

๒. ปัญญามีการทำให้สว่างเป็นลักษณะ ข้อนี้มีอุปมาว่า เมื่อบุคคลสองประทีปเข้าไปในที่มืด แสงประทีปย่อมกำจัดความมืด ทำให้เกิดแสงสว่าง รูปทั้งหลายย่อมปรากฏชัด ฉะนั้น เมื่อปัญญาเกิดขึ้น ก็กำจัดความมืด คืออวิชชา ทำให้เกิดแสงสว่าง คือวิชชา ทำให้เกิดแสงสว่าง คือญาณ ทำอริยสังขทั้งหมดให้ปรากฏขึ้น ฉะนั้น

ในวิสุทธิมรรค ปัญญานิเทศ กล่าวถึงปัญญา ๒ คือ

๑. โลกียปัญญา ปัญญาของปุถุชนซึ่งยังวนอยู่ในโลก

๒. โลกุตตรปัญญา ปัญญาของพระอริยบุคคลผู้ข้ามพ้นจากโลก

ในสังคีตสูตร (บาลีเล่ม ๑๑ ข้อ ๒๒๘ ย่อว่า ๑๑/๒๒๘) กล่าวถึง ปัญญา ๓ คือ

๑. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการคิด (เองไม่ได้ฟังมาจากคนอื่น)

๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง (การอ่าน หรือการศึกษาเล่าเรียน)

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการอบรมจิตใจ (ละกิเลสได้ด้วยปัญญาชนิดนี้)

ในสังคีตสูตร กล่าวถึงปัญญา ๓ อีกหมวดหนึ่ง คือ

๑. อายโกศล รอบรู้ในความเจริญ (รู้เหตุที่ทำให้กุศลธรรมเสื่อม กุศลธรรมเจริญ)

๒. อปายโกศล รอบรู้ในความเสื่อม (รู้เหตุที่ทำให้กุศลธรรมเสื่อม อกุศลธรรมเจริญ)

๓. อูปายโกศล รอบรู้ในความเจริญและความเสื่อม

ในอวุกขิตสูตร (๒๐/๔๖๙) กล่าวถึงบุคคล ๓ จำพวก คือ

๑. ผู้มีปัญญาดังหม้อคว่ำ ได้แก่ ผู้ที่รับฟังหรือเรียนอะไรแล้วก็ไม่เข้าใจ เปรียบเหมือนหม้อคว่ำซึ่งไม่อาจรองรับน้ำที่เทลงมาได้เลย

๒. ผู้มีปัญญาดังหน้าตัด ได้แก่ ผู้ที่รับฟังหรือเรียนอะไรแล้วพอเข้าใจได้ แต่หลังจากนั้นก็ลืมหมด เปรียบเหมือนผู้ที่กำลังนั่งเคี้ยวกินขนมต่างๆ ซึ่งวางอยู่บนหน้าตัด แต่เมื่อเขาเผลอตัวลุกขึ้น ขนมก็หล่นลงพื้นหมด

๓. ผู้มีปัญญามาก ได้แก่ ผู้ที่รับฟังหรือเรียนอะไรแล้วเข้าใจและจำได้ไม่ลืม เปรียบเหมือนหม้อหุงายซึ่งรองรับน้ำที่เทลงมาได้หมด

ในสังคีตสูตร กล่าวถึงปัญญา ๔ คือ

๑. ทุกขญาณ ความรู้ในทุกข์
๒. ทุกขสมุทยญาณ ความรู้ในเหตุให้ทุกข์เกิด
๓. ทุกขนิโรธญาณ ความรู้ในความดับทุกข์
๔. ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาญาณ ความรู้ในการปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในธรรมบท (๒๕/๓๐) ว่า ปัญญาย่อมเกิดจากการประกอบความเพียร (ไม่ใช่เกิดเองโดยบังเอิญ) ปัญญาที่เกิดจากการประกอบความเพียรเรียกว่า โยคปัญญา แม้เขาวน หรือไหวพริบที่มีติดตัวมาแต่กำเนิดซึ่งเรียกว่า สขาคิกปัญญา ก็คือปัญญาบารมีที่เกิดจากการอบรมในชาติก่อน

หลักธรรมสำหรับอบรมปัญญาให้เจริญขึ้น เรียกว่า ปัญญาวิมุติธรรม (๒๑/๒๔๘) มี ๔ คือ

๑. คบสัตบุรุษ คือ หาแหล่งวิชาหรือครูที่มีความรู้และคุณธรรมดี
๒. ฟังสัตถธรรม คือ ใส่ใจเล่าเรียนโดยฟังจากครูหรืออ่านจากตำรา
๓. คิดให้แยบคาย คือ พิจารณาให้ทราบถึงเหตุและผล คุณและโทษ ของสิ่งที่เรารู้
๔. นำสิ่งที่ได้ไตร่ตรองแล้วมาปฏิบัติให้ถูกต้องตามความมุ่งหมาย

ปัญญาหรือความรอบรู้เป็นสิ่งที่มีความค่ามากกว่ากับแก้วสารพัดนึกประจำชีวิต เพราะเมื่อมีอุปสรรคหรือปัญหาเกิดขึ้น ผู้มีปัญญาย่อมวินิจฉัยได้อย่างแม่นยำว่า สาเหตุเกิดจากอะไร เมื่อทราบสาเหตุแล้วก็ใช้ปัญญาแก้ไขปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วยดี ดังเรื่องราวต่างๆ ที่นำมา สาทก ดังต่อไปนี้

เกลือจิ้มเกลือ

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เป็นอำมาตย์ผู้วินิจฉัยคดีในศาลกรุงพาราณสี ในครั้งนั้นพ่อค้าบ้านนอกฝากผาล ๕๐๐ ไร่กับพ่อค้าชาวกรุง ซึ่งเป็นมิตรกัน พ่อค้าชาวกรุงขายผาลเหล่านั้นเก็บเงินไว้ แล้วเอาขี้หนูมาโรยไว้แทน ครั้นพ่อค้าบ้านนอกมาขอผาลคืน พ่อค้าชาวกรุงชี้ให้ดูขี้หนูแล้วกล่าวว่า ผาลถูกหนูกินหมดแล้ว พ่อค้าบ้านนอกกล่าวว่า ช่างเถิด เมื่อหนูกินแล้วจะทำอย่างไรได้ จากนั้นก็พาบุตรของพ่อค้าชาวกรุงไปอาบน้ำ แล้วนำเด็กไปไว้ที่เรือนของสหายผู้หนึ่ง กำชับว่า อย่าให้เด็กแก่ใครเป็นอันขาด ส่วนตนเองก็อาบน้ำแล้วกลับไปเรือนพ่อค้าชาวกรุง

พ่อค้าชาวกรุง : ลูกของเราไปไหน

พ่อค้าบ้านนอก : ขณะที่เราวางบุตรของท่านไว้ริมฝั่งแล้วดิ่งลงไปในน้ำ เหยี่ยวตัวหนึ่งบิน

มาแล้วโฉบบุตรของท่านไปสู่อากาศ แม้เราพยายามปรบมือร้องก็ไม่สามรถให้มันปล่อยได้

พ่อค้าชาวกรุง : ท่านพูดโกหก เหยี่ยวคงไม่สามารถโฉบเอาเด็กไปได้

พ่อค้าบ้านนอก : สหายจะว่าถูกก็ได้ จะว่าไม่ถูกก็ได้ แต่เราจะทำอย่างไรได้ เหยี่ยวเอาบุตรของ

ท่านไปจริงๆ

พ่อค้าชาวกรุง : เจ้าใจร้ายฆ่าคน เราจะไปศาลให้พิพากษา ลงโทษท่าน

พ่อค้าบ้านนอก : ทำตามความพอใจของท่านเถิด

พ่อค้าทั้งสองได้ไปที่ศาล

พ่อค้าชาวกรุงกล่าวกับพระโฑธิสัตว์ : พ่อค้าผู้นี้พานบุตรของข้าพเจ้าไปอาบน้ำ เมื่อข้าพเจ้าถามว่าบุตรของเราไปไหน เขาบอกว่าเหยี่ยวพาเอาไป ขอท่านได้โปรดวินิจฉัยคดีของข้าพเจ้าเถิด

พระโฑธิสัตว์ถามพ่อค้าบ้านนอก : ท่านพูดจริงหรือ

พ่อค้าบ้านนอก : ข้าพเจ้าพาเด็กนั้นไปจริง

พระโฑธิสัตว์ : ในโลกนี้ธรรมดาเหยี่ยวจะนำเด็กไปได้หรือ

พ่อค้าบ้านนอก : ข้าพเจ้าขอถามท่านว่า เหยี่ยวไม่สามารถพาเด็กไปในอากาศได้ แต่หนูกินผลไม้ได้หรือ

พระโฑธิสัตว์ : นี่เรื่องอะไรกัน

พ่อค้าบ้านนอก : ข้าพเจ้าฝากผลไม้ ๕๐๐ ที่เรือนของพ่อค้านี้ เขาบอกว่าผลไม้ถูกหนูกินแล้วชี้ให้ดูชี้หนูว่านี่คือชี้ของหนูที่กินผลไม้ ถ้าหนูกินผลไม้ได้ เหยี่ยวก็จะนำเด็กไปได้ ถ้าหนูกินผลไม้ไม่ได้ เหยี่ยวก็จะนำเด็กไปไม่ได้ ท่านจงทราบเถิดว่า ผลไม้เหล่านั้นถูกหนูกินจริงหรือไม่ ขอได้โปรดพิพากษาคดีของข้าพเจ้าเถิด

พระโฑธิสัตว์ทราบว่ พ่อค้าบ้านนอกนั้นคงจะคิดอุบายเอาชนะคนโกง จึงกล่าวว่า ท่านได้คิดอุบายตอบอุบายดีแล้ว ถ้าหนูกินผลไม้ได้ เหตุไฉนเหยี่ยวจะเจ็วเด็กไปไม่ได้เล่า ถ้าท่านไม่ให้ผลไม้แก่เขา เขาก็จะไม่นำบุตรมาให้แก่ท่าน

ในที่สุด พ่อค้าบ้านนอกก็ได้ผลไม้คืนมาด้วยปัญญาของตน ส่วนพ่อค้าชาวกรุงก็ได้บุตรคืน (อรรถกถาฎฎวารณิชาดก ทุกนิบาต)

มีนิทานอินเดียเรื่องหนึ่งเล่าว่า บิดาของชายคนหนึ่งตายไปพรหมณ์ซึ่งเป็นอริกับผู้ตายกล่าวโพนทนาว่าผู้ตายนั้นทำบาปต้องไปเกิดเป็นลา ถึงคราวทำพิธีศราท (สาด คือพิธีทำบุญให้ผู้ตายโดยเชิญพรหมณ์มากินเลี้ยง ต้องจัดหาผ้าและไทยธรรมต่างๆ ทำบุญให้แก่พรหมณ์ด้วย) ลูกของผู้ตายเชิญพรหมณ์มากินบุญ เมื่อพรหมณ์มาถึง แทนที่จะเห็นของกินมีนมเนย กลับเห็นแต่กองหญ้า

ลูกของผู้ตายกล่าวว่า ท่านว่าพ่อของข้าพเจ้าตายไปเกิดเป็นลา ถ้าจะทำบุญอุทิศอาหารพวกนมเนยไปก็ไม่ มีประโยชน์ ลากินนมเนยไม่เป็น ข้าพเจ้าจึงจัดหญ้าอันเป็นอาหารชอบของลาแทน ขอท่านโปรดกินหญ้าตามสบายเถิด เพื่อจะได้เป็นเนื่อทำบุญอุทิศไปถึงบิดาข้าพเจ้าได้

(เล่าเรื่องในไตรภูมิ โดย เสฐียรโกเศศ)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. พ่อค้าบ้านนอกเป็นบุคคลประเภท นานิ่งไหลลึก หมายถึงคนที่ดูหงิมๆ แต่มีความคิดลึกซึ้ง เมื่อขอผลไม้ไม่ได้ ก็ฉลาดพอที่จะ ไม่เอะอะโวยวาย รู้จักเก็บเอาน้ำชุนไว้ใ้ใน น้ำใส่ไว้นอก แม้ไม่พอใจก็ไม่ แสดงให้ปรากฏออกมา กลับแสดงท่าทีว่าไม่ถือสาหาความ พ่อค้าชาวกรุงจึงตายใจไม่ระวังตัว พอได้โอกาสก็พานบุตรของพ่อค้าชาวกรุงไปซ่อน เพื่อใช้เป็นเครื่องต่อรองให้พ่อค้าชาวกรุงคืนผลไม้ให้ เป็นการแก้แค้นอย่างสาสม สำนวนไทยเรียกว่า เกลือจิ้มเกลือ

๒. ถ้าพ่อค้าบ้านนอกไม่ทำเฉยไว้ แสดงความไม่พอใจให้ปรากฏออกมา พ่อค้าชาวกรุงก็จะระวังตัว การแก้เผ็ดด้วยอุบายก็จะกระทำได้ยาก หรือไม่ทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทกัน เรื่องก็จะบานปลายออกไป ความเสียหายก็จะมากขึ้น

๓. คำพูดของพราหมณ์เปรียบเหมือนหอกซึ่งไปทิ่มแทงลูกผู้ตายให้เจ็บใจ แต่เขาก็อดกลั้นไว้ เมื่อได้โอกาสอันควร ลูกผู้ตายก็ใช้ปัญญาทำการแก้เผ็ดอย่างสาสม โดยไม่ต้องใช้ความรุนแรง ไม่ต้องใช้วาจาหยาบคาย ใช้คำพูดสุภาพแต่ฟังแล้วเจ็บแสบ เป็นการด่าอย่างผู้ดี และเป็นการส่งหอกนั้นกลับไปทิ่มแทงพราหมณ์ให้รู้สำนึกเสียบ้าง

ขว้างงูไม่พ้นคอ

ในอดีตกาล พระราชาจูลีครองราชย์ในอุตรปัญจาณนคร วันหนึ่ง บุรุษคนหนึ่งถือข้าวสาร ๑ ทะนาน ข้าวสุก ๑ ห่อ และกะหาปณะ ๑ พัน ว้ายข้ามแม่น้ำ เมื่อถึงกลางแม่น้ำก็อ่อนกำลัง ไม่อาจจะว้ายข้ามไปได้ จึงร้องตะโกนว่า ข้าพเจ้ามีข้าวสาร ๑ ทะนาน ข้าวสุก ๑ ห่อ และกะหาปณะ ๑ พัน ผู้ใดช่วยพาข้าพเจ้าไปถึงฝั่งได้ ข้าพเจ้าจะมอบสิ่งที่ชอบใจที่มีอยู่ให้ผู้นั้น

ลำดับนั้น มีบุรุษผู้แข็งแรงคนหนึ่ง นุ่งผ้าให้มันคง กระโดดลงแม่น้ำ ว้ายไปโดยเร็ว เมื่อถึงตัวก็คว้าแขนของบุรุษผู้หมดแรงพา ว้ายข้ามปาก จากนั้นก็ทวงรางวัล ก็ได้รับคำตอบว่า ท่านจงถือเอาข้าวสาร ๑ ทะนาน หรือข้าวสุก ๑ ห่อ

บุรุษผู้พาข้ามปากกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่คิดถึงชีวิตพาท่านข้ามปาก ข้าพเจ้าไม่ต้องการของ ๒ สิ่งนั้น ท่านจงให้กะหาปณะแก่ข้าพเจ้า

บุรุษผู้จะให้ของที่ชอบใจกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะให้สิ่งที่ชอบใจจากของ ๓ อย่าง บัดนี้ข้าพเจ้าก็ให้สิ่งที่ข้าพเจ้าชอบใจแก่ท่าน ท่านอยากได้ก็จงถือเอา

บุรุษผู้พาข้ามปากจึงถามคนที่ยืนอยู่ใกล้ๆ ก็ได้รับคำตอบว่า ท่านจงรับเอาเถิด บุรุษผู้พาข้ามปากไม่ยอมรับจึงพาคุณกรณีนีไปศาล เมื่อผู้พิพากษาฟังเรื่องที่เกิดขึ้นก็ตัดสินให้ยอมรับเอาข้าวสาร ๑ ทะนานหรือข้าวสุก ๑ ห่อ บุรุษผู้พาข้ามปากไม่พอใจคำตัดสินจึงกราบทูลพระราชาจูลีนี ๆ ก็ทรงตัดสินเหมือนเดิม บุรุษผู้พาข้ามปากจึงพูดขึ้นหน้าพระที่นั่งว่า พระองค์ทรงทำข้าพระองค์ผู้สละชีวิตลงสู่น้ำให้มีโทษ

ขณะนั้น พระนางสลากเทวีผู้เป็นพระชนนีแห่งพระราชาจูลี ประทับนั่งอยู่ใกล้ ได้ตรัสเตือนพระราชาว่า พระองค์ทรงวินิจฉัยผิด พระเจ้าจูลีนีจึงทูลพระราชมารดาให้ทรงวินิจฉัยคดีเสียใหม่ พระนางสลากเทวีจึงรับสั่งกับบุรุษผู้จะให้ของที่ชอบใจว่า จงวางของ ๓ อย่างไว้บนพื้น แล้วตรัสว่า เจ้าจงไปเสีย ถือเอาของที่ชอบใจไปด้วย

บุรุษนั้นถือถุกหาปณะ ๑ พันแล้วเดินไป พอเดินไปได้หน่อยหนึ่ง พระนางก็ตรัสว่า เจ้าชอบกะหาปณะ ๑ พันหรือ บุรุษผู้นั้นก็ยอมรับ พระนางตรัสว่า เจ้าพูดกับบุรุษผู้พาข้ามปากว่า จะให้ของที่ชอบใจจากของ ๓ อย่างนี้แก่เขาหรือไม่ได้พูด บุรุษผู้นั้นก็ยอมรับ พระนางจึงรับสั่งว่า ถ้าอย่างนั้นเจ้าจงให้กะหาปณะ ๑ พันแก่บุรุษที่พาเจ้าข้ามปาก บุรุษผู้นั้น ก็จำใจมอบกะหาปณะ ๑ พันให้คุณกรณีนีด้วยน้ำตานองหน้า

(อรรถกถาโมหสถชาดก มหานิบาต)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. บุรุษผู้จะให้ของที่ชอบใจเป็นคนเจ้าเล่ห์ ใช้ปัญญาคิดอุบายเพื่อเอาเปรียบคนอื่น ในที่สุดก็ถูกกระทำตอบแทนด้วยอุบายอย่างเดียวกันจากผู้ที่มีปัญญาเหนือกว่า ลักษณะเช่นนี้ตำนานไทยเรียกว่า ขว้างงูไม่พินคอก หมายถึงทำอะไรแล้วผลร้ายกลับสู่ตัวเอง

๒. วิธีที่จะแก้อุบายของบุรุษผู้จะให้ของที่ชอบใจมีแต่การย้อนเกล็ด พระนางสลากเทวีจึงรับสั่งให้บุรุษเจ้าเล่ห์เลือกของที่ชอบใจ ถ้าเลือกหาปณะก็แสดงว่าเขาชอบหาปณะ หากเลือกสิ่งอื่นพระนางก็จะปล่อยให้เขาไปพร้อมด้วยสิ่งนั้น แล้วมอบหาปณะให้แก่บุรุษผู้พาข้ามฟาก

๓. ในเรื่องนี้บุรุษเจ้าเล่ห์ได้รับผลจากการกระทำของตนทันที ถ้าในเวลานั้นพระนางสลากเทวีไม่ได้ประทับอยู่ในที่นั้นด้วย เขาก็จะรอดพ้นไปได้ชั่วคราว การให้ผลของกรรมจึงขึ้นกับองค์ประกอบหลายอย่างเช่น ความหนักเบาของกรรม บุคคล เวลา และสถานที่

๔. การทำดีแล้วไม่ได้ผลดี (ด้านวัตถุ) ในทันที เพราะการทำดียังไม่ถึงขนาดที่จะให้ผลทันที หรือว่าบุคคล เวลา สถานที่ ไม่อำนวย อย่างไรก็ตามเมื่อทำดีหรือชั่ว ย่อมได้รับผลดีหรือชั่วทางใจในทันที กล่าวคือ ถ้าทำดีใจก็ผ่องใสทันที ถ้าทำชั่ว ใจก็เศร้าหมองทันที

หนามป่งหนาม

ในอดีตกาล ณ หมู่บ้านแห่งหนึ่งของชาวทาสี มีตระกูลหนึ่ง มีบุตรคนเดียวชื่อ สวิฐฐกะ เขาเลี้ยงดูบิดามารดาอย่างดี เมื่อมารดาล่วงลับไป บิดาได้หาหญิงสาวนางหนึ่งให้เขาเพื่อช่วยทำงานบ้าน นางได้เป็นแม่เรือนที่ดี มีความเคารพยำเกรงพ่อผัวและผัว สวิฐฐกะเห็นนางปรนนิบัติบิดาของตนอย่างดี เมื่อได้ของที่ดีๆ ก็นำมามอบให้นาง นางก็นำไปให้พ่อผัวทั้งหมด

ต่อมา นางคิดว่า สามีของเราได้อะไรมาก็มีได้ให้แก่บิดา ให้แก่เราผู้เดียว เขาคงไม่รักบิดา เราจะทำอุบายให้ตาแก่นี้เป็นที่เกลียดชังแห่งสามีเรา แล้วให้ขับเสียจากเรือน แต่นั้นมา นางก็พยายามยั่วให้พ่อผัวโกรธ เช่น ให้น้ำเย็นหรือร้อนเกินไปบ้าง ให้อาหารเค็มจัดหรือจืดเกินไป ให้ข้าวแฉะหรือสุกๆ ดิบๆ เมื่อพ่อผัวโกรธ นางก็กล่าวคำหยาบว่า ใครจักอาจปฏิบัติตาแก่นี้ได้ แล้วทะเลาะกับพ่อผัว แกล้งบัวบนน้ำลายเลอะเทอะไปทั่ว เมื่อสามีกลับมาก็ฟ้องว่า ท่านจงดูการกระทำของบิดา เกิด เมื่อฉันกล่าวว่าอย่าทำอย่างนี้ๆ ก็โกรธ บิดาของท่านหยาบคาย ก่อเรื่องทะเลาะอยู่เรื่อย แยกแล้วถูกโรคภัยเบียดเบียน ไม่ช้าก็ตาย ฉันไม่อาจอยู่ร่วมเรือนกับแก่ได้ ใน ๒ วันนี้แก่ต้องตายแน่ ท่านจงนำแก่ไปป่าช้า ขุดหลุม แล้วเอาแก่ใส่หลุม เอาจอบทุบศีรษะให้ตาย ฝังให้มีดซิด แล้วกลับมาบ้าน

สวิฐฐกะถูกรรยารบเร้าบ่อยๆ จึงกล่าวว่า การฆ่าคนเป็นกรรมหนัก ฉันจักฆ่าบิดาได้อย่างไร นางกล่าวว่า ท่านจงบอกบิดาว่า ลูกหนี้ของพ่อมีอยู่ที่บ้านโน้น เมื่อฉันไปเพียงลำพังเขาจะไม่ให้ เมื่อพ่อล่วงลับไปแล้วเงินจักษุบุญพຽນนี้เราจะนั่งบนยานไปด้วยกันแต่เช้า จากนั้นท่านก็พาแก่ไปที่ป่าช้า ขุดหลุม แล้วทำเป็นเสียงโอรปลิ้น ฆ่าแก่ฝังในหลุมแล้วอาบน้ำกลับมารี้น สวิฐฐกะรับคำแล้วตระเตรียมยานที่จะไป

สวิฐฐกะมีบุตรคนหนึ่งอายุ ๗ ขวบ เป็นเด็กฉลาด เขาฟังคำของมารดาจึงคิดว่า มารดาของเรามีธรรมลามก ยบิดาเราให้ทำปิตุฆาต เราจักไม่ให้บิดาเราทำปิตุฆาต ครั้นเวลาเช้า สวิฐฐกะเตรียมยานแล้วชวนบิดานั่งบนยานไป ทวงหนี้ บุตรได้ขึ้นยานก่อนแล้ว สวิฐฐกะไม่อาจห้ามบุตรได้จึงพาไปด้วย เมื่อถึงป่าช้าก็ให้บิดาและบุตรพักอยู่บนยาน ตนเองลงจากยาน ถือจอบและตะกร้า ขุดหลุม ณ ที่ลับแห่งหนึ่ง บุตรได้ติดตามมาและกล่าวกับสวิฐฐกะ

บุตร : มั่นนง มั่นเทศ มั่นมือเสือ และผักทอดยอด ก็มีได้มี พ่อต้องการอะไร จึงมาขุดหลุมอยู่คนเดียวกลางป่าช้าเช่นนั้นเล่า

สวิงฐกะ : ปู่ของเจ้าทุกข์พลภาพมากแล้ว ถูกกองทุกข์อันเกิดจากโรคภัยหลายอย่างเบียดเบียน วันนี้พ่อจะฝังปู่เจ้าเสียในหลุม เพราะพ่อไม่ปรารถนาจะให้ปู่ของเจ้ามีชีวิตอยู่อย่างลำบาก ความตายของปู่ประเสริฐกว่าการมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก

บุตร : การที่ท่านคิดว่า เราจักเปลื้องทุกข์ของบิดาด้วยความตาย ชื่อว่ากระทำกรรมอันหยาบช้าและไร้ประโยชน์ (กล่าวแล้วก็จวบจบจากมือสวิงฐกะ ตั้งท่าจะขุดหลุมอีกหลุมหนึ่งในที่ใกล้ๆ กัน)

สวิงฐกะ : เจ้าจะขุดหลุมทำไม

บุตร : เมื่อพ่อแก่ลงก็จักได้รับกรรมเช่นนี้ ในหลุมที่ขุดไว้นี้จากลูกบ้าง แม้ลูกเองก็จะทำตามพ่อ คือเมื่อเจริญวัยแล้ว อยู่กินกับภรรยา ก็จักฝังพ่อในหลุมบ้าง

สวิงฐกะ : เจ้ากล่าววาทะบทกระเทียบบุขเข็ญพ่อด้วยวาจาหยาบคาย เจ้าเป็นลูกที่เกิดแต่อกพ่อ แต่ไม่มีความอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่พ่อ

บุตร : มิใช่ว่าฉันจะไม่มี ความอนุเคราะห์เกื้อกูลแก่พ่อ แต่ฉันไม่กล้าห้ามพ่อผู้ทำบาปกรรมโดยตรงได้ จึงพูดวาทะบทกระเทียบบุขเข็ญเช่นนั้น ผู้ใดเบียดเบียนมารดาบิดาผู้ไม่ประทุษร้าย ผู้นั้นครั้นตายไป ย่อมเข้าถึงนรกโดยไม่ต้องสงสัย ผู้ใดบำรุงเลี้ยงมารดาบิดาด้วยข้าวน้ำ ผู้นั้นครั้นตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโดยไม่ต้องสงสัย

สวิงฐกะ : เจ้าชื่อว่าเป็นผู้อนุเคราะห์เกื้อกูลพ่อแล้ว แต่พ่อถูกแม่ของเจ้ายุยงจึงได้กระทำกรรมที่หยาบคายเช่นนี้

บุตร : ธรรมชาติเมื่อเกิดโทษะขึ้นข่มไว้ไม่ได้เลย จึงทำชั่วบ่อยๆ ครรที่พ่อจะขับไล่แม่ของฉันไปเสีย ไม่ให้ทำชั่วเช่นนี้อีก

สวิงฐกะฟังคำของบุตรผู้เป็นบัณฑิตแล้วก็ดีใจ จากนั้นก็นำบิดาและบุตรขึ้นนั่งบนยานกลับบ้าน ฝ่ายหญิงอนาจารนั้นก็ว่าจริงยินดีว่า คนกาลกิดีออกจากเรือนเราไปแล้ว จึงเอามูลโคสดมาทาเรือน หุงข้าวปายาส แล้วคอยแลดูทางที่ผัวจะมา ครั้นเห็นมาทั้ง ๓ คนก็โกรธ จึงดำผัวว่า เจ้าพาคนกาลกิดีกลับมาทำไม

สวิงฐกะนิ่ง ปล่อยให้บุตรพูดว่า คนอนาจารเจ้าว่าอะไร แล้วทูนางนั้นเสียเต็มที่ พลังกล่าวว่า แต่นี้ไปเจ้าอย่าเข้ามาเรือนนี้อีก แล้วจับเท้าลากออกไป ครั้นไล่ภรรยาไปแล้ว ก็อาบน้ำให้บิดากับบุตร แม่ตนเองก็อาบ แล้วบริโภคข้าวปายาสพร้อมกันทั้ง ๓ คน

เวลาผ่านไป ๒-๓ วัน บุตรกล่าวกับสวิงฐกะว่า แม่ฉันคงยังไม่รู้สำนึกด้วยการถูกลงโทษเพียงเท่านี้ พ่อจึงแก้งพูดว่า จะไปขอลูกสาวลงในตระกูลโน้น เพื่อให้แม่ฉันแก้ แล้วถือเอาของหอมและดอกไม้ขึ้นยานเที่ยวไปตามท้องนา แล้วกลับมาในเวลาเย็น สวิงฐกะก็กระทำตาม

ฝ่ายภรรยาเข้าใจว่าสวิงฐกะจะหาหญิงอื่นมาเป็นภรรยา ก็ร้อนใจ แอบไปหาบุตร อ้อนวอนว่า เจ้าจงช่วยเหลือแม่ให้ได้กลับมาอยู่ในเรือนอีก คราวนี้จะปฏิบัติพ่อและปู่ของเจ้าราวกับพระเจดีย์ทีเดียว บุตรก็พานางไปขอขมาโทษผัวและพ่อผัว แต่นั้นมานางก็ปฏิบัติผัวและพ่อผัวกับลูกเป็นอย่างดี

(อรรถกถาตักกชาดก ทสกนิบาต)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. พระโพธิสัตว์แม้เป็นเด็กอายุเพียง ๗ ขวบ ก็ฉลาดพอที่จะหาอุบายสั่งสอนให้บิดารู้สำนึกเลิกล้มการกระทำผิดๆ บุคคลที่มีความฉลาดมาแต่กำเนิดนี้ ส่วนคนไทยเรียกว่า นามแหลมไม่มีใครเลี้ยง หมายถึง คนที่มีไหวพริบหรือปฏิภาณของตัวเองโดยไม่มีใครสอน

๒. สวิภูฏกะต้องการจะฆ่าบิดาด้วยเหตุซึ่งเรียกกันว่า Mercy Killing หมายถึง การฆ่าด้วยเมตตา โดยทั่วไปการฆ่ามีเหตุมาจากอกุศลมูล คือโทสะกับโมหะ จัดเป็นกรรมชั่ว การกระทำที่ประกอบด้วยเมตตาเป็นกรรมดี การกล่าวว่า ฆ่าด้วยเมตตาจึงเป็นไปไม่ได้ เพราะจิตที่จะฆ่าย่อมไม่มีเมตตา เมื่อเห็นบุคคลที่เรารักต้องทนทุกข์ทรมานโดยที่เราช่วยเหลืออะไรไม่ได้ แทนที่จะฆ่า พุทธศาสนาสอนให้ทำใจเป็นอุเบกขา โดยพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน เมื่อทำกรรมใดไว้ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น

๓. สวิภูฏกะกล่าวว่า ความตายประเสริฐกว่าการมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก คำพูดนี้ยังไม่ถูกต้องนัก การมีชีวิตอย่างสุขสบายหรือลำบากไม่สำคัญ ความดีสำคัญ ถ้ามีชีวิตอยู่อย่างลำบากแต่มีโอกาสบำเพ็ญคุณงามความดีแก่ตนหรือผู้อื่น ก็ควรมีชีวิตอยู่ต่อไป หากมีชีวิตอยู่อย่างชั่วช้าปราศจากความดี แม้จะยังมีลมหายใจอยู่ แต่ก็เหมือนกับคนตายแล้ว

๔. การฆ่าบิดามารดาเป็นกรรมหนัก ผู้กระทำต้องไปนรกแน่นอน แก้ไขไม่ได้เลย อรรถกถาธรรมบทกล่าวถึงประวัติพระโมคคัลลานะว่า เคยฆ่าบิดามารดา ต้องหมกไหม้ในนรกเป็นเวลานานหลายแสนปี เมื่อพ้นจากนรกมาเกิดเป็นมนุษย์ ด้วยเศษของกรรมที่ยังเหลือ จึงถูกทุบจนตายถึง ๑๐๐ ชาติ แม้ในชาติสุดท้ายเป็นพระอัครสาวกผู้เลิศด้วยฤทธิ์ ก็ยังถูกโจรทุบจนแหลกทั้งตัว เพราะเมื่อกรรมให้ผล อำนาจฤทธิ์ก็ช่วยไม่ได้ ดังนั้น การฆ่าบิดามารดาจึงบาปหนักที่สุด เป็นของต้องห้ามสำหรับมนุษย์ทุกเชื้อชาติศาสนา สำหรับชาวพุทธแม้เพียงแคคิดก็ไม่ควร

บัณฑิตแห่งมิลินทร

ในอดีตกาล พระเจ้าวิเทราชเสวยราชย์ในกรุงมิลินา พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นบุตรของสิริวิมลเศรษฐีและนางสุมนาเทวี อาศัยอยู่ ณ บ้านปาจิณยวมัชฌคาม ซึ่งอยู่ทางทิศปราจีนของมิลินทร ท่านมหาเศรษฐีตั้งชื่อบุตรว่า มโหสถฯ มีเพื่อนเล่นพันคน ซึ่งเกิดในวันเดียวกัน เมื่ออายุ ๗ ขวบ ได้ให้สร้างศาลาเป็นที่เล่นและให้อาคันตุกะพัก ให้สร้าง สระโบกขรณีและอุทยาน มโหสถได้แสดงสติปัญญาให้เป็นที่ประจักษ์ แก่คนทั้งหลาย ดังเรื่องที่เป็นอุทาหรณ์ต่อไปนี้

เรื่องขึ้นเนื้อ วันหนึ่งมโหสถไปที่สนามเล่น พวกเด็กเห็นเหยี่ยว ตัวหนึ่งคาบขึ้นเนื้อบินมา ก็ติดตามไปด้วย คิดว่าจะให้เหยี่ยวทิ้งเนื้อขึ้นนั้น พวกเด็กวิ่งไปข้างโน้นข้างนี้ แลดูแต่เบื่องบน จึงหกล้มเพราะสะดุดหินหรือตอไม้ ได้รับความลำบาก มโหสถพูดกับเด็กเหล่านั้นว่า กันจะให้เหยี่ยวนั้นทิ้งขึ้นเนื้อ พวกเด็กขอให้ลองดู มโหสถวิ่งไปด้วยกำลังเร็วดังลมโดยไม่แลดูเบื่องบน พอเหยียบเงาเหยี่ยวก็ตบมือร้องเสียงดังลั่น เหยี่ยวตกใจกลัวก็ทิ้งขึ้นเนื้อ มโหสถรู้ว่าเหยี่ยวทิ้งขึ้นเนื้อแล้ว แลดูเงารับขึ้นเนื้อในอากาศไม่ให้ตกถึงพื้น

เรื่องโค บุรุษชาวปาจิณยวมัชฌคามคนหนึ่งคิดว่า เมื่อฝนตกเราจักไถนา จึงไปซื้อโคจากหมู่บ้านอื่นนำมาไว้ในบ้าน รุ่งขึ้นพาไปกินหญ้าในทุ่ง ตัวเองนั่งหลับที่โคนต้นไม้เพราะความเหน็ดเหนื่อย โจรคนหนึ่งลักพาโคหนีไป ชายเจ้าของโคตื่นขึ้น ไม่เห็นโค ก็เที่ยวตามหา เห็นโจรจึงวิ่งไล่ไปโดยเร็ว กล่าวว่า แกจะนำโคของข้าไปไหน โจรตอบว่า แกพูดอะไร โจรของข้า ชาวบ้านพากันมามุงดูอย่างเนืองแน่น มโหสถอยู่ในศาลาที่ตนสร้าง ได้ยินเสียงที่คนทั้งสอง

วิวาทกัน จึงให้เรียกคนทั้งสองมาสอบถาม เมื่อทราบเรื่องแล้วมโหสถถามชายทั้งสองคนว่า เราจักวินิจฉัยความโดยยุติธรรม พวกท่านจักยอมรับหรือไม่ คนทั้งสองก็ยอมรับ

มโหสถ : โคนี้พวกท่านให้ตีอะไร ให้กินอะไร

โจร : ข้าพเจ้าให้โคตีมยาคุ (ข้าวต้ม) ให้กินงา แป้ง และขนมกุมมาส (ขนมสด)

เจ้าของโค : อาหารเช่นนั้น คนจนอย่างข้าจะได้ที่ไหนมา ข้าพเจ้าให้กินหญ้าเท่านั้น

มโหสถฟังคำของคนทั้งสองแล้ว จึงให้คนของตนนำไปประยงค์มาตำในครก ขยำด้วยน้ำให้โคล่ โคนก็อาเจียนออกมาเป็นหญ้า มโหสถบัณฑิตพิสูจนีให้มหาชนเห็น แล้วถามโจรว่า เจ้าเป็นโจรหรือมิใช่ โจรก็รับสารภาพ มโหสถจึงตักเตือนว่า ต่อไปอย่าทำอย่างนี้อีก ฝ่ายบริวารของมโหสถก็ทุบตีโจรด้วยมือและเท้าทำให้บอบช้ำ

ลำดับนั้นมโหสถได้กล่าวสอนโจรว่า เจ้าจงเห็นทุกข์ของเจ้าในภพนี้เพียงนี้ แต่ในภพหน้า เจ้าจักเสวยทุกข์ใหญ่ในนรก แต่ขึ้นไปเจ้าจงละกรรมชั่วนี้เสีย แล้วให้เบญจศีลแก่โจรนั้น

เรื่องก่อนนี้ วันหนึ่งพระเจ้าวิเทโหราชทรงดำริจะทดลอง มโหสถบัณฑิต ทรงให้ตัดท่อนไม้ตะเคียนยาว ๑ คืบ ให้นายช่างกลงให้เสมอกัน ส่งไปยังชาวบ้านปาจันยวมัชฌคาม ด้วยพระราชอาณัติว่า ท่อนไม้ตะเคียนนี้ ช่างไหนปลาย ช่างไหนโคน ถ้าไม่มีใครรู้จะปรับพัน กหาปณะ

พวกชาวบ้านไม่รู้จึงไปหาสิริวัณณเศรษฐี ๆ ให้ตามตัวมโหสถบัณฑิตมา ส่งท่อนไม้ให้มโหสถบัณฑิต แล้วแจ้งเรื่องให้ทราบ มโหสถบัณฑิตให้นำภาชนะน้ำมา แล้วเอาด้ายผูกกลางท่อนไม้ ถือปลายด้ายไว้ วางท่อนไม้บนน้ำ โคนก็จมลงก่อนเพราะหนัก ชาวบ้านก็ทูลพระราชอาณัติว่า ได้ว่า ช่างไหนปลาย ช่างไหนโคน

เรื่องแก้วมณี พระเจ้าวิเทโหราชทรงมีแก้วมณีดวงหนึ่งมีเกลียว ๘ เกลียว ด้ายเก่าของดวงแก้วมณีนั้นขาด ไม่มีใครสามารถนำด้าย เก่าออกแล้วร้อยด้ายใหม่เข้าไป พระองค์ทรงให้ส่งข่าวไปว่า ชาวบ้านปาจันยวมัชฌคามจงนำด้ายเก่าออกจากดวงแก้วมณีนี้ แล้วร้อยด้ายใหม่เข้าแทน ถ้าร้อยด้ายไม่ได้จะปรับพันกหาปณะ

ชาวบ้านไม่อาจทำได้จึงแจ้งแก่มโหสถบัณฑิต ๆ ให้นำน้ำผึ้งมาทาช่องแก้วมณีทั้ง ๒ ช่าง เอาน้ำผึ้งทาปลายด้ายใหม่ ร้อยเข้าไปในช่องหน่อยหนึ่ง วางไว้ในที่มืดแดงทั้งหลายจะออก เหล่ามดแดงพากันออก จากที่อยู่กินน้ำผึ้งที่ปากทางหนึ่ง แล้วคลานเข้าไปในช่องกัดด้ายเก่าซึ่งกีดขวางทาง ตรงไปกินน้ำผึ้งที่อีกปลายหนึ่ง แล้วคาบปลายด้ายใหม่ที่ทา น้ำผึ้งกลับมาทางเดิม เป็นอันว่าพวกมดแดงช่วยร้อยด้ายให้ใหม่จนสำเร็จ

เรื่องชิงช้า วันหนึ่งพระราชอาณัติให้ส่งข่าวไปยังชาวบ้านปาจันยวมัชฌคาม เพื่อทดลองมโหสถบัณฑิตว่า พระราชาใครจะทรงเล่นชิงช้า ห้อยด้วยเชือกทราย เชือกทรายเก่าในราชสกุลขาดเสียแล้ว ให้ชาวบ้านนั้นพันเชือกทรายหนึ่งเส้นส่งมาถวาย ถ้าส่งมาถวายไม่ได้จะปรับพัน กหาปณะ

พวกชาวบ้านจนปัญญาจึงแจ้งแก่มโหสถบัณฑิต ๆ คิดว่า เรื่องนี้ต้องย้อนปัญหา คิดแล้วก็เรียกชาวบ้านที่ฉลาดมา ๒-๓ คน สอนให้ไปทูล พระราชาว่า ข้าแต่สมมุติเทพ ชาวบ้านไม่ทราบขนาดเชือกว่าเล็กใหญ่เท่าไร ขอพระองค์โปรดให้ส่งท่อนเชือกทรายเก่าสักคืบหนึ่งเป็นตัวอย่าง ชาวบ้านจะได้พันเชือกตามตัวอย่างนั้น ถ้าพระราชารับสั่งว่า ไม่เคยมีเชือกทรายในพระราชฐานของเรา พวกท่านจงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช เมื่อเชือกทรายไม่มี ชาวบ้านปาจันยวมัชฌคามจักทำอย่างไรเล่า พวกชาวบ้านกระทำตามที่มโหสถแนะนำ พระราชาตรัสถามว่า ย้อนปัญหานี้ใครคิด เมื่อทรงทราบว่ามีมโหสถคิดก็ทรงยินดี

(อรรถถามมโหสถชาดก มหานิบาต)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. ในเรื่องใด การที่มิโหดบัณฑิตทราบว่าการดื่มน้ำไปประยงค์ ทำให้โคอาเจียน จัดเป็นสุตมย ปัญหา การคิดต่อไปว่า เมื่อโคอาเจียนก็ เห็นสิ่งที่โคกินเข้าไป เมื่อรู้ว่าโคกินอะไรก็ตัดสินได้ว่าใครเป็นเจ้าของโค การคิดค้นเช่นนี้เป็นจินตามยปัญญา การแก้ปัญหาที่จึงใช้สุตมยปัญญา และจินตามยปัญญาร่วมกัน

๒. แสงอาทิตย์แม้จะสว่างเพียงไร ก็ไม่อาจส่องให้เห็นสิ่งที่อยู่ภายในร่างกายได้ แต่แสงเอกซเรย์อันเกิดจากสติปัญญาของมนุษย์ สามารถส่องให้เห็นสิ่งที่อยู่ภายในร่างกายได้ ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี

๓. โจรลักโคต้องการปกปิดความชั่วของตนจึงต้องกระทำชั่วซ้ำอีกด้วยการกล่าวมุสา แต่ก็ไม่อาจปกปิดได้ ต้องถูกลงโทษอย่างทันตาเห็นด้วยการถูกทุบตี เมื่อสิ้นชีพก็มีหวังได้รับโทษในอบายภูมิอีก ดังนั้นจึงควรระลึกไว้เสมอว่า ความชั่วไม่ทำเสียเลยดีกว่า

ปราชญ์เถื่อนเผชิญปราชญ์หลวง

พราหมณ์โง่เซอะจนไม่รู้จักประสาอะไร อยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง แต่วางท่าเป็นผู้มีความรู้บรรจู้ไว้เต็มพุง ชาวบ้านในย่านนั้นยิ่งโง่ร้ายไปกว่าอีก รู้แต่จะจับปลาขายเลี้ยงชีพเท่านั้น จึงเคารพเชื่อถือพราหมณ์เป็นอาจารย์อย่างสูง ถ้าชาวบ้านอยากรู้ว่าวันนี้เป็นวันอะไร ก็ค้ำและอะไรต่ออะไร มักจะไปถามพราหมณ์ผู้นี้ ค่าที่แกไม่ใช่เป็นคนร่ำเรียนอะไร บางทีถูกเขาถามข้อตื้นๆ แกก็อึดอัดแทบตาย กลัวเขาจะจับโง่ได้ วิธีนับวัน (จันทรคติ) ในวันแรม ๑ ค่ำ แกก็วางอิฐลง ๑ แผ่น แล้วเติมเรื่อยไปวันละแผ่น ครบ ๑๕ แผ่นหมดบักซ์ก็ตั้งต้นใหม่ ถ้าลูกศิษย์มาถามว่าค่าปราชญ์เถื่อนกับนับแผ่นอิฐแล้วบอกไปตามนั้น ทำอย่างนี้แกจึงรอดตัวซ่อนความโง่ไว้ได้

วันหนึ่งเกิดเรื่องขึ้น มีแมวเจ้ากรรมไปกัดกันในบ้าน พัดพาดกันบนกองอิฐ ปราชญ์เถื่อนเห็นเข้าก็ลมจับ ปฏิทินพิเศษสำหรับนับวันเดือนของแกยุ่งไปหมด เรื่องไม่เท่านั้น มีชาวบ้านมาถามว่าขึ้นกี่ค่า ปราชญ์เถื่อนเดือดร้อนมากเพราะจนแค้น เลยมอบบอกชาวบ้าน

ปราชญ์เถื่อน : วันนี้เป็นวันชัณฐ์มุงค

ชาวบ้าน : วันชัณฐ์มุงคไม่เคยได้ยินเลย

ปราชญ์เถื่อน : มีแต่ปราชญ์ชั้นสูงอย่างข้า ๒-๓ คนที่รู้ พวกเจ้าที่โง่จะรู้ได้

ชาวบ้าน : ทราบแล้ว ก็วันชัณฐ์มุงคเช่นนี้ จะต้องทำอะไรบ้าง

ปราชญ์เถื่อน : วันนี้ต้องบูชาเป็นพิเศษและทำบุญให้พราหมณ์ ที่เป็นอาจารย์ให้ถึงขนาดแล้วเลี้ยงดูกันให้ใหญ่โต พระนางชัณฐ์มุงคเทพีทรงกำหนดให้บูชาสมโภชท่านในวันนี้

ชาวบ้าน : บูชาพระเทพีเป็นอย่างไรก็ไม่รู้ จะทำรูปอะไรบูชา

ปราชญ์เถื่อน : ท่านมักแปลงมาเป็นแมว ให้เอาดินมาปั้นรูปแมวไว้บ้านละคู่ แล้วตั้งบูชา

ชาวบ้านโล่งใจ พากันกลับบ้าน กุสิจุจบ้นพระเจ้าแมวกัน เสรีจแล้วก็สมโภชกันขนานใหญ่ เสียงฆ้องกลองดังลั่นตมตามไปไกล

ในวันนั้นปราชญ์หลวง (ราชครู) มีรถระนั่งคานหามผ่านมาทางหมู่บ้านนั้น ได้ยินเสียงชาวบ้านร้องรำทำเพลงก็ประหลาดใจ สั่งให้หามเข้าไปในหมู่บ้าน เห็นมีรูปแม่ครูหนึ่งตั้งบูชาอยู่ทุกบ้าน ปราชญ์หลวงสงสัยจึงถามชาวบ้าน

ปราชญ์หลวง : สมโภชอะไรกัน

ชาวบ้าน : ท่านคงไม่รู้อะไรมากจึงถาม พิธีนี้อาจารย์พวกฉันสอนให้ทำ

ปราชญ์หลวง : จริง ฉันไม่รู้ ขอโทษเถิด วันนี้อยู่ทำอะไรจึงทำพิธีอย่างนี้

ชาวบ้าน : วันนี้เป็นวันสัมภุมงคล ต้องบูชาพระสัมภุมงคลเทพที่ตั้งที่ทำอยู่นี้

ปราชญ์หลวง : ตั้งแต่ฉันเกิดมายังไม่เคยพบหรือได้ยินปราชญ์ที่มีความรู้เหมือนอาจารย์พวกท่าน ฉันอยากจะรู้จักขอไล่เสียงความรู้ท่านบ้าง

ชาวบ้าน : อย่าดีกว่า ท่านสู้ไม่ได้ดอก

ปราชญ์หลวง : ช่างเถอะ วานไปเชิญท่านมาก็แล้วกัน

ชาวบ้านไปบ้านพรหมณ์อาจารย์ซึ่งอยู่ปลายหมู่บ้านเล่าเรื่องให้ฟังโดยตลอด

พรหมณ์เจ้าเล่าให้ฟังแล้วเดือดร้อนใจมาก จึงอุบายเอาตัวรอดโดยให้ชาวบ้านไปบอกว่าไม่ใช่ขงการอะไรของข้าที่จะต้องไปหา ถ้าอยากจะทำลงดีกันก็มานี่ซี

ชาวบ้านไปบอกปราชญ์หลวงๆ บอกให้ใช้สถานที่ซึ่งอยู่กึ่งกลาง ระหว่างที่นั้นกับบ้านพรหมณ์ ชาวบ้านเห็นฟ้องด้วย กลับไปบอก อาจารย์ อาจารย์เถื่อนก็ทำไม่พริ้นแล้วบอกให้ชาวบ้านกับปราชญ์หลวงเลือกสถานที่ ปราชญ์หลวงก็ให้ชาวบ้านเลือกสถานที่ แล้วนั่งคานหามไปยังที่นั้น นั่งบนเบาะที่จัดไว้ ชาวบ้านก็รีบไปบอกอาจารย์ว่า ปราชญ์หลวงรออยู่แล้ว

ปราชญ์เถื่อนพยายามหาทางเลี่ยง ถามว่า ผู้นั้นเดินมาหรืออะไร

ชาวบ้าน : นั่งคานหามา

ปราชญ์เถื่อน : แล้วเชิงจะให้ข้าเดินไปหรือ

ชาวบ้าน : อาจารย์จะให้ไปหาคานหามาได้ที่ไหนในแถบนี้

ปราชญ์เถื่อน : ถ้าอย่างนั้น เลิกกัน ข้าไม่ไป

ชาวบ้านกลับไปบอกปราชญ์หลวงๆ แนะนำให้แบกขึ้นป่ามา คราวนี้ ปราชญ์เถื่อนหมดทางเลี่ยง เอากระแจะเจิมเต็มหน้าผาก ห่มผ้าลงเลขยันต์ คล้องคอด้วยลูกประคำร้อยแปด แต่งตัวแล้วให้ชาวบ้านรูปร่างลำสันแบกขึ้นป่าไป

เมื่อปราชญ์เถื่อนมาถึงและลงจากป่าแล้ว ปราชญ์หลวงก็ลุกขึ้นยืนตามมารยาท ร้องทักเป็นศัพท์ (สันสกฤต) ว่า อาคัจฉ อาคัจฉ (เชิญมา)

ปราชญ์เถื่อนไม่รู้ภาษาสันสกฤต แต่กลัวสาธุศิษย์จะจับได้ถ้าไม่ตอบ จึงตะโกนตอบเป็นภาษาอินเดียตานีว่า แกชีเป็นอคัจฉอ นั่นเอง คนรีย่า

ปราชญ์หลวงตกตะลึง นึกว่า นี่มันอะไรกัน แล้วตอบไปเบาๆ ว่า ดิษฐุ ดิษฐุ (เชิญหยุด)

ปราชญ์เถื่อน : แกละชีเป็นดิษฐุอ พ่อแกละชีเป็นดิษฐุอ โคตรของแกถอยหลังตั้ง ๑๔ ชั่วโมงเป็นดิษฐุอทั้งนั้น คนรีย่า

ปราชญ์หลวงตกตะลึงจนอ้าปากค้างเป็นครู่ จึงตอบไปได้ว่า สุทธิโร ภว สุทธิโร ภว (ขอจงสงบ)

ปราชญ์เถื่อน : แกละซีเป็นสุทธิโร ภว พอ คนรีย่า

ปราชญ์หลวงนึก หมอนี่ ด่าส่งทุกคำ ขึ้นไล่ความรู้จักกันอย่างพิสดารต่อไป ถ้าไม่ได้เรื่อง เดี่ยวจะเกิดความขึ้น
นึกแล้วก็ยื่นนิงกัมหน้าดูดินเสีย

ชาวบ้านฟังความที่ได้ตอบกันไม่เข้าใจสักคำ แต่คาดเอาตามกิริยาว่าปราชญ์หลวงแพ้ เพราะอาจารย์ของตนมีกิริยาท่าทางกลอกหน้ากลอกตา และลูบหนวดเอาจริงๆ ผิดกับปราชญ์หลวง เลยพากันให้ร้องดีใจว่า ท่าน
อาจารย์เราชนะ

ปราชญ์หลวงโกรธที่พวกเขาบ้านหน้าใจเข้าใจผิดไปเสียอีกทาง จึงนึกหาอุบายแก้เผ็ด พลังดูที่พื้น เห็น
หนวดปราชญ์เถื่อนหลุดตกเมื่อเวลาลูบหนวดอยู่เส้นหนึ่ง ได้ปัญญา ก้มลงเก็บหนวดเส้นนั้น ค่อยประคองเอาปาก
เป่าฝุ่นที่ติดอยู่ และเอาชายผ้าห่มห่อไว้ ชาวบ้านมองดูไม่เข้าใจว่าจะเก็บเอาหนวดไปทำไม ถ้าจะมีดีอะไรที่หนวดสัก
อย่างหนึ่ง พากันไปล้อมปราชญ์หลวงซึ่งขึ้นคานหามกำลังจะไป ถามว่า

ชาวบ้าน : ท่านเห็นจะแพ้กระมัง จึงราขอไป

ปราชญ์หลวง : ก็ดูเหมือนจะเป็นดั่งนั้น

ชาวบ้าน : บอกแล้วว่าอาจารย์พวกฉันมีความรู้มาก ท่านก็ไม่เชื่อ แต่ขอถามหน่อย ท่านเก็บเอา
หนวดของท่านอาจารย์ไปทำไม

ปราชญ์หลวง : ดีใจที่ได้หนวดนี้ไว้ เท่ากับได้แก้วสารพัดนึกทีเดียวนะ เพราะหนวดนี้มีคุณวิเศษ
มากมายนัก

ชาวบ้าน : วิเศษอย่างไร บอกหน่อยเถอะ

ปราชญ์หลวง : หนวดชนิดนี้หายากนัก เพราะหัดที่เก็บได้ ถ้ายังอยู่ที่ปากที่ไหนจะมีโอกาสเอา
ได้

ชาวบ้าน : บอกให้ทราบเถิดพวกฉันจะเอาให้ได้

ปราชญ์หลวง : ที่อาจารย์ของพวกท่านมีความรู้มากและฉลาด เฉลียวก็เพราะมี
หนวดนี้ ถ้าได้ไว้สักเส้นเดียวจะเป็นนักปราชญ์ใหญ่อย่างอาจารย์ของท่าน แล้วจะมีชื่อเสียงเป็นที่นับถือของใครๆ แม้
พระเจ้าแผ่นดินก็ต้องให้เกียรติ หนวดนี้มีคุณวิเศษอีกมาก แต่ไม่มีเวลาจะบอก พวกท่านได้มากคนละเส้นก็รู้อยู่
ถ้าไม่เชื่อลองขอท่านอาจารย์สักเส้นซิ พนันได้เลยว่าท่านคงไม่ยอมให้ เพราะไม่อยากให้ใครเป็นนักปราชญ์ใหญ่

ชาวบ้านฟังแล้วพากันรีบวิ่งตามปราชญ์เถื่อนซึ่งกำลังเดินกลับ ทันทันแล้วก็ร้องขอหนวดคนละเส้น

ปราชญ์เถื่อน : จะเอาไปทำไม บ้าหรือ

ชาวบ้านสำคัญว่าแหวงเลยเห็นจริง ร้องว่า ท่านอาจารย์ต้องให้ ไม่ให้ไม่ได้

ปราชญ์เถื่อน : ให้อักรีย่า นี้จะให้กูถอนหนวดให้หรือ ใครจะให้

ยิ่งทำทำไมให้ ชาวบ้านยิ่งอยากจะได้ บางคนกลัวจะเสียที ตรงเข้าไปล้าถอน คราวนี้ใครเล่าจะรอดูให้
เพื่อนเอาคนเดียว ต้องกรากเข้าถอนบ้าง รุมแย่งกันถอนคนละหนูปสองหนูป

ข่าวหวอดพิเศษลือแซ่ไปถึงพวกที่จะกลับถึงบ้านอยู่แล้ว เลยย้อนกลับวิ่งแหกกันมาใหญ่ กระโดดเกาะหน้า เกาะหลังปราษฎ์เถื่อน แย่งกันทิ้งเครา ปราษฎ์เถื่อนเจ็บร้องเสียงลั่นให้คนช่วย แต่ยิ่งร้องยิ่งแยะ คนที่ได้ยินเสียงร้อง เรียกแทนที่จะเข้ามาช่วยกลายเป็นช่วยถอนหวอดไปหมด

ปราษฎ์หลวงก็ยุส่งอีกว่า เร็วเข้า พวกท่าน เดี่ยวหวอดจะหมดเสีย ต่อไปจะหาได้ที่ไหน อ้อ! ลืมบอกไป หน้อย ใ้หนวดข้างบนดีกว่าหวอดที่เคราเสียอีก ถ้าใครไม่ได้ไว้จะเสียใจ

ครั้นตาพราหมณ์ถูกถอนเคราเสียหมดเกลี้ยง ผู้มาภายหลังต้องหันมาเล่นงานหวอดบน ถอนกันเสียจนตาพราหมณ์ลุกไม่ขึ้นเจ็บปางตาย

ฝ่ายปราษฎ์หลวงหัวเราะซิกๆ สั่งให้คนหามออกไปจากหมู่บ้าน

เมื่อเขาได้หวอดตาพราหมณ์กันไปหมดแล้ว ตาแกจึงยันตัวลุกขึ้นได้ บ่นอุบอุบ ใช้อริยา แสบไปทั้งปาก แล้วเอามือกุมปากเดินโซเซกลับเข้าบ้าน

(นิยายเบงคลี แปลโดย เสฐียรโกเศศ-นาคะประทีป)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. กระต่ายยอมท้อไฟไม่ได้ มีแต่จะทำให้ไฟลุกลามมากขึ้น ฉันทิ การปกปิดความโง่ด้วยการรอดฉลาดก็เป็นไปไม่ได้ มีแต่จะเปิดเผย ความโง่ให้สังคมรับรู้มากและรวดเร็วยิ่งขึ้น ฉันทิ นั้น คนที่ยอมรับหรือรู้ว่าโง่แล้วพยายามศึกษาหาความรู้ ย่อมมีโอกาสกลายเป็นคนฉลาดได้ ส่วนคนโง่ที่คิดว่าตัวฉลาดแล้ว ย่อมไม่ศึกษาหาความรู้ จึงโง่เขลาอยู่อย่างเดิม ในหมู่คนโง่ คนที่ชอบอวดฉลาดนั้นแหละคือคนที่โง่ที่สุด

๒. การใช้เสียงข้างมากตัดสิน บางทีก็ผิดพลาดได้ เพราะเห็นแก่พวกเดียวกัน หรือเพราะความโง่เขลา ไม่รู้ว่าอะไรถูก อะไรผิด หรือรู้แบบงูๆ ปลาๆ แต่ถ้าพิจารณาอย่างรอบคอบด้วยปัญญาแล้วจึงตัดสิน ความผิดพลาดย่อมไม่มีหรือมีน้อยที่สุด

พลิกหน้ามือเป็นหลังมือ

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพิสัตรีอุบัติในสกุลพราหมณ์ในแคว้นกาสิ ได้นามว่า โสมทัต ครั้นเจริญวัยเรียนศิลปะในเมืองตักกสิลา สำเร็จแล้วกลับมาเรือน รู้ว่าบิดา มารดา ยากจน จึงลาบิดามารดาไปรับราชการในกรุงพาราณสีเพื่อออบกู้สกุลที่ตกต่ำ โสมทัตเป็นที่รักโปรดปรานของ พระราชา

ต่อมา โค ๒ ตัวที่บิดาโสมทัตใช้ไถนาได้ตายไปตัวหนึ่ง บิดาจึงไป หาโสมทัตบอกรับขอพระราชทานโคจาก พระราชาสักตัวหนึ่ง แต่โสมทัตเพิ่งรับราชการได้ไม่นาน ยังไม่สมควรที่จะทูลขอโค จึงบอกให้บิดา ทูลขอเอง พราหมณ์กล่าวว่า พ่อเป็นคนประหม่าครั้นคร้าม ต่อหน้าคน ๒-๓ คน พ่อไม่อาจจะพูดได้ถูกต้องนัก หากไปทูลขอโค พ่ออาจจะถวายโคตัวนี้เสียก็ได้ โสมทัตกล่าวว่า จะอย่างไรก็ตามลูกไม่อาจจะทูลขอโคได้ แต่ลูกจะซักซ้อมให้ พ่อเอง พราหมณ์ก็รับคำ

โสมทัตพาบิดาไปป่าช้า มัดพอนหญ้าไว้เป็นแห่งๆ สมมุตินามแสดงแก่บิดาตามลำดับว่า นี่พระราชา นี่ อุปราช นี่เสนาบดี เมื่อพ่อไปเฝ้าพระราชาแล้ว จงกราบถวายพระพรว่า ขอพระองค์จงทรงพระเจริญ แล้วกราบทูลขอ

โคว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระพุทธเจ้ามีโคสำหรับไถนา ๒ ตัว ในโค ๒ ตัวนั้นตายเสียตัวหนึ่ง ขอพระองค์โปรดพระราชทานโคตัวที่ ๒ เกิด พระเจ้าข้า

กว่าพรหมณ์จะฝึกหัดว่ากล่าวได้คล่องก็ใช้เวลาถึงหนึ่งปี จากนั้นพรหมณ์ก็คอยอดให้โสมทัดฟังว่า บัดนี้พอสามารถจะกล่าวได้ไม่ว่าในสำนักใดๆ ลูกจงนำพ่อไปเฝ้าพระราชธาเกิด โสมทัดจึงจัดหาเครื่องบรรณาการแล้วพาบิดาไปเฝ้าพระราชธา พรหมณ์กราบทูลว่า ขอมหาราช จงทรงพระเจริญ แล้วทูลถวายเครื่องบรรณาการ พระราชาตรัสถามว่า โสมทัด พรหมณ์ผู้นี้เป็นอะไรกับเจ้า โสมทัดกราบทูลว่า เป็นบิดาของข้าพระพุทธเจ้า พระราชาตรัสถามว่า มาธุระอะไร พรหมณ์จึงกราบทูลขอโคว่า ข้าแต่มหาราช ข้าพระพุทธเจ้ามีโคสำหรับไถนา ๒ ตัว ในโค ๒ ตัวนั้นตายเสียตัวหนึ่ง ขอพระองค์โปรดรับโคตัวที่ ๒ ไปเกิด พระเจ้าข้า

พระราชธาทรงทราบว่พรหมณ์พูดผิด ทรงพระสรวลแล้วตรัสว่า โสมทัด ในเรือนเจ้าเห็นจะมีโคหลายตัวไหน โสมทัดกราบทูลว่า ข้าแต่ มหาราช พระองค์พระราชทานแล้วก็จักมีมาก พระเจ้าข้า พระราชาทรงโปรดปรานโสมทัด พระราชทานโค ๑๖ ตัว กับเครื่องประดับและบ้านส่วยสำหรับเป็นรางวัลด้วย แล้วทรงส่งพรหมณ์ไปด้วยยศอันยิ่งใหญ่

(อรรถกถาโสมทัดตตชาดก ทุกนิบาต)

เมื่อซีซาร์ยกกองทัพเรือกรุงโรมไปตีเกาะอังกฤษ มีเรื่องเล่าว่า พอก้าวขึ้นฝั่ง ซีซาร์ก็สะดุดอิฐตะมาลงไป แต่เพื่อไม่ให้พวกโรมันเห็นว่าเขาพลั้งพลาดและถือว่าเป็นลางร้าย เขากลับกอบเอาทรายขึ้นมา โยนขึ้นไปในนออากาศ พร้อมกับเปล่งเสียงแสดงความยินดีว่าเขาชนะแล้ว ด้วยไหวพริบเพียงเท่านี้ ซีซาร์ก็สามารถป้องกันได้ทั้งความละเอียด และการถือลางร้ายของพวกเขา

(สร้างตนเอง โดย ไชยวัฒน์)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. เรื่องที่เกิดกับโสมทัดและพรหมณ์ผู้บิดาตรงกับธรรมภาษิต (๒๗/๑๒๐) ที่ว่า คนโง่ยังไม่ถูกผูกมัด แต่พอพูดเรื่องใดก็ถูกผูกมัด ในเรื่องนั้น ส่วนคนมีปัญญา แม้ถูกมัดอยู่ พอพูดในเรื่องใด ก็หลุดได้ในเรื่องนั้น

๒. พรหมณ์ทำความเพียรอยู่ในป่าช้าถึง ๑ ปี ฝึกกล่าวคำพูดเพื่อขอโค เมื่อกราบทูลขอโคจากพระราชธากลับกล่าวให้ผิดพลาดไปได้ แสดงว่า ความเพียรที่ปราศจากปัญญา หรือความเพียรในทางที่ผิด ไม่อาจก่อให้เกิดความสำเร็จได้ ท่านอุปมาเหมือนการรีดนมจากเขาโค แม้จะพยายามสักเพียงไร ก็ไม่มีทางได้นมโค

๓. การสะดุดอิฐจนล้มคะมำนั้น ถ้าเกิดกับทหารผู้อื่นก็เป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่ต้องสนใจ แต่จะเกิดกับแม่ทัพซึ่งเป็นผู้นำไม่ได้ ทหารจะเสียกำลังใจเพราะถือว่าเป็นลางร้าย แต่อาศัยไหวพริบของซีซาร์ สิ่งที่ดีดูเหมือนเป็นลางร้ายก็กลายเป็นลางดี พลิกสถานการณ์จากหน้ามือเป็นหลังมือ

ฉลาดใช้

สมัยหนึ่ง พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน นายกาละบุตรของอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่เคยคิดไปเฝ้าพระศาสดา ไม่เคยคิดจะฟังธรรม แม้ท่านเศรษฐีจะตักเตือนอย่างไรก็ไม่สนใจ ท่านเศรษฐีคิดว่า เจ้ากาละมีความเห็นผิดอย่างนี้ ภายหน้าคงไม่พ้นอบายภูมิ การละเลยปล่อยยให้บุตรไปสู่นรกนั้น ไม่สมควรแก่เราเลย ขึ้นชื่อว่าบุคคลผู้ไม่โลภในทรัพย์ ย่อมไม่มีในโลกนี้ เราจักทำลายความเห็นผิดของบุตรเราด้วยทรัพย์ ท่านเศรษฐีจึงพูดกับนายกาละ

เศรษฐี : เจ้าจงไปสู่วิหาร รักษาอุโบสถและฟังธรรม เราจักให้เจ้า ๑๐๐ กหาปณะ

กาละ : พ่อจะให้แม่หรือ

เศรษฐี : ให้แม่

เมื่อแน่ใจว่าจะได้เงิน นายกาละก็ไปสู่วิหาร เมื่อไปถึงกินนอนหลับอย่างสบายไม่ได้ฟังธรรม รุ่งเช้าก็กลับบ้าน เมื่อท่านเศรษฐีเห็นบุตรของตนก็สั่งให้คนนำอาหารมา แต่นายกาละไม่ยอมบริโภคอาหารเพราะยังไม่ได้รับกหาปณะ เมื่อท่านเศรษฐีให้กหาปณะแล้วนายกาละจึงบริโภคอาหาร

รุ่งขึ้น ท่านเศรษฐีพูดกับนายกาละว่า เราจักให้กหาปณะแก่เจ้าพันหนึ่ง เจ้าจงยืนตรงพระพักตร์พระศาสดา เรียนธรรมจากพระองค์ให้ได้บทหนึ่ง แล้วค่อยกลับมา นายกาละจึงไปวิหาร ยืนต่อหน้าพระพักตร์พระศาสดา หวังเรียนธรรมเพียงบทเดียวแล้วจะรีบหนี

พระศาสดาทรงทำให้เขากำหนดไม่ได้ เมื่อเรียนบทแรกไม่สำเร็จ เขาคิดว่า เราต้องเรียนบทต่อไปให้ได้ คราวนี้เขายืนฟังอย่างตั้งใจ จึงได้บรรลุโศดาบัน

(อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ เรื่องนายกาละบุตรอนาถบิดนชิกรเศรษฐี)

ผม (เสรี อิศรางกูรฯ) รัชชากรที่โรงต้มกลั่นสุราสงขลา เมื่อวันที่ ๑๙ มิถุนายน ๒๔๖๙ พอถึงวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๐ ยังไม่ถึงปี ผมได้เงินเดือนเพิ่ม ๑๐ บาท เป็น ๔๐ บาท การกินอยู่ของผมนั้นอยู่กับเจ้าคุณลุง แต่วันธรรมดาที่โรงต้มกลั่นสุรา เงินเดือนของผมจึงเหลือ ใช้ ผมส่งไปให้พ่อแม่เสมอ ทำให้พ่อแม่ของผมมีเงินใช้ไม่ขาด ผมรักพ่อแม่ของผมมาก ผมเป็นคนกตัญญูคนหนึ่ง ผมเป็นคนซึ่งสงสารคนยากจน ชอบทำทาน

วันหนึ่งมีเงินอายุค่อนข้างมากมาขอเงินผมที่โรงต้มกลั่นสุรา ผมถามว่าทำไมไม่ทำมาหากิน ได้รับคำตอบว่าไม่มีเงิน ผมว่ายังแข็งแรงอย่างนี้ เอลังมาต่อทำเป็นหาบของขายเต้าส่วนก็ได้ ไม่นานไม่มีก็ตัดเอาไม้ที่ไหนมาทำคานหาบขายก็ได้ เขาว่าไม่มีเงินเลย ขอเขาได้วันละ ๒-๓ สตางค์ พอกินไปได้วันหนึ่งเท่านั้น ผมถามว่า ไปซื้อเต้าส่วน น้ำตาล และทำหาบ สักเท่าใดจึงจะพอ เขาว่า ๕ บาทก็พอ ผมถามว่าจะขายไหม เขาก็อวไม่มีเงิน ผมว่าจะให้เงินไปทำทุน ไม่ต้องใช้คืน ให้เปล่าๆ ให้ไปนอนคิดดู

รุ่งขึ้น จินคนั้นมาบอกว่า หาตั้งได้แล้ว ถ้าได้เงินพูนนี้ก็ขายได้ ผมจึงให้เงินแก่ไป ๕ บาท แก่ดีใจใหญ่ ยกมือไหว้ประหลาดๆ รุ่งขึ้น แก่ก็หาบเต้าส่วนมาขาย สมัยนั้น เต้าส่วนขายชามละ ๑ สตางค์เท่านั้น แก่เอามาให้ผมกินทุกวันจนเบื่อ จึงนานๆ จะกินสักชาม

ต่อมา ผมย้ายไปอยู่จังหวัดสุราษฎร์ธานี ก็ไม่พบแก่อีกเลย แก่อาจเป็นถ้าแก่ไปแล้วก็ได้ เมื่อผมนึกถึงแก่ ผมดีใจที่ได้ชุบชีวิตคน

(บันทึกส่วนตัวของ นายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา

อดีตรมช.กระทรวงเกษตร และส.ส.บุรีรัมย์)

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ วันหนึ่ง พ.ต.อ.พระยาทรงพลภาพ (เฟื่อน พลธรร) รัชการการบ้านาญอายุ ๖๖ ปี เดินเข้าไปในวัดมหาราชพาราม กรุงเทพ ท่านเจ้าคุณเห็นเด็ก ๗-๘ คนกำลังเล่นการพนันกันอยู่ ท่านก็ เข้าไปหาและถามว่าที่เธอเล่นกันอย่างนี้วันละหลายชั่วโมง คนที่รวยที่สุดในกลุ่มได้เท่าไร เด็กบางคนก็บอกว่า ๒ สลึง บางคนก็ว่า ๑ บาท

ท่านเจ้าคุณจึงพูดว่าท่านจะให้พวกนั้นรวยมากเท่ากันทุกคน แล้วล้วงเอาเงินในกระเป๋าออกมาแจกเด็กคนละ ๑ บาท หหมดเงินไป ๘ บาท ท่านกำลังสนุกกับแผนการตามนิสัยของคนขี้เล่น เมื่อเห็นเด็กพากันยืนงง ท่านจึงบอกเด็ก ๆ

ท่าน : ให้รวยกันเสียทีเดียว จะได้ไม่ต้องเล่นให้เสียเวลาดีไหม

เด็ก : (ทุกคนยืนเงิบกริบ)

ท่าน : เรื่องเล่นการพนันดีหรือไม่

เด็ก : ไม่ดีครับ

ท่าน : แล้วการเล่นที่ทำลายสิ่งปลูกสร้างซึ่งคนอื่นต้องลงต้นทุนทั้งแรงเล่า ดีหรือไม่

เด็ก : ไม่ดีครับ

ท่าน : การเล่นในสถานที่เคารพบูชา เช่น เล่นการพนันในวัด อย่างที่พวกหนูเล่นกันแบบนี้จะดีหรือไม่

เด็ก : ไม่ดีครับ

ท่าน : คำที่ลูกถามทั้ง ๓ ข้อนี้ เป็นหนึ่งในร้อยของความเสียหาย วิเลินการพนันตั้งแต่เด็ก

เท่ากับเพาะนิสัยให้เสียได้ง่าย โตแล้วก็กลายเป็นนักเลงการพนัน การพนันไม่ได้สร้างคนให้ดีหรือเด่น ทั้งเป็นทางให้ความเสียหายอื่นเดินเข้ามาหาตัวได้รวดเร็ว การเล่นที่ทำลายสิ่งของหรือสิ่งปลูกสร้าง ซึ่งเป็นสมบัติของชาติศาสนา เล่นก่อนจนความสงบทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เล่นอย่างนี้ต่อไปก็กลายเป็นอันธพาล แล้วพ่อแม่ก็เสียใจเมื่อเห็นลูกของตนเป็นคนเลว ไม่เป็นคนดีดังที่พ่อแม่ตั้งใจไว้ หนูเห็นเป็นอย่างไร จริงไหม

เด็ก : จริงครับ

ท่าน : ที่ลุงแจกเงินให้ทุกคน ก็เพื่อขอซื้อนิสัยที่พวกหนูกำลังจะเสียคน ลุงจึงลงทุนขอซื้อขาดเสียทีเดียวว่า ต่อไปนี้พวกหนูทั้งหมดจงเลิกเล่นการพนัน และเลิกเล่นในเรื่องที่ลูกถามทั้ง ๓ ข้ออย่างเด็ดขาด จะเลิกได้ไหม

เด็ก : เลิกได้ครับ ต่อไปนี้พวกผมจะไม่เล่นอีก

ท่าน : ดีมาก ลุงดีใจด้วย ขอให้หนูอย่าลืมคำรับรองที่ให้ไว้กับลุงก็แล้วกัน ลุงเป็นตำรวจมานานจึงรู้ว่า ผู้ที่จะเริ่มเสียคนโดยมากเริ่มจากเด็กก่อน เด็กที่จะเสียก็เริ่มเสียจากการพนันก่อน การพนันมิได้มีเสียทำให้คนอยากเล่น เพราะอยากได้เงินของเขา นี่แหละเป็นเครื่องยั่วใจ แต่การได้จากการพนันเป็นการได้ในทางผิด ก็เลยทำให้ผิดเรื่อยไป ผิดบ่อยเข้าก็เสียนิสัย เลยกลายเป็นเสียเด็ก เมื่อแก้ไม่ได้ก็กลายเป็นเสียผู้ใหญ่

เมื่อเจ้าคุณทรงพลภาพแน่ใจว่า เด็กเหล่านี้รู้จักผิดชอบชั่วดีและเชื่อฟังแล้ว จึงบอกให้เด็กกลับบ้าน พ่อเด็กคนสุดท้ายเดินพันประตูดุ ท่านเองก็หัวเราะชอบใจ

(บุคคลสำคัญของไทย โดย อรรถ อรรถวุฒิกว)

นายทองหล่อ บุญนิตย (๒๔๕๐-๒๕๐๕ จ.ม.) มีวิธีการที่ดีในการปลูกฝังให้บุตรรู้จักออมทรัพย์ด้วยการแจกสตางค์ที่เป็นเหรียญใหม่ๆ ซึ่งเด็กมักชอบ ให้ลูกๆ และสั่งว่า ถ้าวันพรุ่งนี้และวันต่อไป ใครรักษาตางค์ที่ให้ไว้มาให้ดูได้ จะให้สตางค์ใหม่อีก การกระทำเช่นนี้เป็นการฝึกฝนให้เด็กมีความอดทนเข้มแข็ง รู้จักรอโอกาสและระงับความอยากใช้สตางค์โดยไม่จำเป็น โดยใช้ความอยากได้เหรียญใหม่ๆ เป็นเหยื่อล่อ

(บุคคลสำคัญของไทย โดย อรรถ อรรถวุฒิกร)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. แทนที่จะมอบเงินให้บุตรใช้จ่ายอย่างฟุ่มเฟือยเหมือนเศรษฐีบางคน อนาคตบิดทักเศรษฐีกลับใช้เงินเป็นเยื่อล่อให้บุตรตั้งอยู่ในความดี จัดเป็นการใช้เงินอย่างฉลาด เพราะเท่ากับใช้เงินซื้ออริยทรัพย์ คือความเป็นพระโสดาบันให้แก่ทายาทละผู้เป็นบุตร นับว่าเป็นการลงทุนที่ได้กำไรอย่างมหาศาลจนประมาณไม่ได้ สมแล้วที่ท่านได้เป็นถึงมหาเศรษฐี

๒. ในคัมภีร์ธรรมบท (๒๕/๒๓) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โสดาปัตติผลประเสริฐกว่าสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ ประเสริฐกว่าสมบัติในเทวโลกและพรหมโลก ประเสริฐกว่าความเป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง เหตุที่ตรัสเช่นนี้อรธกถาอธิบายว่า แม้จะได้ส่วยสมบัติของพระเจ้าจักรพรรดิ หรือทิพยสมบัติในสวรรค์ ก็เป็นผู้ที่ยังไม่พ้นไปจากนรก ส่วนพระโสดาบันเป็นผู้มีอภัยภูมิอันปิดแล้ว และจะได้บรรลุพระนิพพานใน ๗ ชาติ เป็นอย่างช้า

๓. การห้ามปรามลูกจากความชั่ว ชักนำให้ตั้งอยู่ในความดี เป็นหน้าที่อันสำคัญของบิดามารดา ท่านเศรษฐีก็ได้ทำหน้าที่นี้แล้ว อย่างสมบูรณ์ ควรแก่การสรรเสริญและเอาเป็นแบบอย่าง แม้ท่าน เจ้าคุณก็เช่นเดียวกัน

๔. ท่านเจ้าคุณยอมทุ่มเทเงินเพื่อซื้อนิสัยที่เสียของเด็ก แต่ในปัจจุบันกลับมีเศรษฐีบางคนทุ่มเทเงินเพื่อสร้างนิสัยเสียให้ลูกหลาน ทำให้ กลายเป็นผู้ดีชั่วอด ฟุ้งเฟ้อ หยิบหย่อง ทำอะไรก็ไม่เป็น ในที่สุดก็เสียคน หรือเสียชีวิต (ด้วยอุบัติเหตุจากรถยนต์ที่พ่อแม่ซื้อให้)

๕. กล่าวกันว่า วิธีการช่วยคนที่ถูกต้องนั้น ไม่ใช่ทำตัวให้ต่ำลงไปหา แต่ให้ยกคนที่อยู่ต่ำให้สูงขึ้น กล่าวคือ ช่วยให้เขาพึ่งตนเองได้ในทุกด้าน เช่น ฝึกคนพิการให้รู้จักช่วยตัวเองในกิจวัตรประจำวันและมีอาชีพที่พอเลี้ยงตัวได้ การลงทุนให้ทำการค้าของนายเสรีก็เป็นการช่วยที่ถูกต้องและได้ผลดีมาก

๖. ในปัจจุบันก็มีผู้ปกครองบางคนที่รู้จักใช้เงินอย่างฉลาดเหมือนอนาคตบิดทักเศรษฐี โดยจ้างให้บุตรหลานของตนอ่านหนังสือ ธรรมะ (กฎแห่งกรรม โดย ท. เลียงพิบูลย์) เด็กอ่านแล้วเกิดชอบใจ ภายหลังก็อ่านต่อเองโดยไม่ต้องจ้าง เป็นการชักจูงให้เด็กตั้งอยู่ในความดีโดยการลงทุนเพียงเล็กน้อย ถ้าผู้ปกครองท่านใดจะนำวิธีการนี้ไปใช้ ควรระวังว่า อย่าจ้างในสิ่งที่ป็นหน้าที่ของเด็กอยู่แล้ว เช่น ไม่ต้องจ้างให้เด็กอ่านตำราเรียน หรือทำการบ้าน เพราะเป็นหน้าที่ของเด็กอยู่แล้ว

เงินต่อเงิน

เมื่อสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๑ สัมพันธมิตรเป็นฝ่ายชนะ เวลานั้นมีชาวยิวตั้งโรงแรมอยู่ตรงข้ามปากตรอกโรงภาษี ในจังหวัดพระนคร โรงแรมแห่งนี้ฝรั่งนิยมมาพักและมากินอาหารกันมาก

ครั้งนั้นมีฝรั่งหนุ่มโสดคนหนึ่งซึ่งพักอยู่ในโรงแรมนี้ ถึงกำหนดเดินทางกลับประเทศของตน จึงชำระหนี้สินด้วยเช็ค วันนั้นเป็นวันเสาร์ ธนาคารปิด ชาวยิวเจ้าของโรงแรมเอาเช็คไปเบิกเงินไม่ได้ จะเกี่ยงเอาเงินสดก็คงไม่มี ทั้งเกรงใจที่ฝรั่งคนนี้เป็นลูกค้าที่ดีมาตลอด ตกเย็นฝรั่งก็โดยสารเรือไปสิงคโปร์ เพื่อเดินทางต่อไปยุโรปโดยเรือใหญ่ในวันอาทิตย์ เมื่อวันจันทร์ธนาคารเปิด เจ้าของโรงแรมนำเช็คไปเบิกเงินแต่เบิกไม่ได้เพราะยอดเงินในบัญชีไม่พอ

จำนวนเงินจะเป็นเท่าใด ผู้เล่า (ท. เลียงพิบูลย์) จำไม่ได้เพราะเรื่องเกิดนานแล้ว จึงสมมุติให้ใกล้เคียงในจำนวน ๗-๘๐๐ บาท ถ้าพูดถึงในเวลานี้ เงิน ๗-๘๐๐ บาทก็ไม่มีความหมายอะไรนัก แต่สมัยนั้น ทองคำบาทละ ๑๙ บาท ขึ้นลงก็ไม่เกิน ๒๒ บาท เงิน ๗-๘๐๐ บาท จึงมีค่ามากจนทำให้เจ้าของโรงแรมต้องคิดหนัก ในที่สุดก็พบทางออก เขาสืบจนรู้ตัวพนักงานบัญชีของธนาคาร แล้วเชิญมาเลี้ยงอาหารเที่ยงที่โรงแรมบ่อยๆ อาหารเที่ยงในเวลานั้นมีมูลค่า ๑๒ บาท เมื่อรู้จักกันดีแล้ว เจ้าของโรงแรมก็ตามยอดเงินในบัญชีของฝรั่งผู้จ่ายเช็คนั้น

ตามปกติทุกธนาคารจะไม่บอกยอดเงินฝากของลูกค้าให้ผู้อื่นทราบ แต่พนักงานบัญชีได้รับเลี้ยงจากเจ้าของโรงแรมจนคุ้นเคยกัน จึงแจ้ง ยอดเงินที่เหลือในบัญชีให้ทราบ เมื่อทราบยอดเงินในบัญชีเจ้าของ โรงแรมก็นำเงินที่ยังขาด (ประมาณ ๑๐-๕๐ บาท) ไปเข้าบัญชีนั้น แล้วนำเช็คใบนั้นไปเบิกเงินใหม่อีกครั้งหนึ่ง คราวนี้ธนาคารก็จ่ายเงินตามเช็คใบนั้นโดยเรียบร้อย นับว่าชาววิญญูนี้แก้ปัญหาให้ลุล่วงไปได้ด้วย ปัญญาของตน

(กฎแห่งกรรม โดย ท. เลียงพิบูลย์)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. ในสังคหสูตร (๒๑/๓๒) พระพุทธเจ้าตรัสถึงหลักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน (สังคหวัตถุ) ๔ ประการ คือ
  - ๑.๑ ทาน การแบ่งปันวัตถุสิ่งของตลอดถึงการให้ความรู้และคำแนะนำแก่ผู้อื่น
  - ๑.๒ ปิยวาจา พูดจาสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี
  - ๑.๓ อตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น
  - ๑.๔ สมานตตตา ไม่ถือตัว เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย

การที่เจ้าของโรงแรมเลี้ยงอาหารพนักงานบัญชี ถือได้ว่าเป็น การประพฤติตามหลักสังคหวัตถุ จึงยึดเหนี่ยวน้ำใจพนักงานบัญชีไว้ได้ เมื่อเอ่ยปากขอความช่วยเหลือจึงได้รับการตอบสนองอย่างดี

๒. ชี้นีเยว ปากร้าย เอาเปรียบหรือกินแรงคนอื่น เย่อหยิ่ง เป็นลักษณะตรงกันข้ามกับหลักยึดเหนี่ยวน้ำใจคน หากใครมีลักษณะเหล่านี้แม้เพียงข้อเดียว ก็จะไม่มีความชอบ ไม่มีใครอยากคบหาสมาคมด้วย

ปราบพยศ

เรื่องนี้อาจเป็นจริงหรือคนรุ่นก่อนผู้ขึ้นเป็นคติสอนใจคนรุ่นหลังๆ ความว่า ครั้งหนึ่ง ในเขตแดนที่เรียกกันว่า โคราช ณ ตำบลใหญ่แห่งหนึ่ง ห่างจากตัวอำเภอไม่ไกล มีชายผู้หนึ่ง สมมุติว่าชื่อหาญ เป็นคนมีฝีมือใน ทางเพลงดาบและหมัดมวย ทั้งยังอยู่ยงคงกระพัน จึงมีชื่อเสียงโด่งดังในตำบลนั้น แต่มีนิสัยเสียชอบคุยโวโอ้อวด ยกตนข่มท่าน ถือตัวว่าเก่ง ไม่มีใครสู้ จึงเที่ยวท้าทายเขาทั่วไป ทำให้ชาวบ้านซึ่งน้ำหน้ามากกว่าจะเคารพนับถือ ต่อมาทางการแต่งตั้งให้แกเป็นกำนันมีบรรดาศักดิ์เป็นหมื่นหาญโชคชัย แกจึงแสดงท่าทางเป็นนักเลงโตเต็มตัว

กำนันหมื่นหาญเป็นคนมั่งคั่ง มีตลาดสดให้เช่าแผงลอย ค่าเช่าวันละ ๑๐-๒๐ สตางค์ หมื่นหาญจึงมีเศษสตางค์มากจากการเก็บค่าเช่า หมื่นหาญจะนำเงินเข้าไปในตัวเมืองเดือนละมากกว่าหนึ่งครั้งด้วยวิธีการที่ผิดธรรมดา คือเอาสตางค์ขาวอันละ ๑๐ สตางค์ร้อยเป็นพวงเดียววางตั้งว่าแล้วผูกขมวดสาย สะพายขึ้นป่า ถือดาบคู่มือ เดินดุ่มๆ ออกจากบ้านไปและกางซื้อเพื่อให้นำเกรงขาม คอยมองดูว่าจะมีนักเลงคนไหนกล้ามาลองดี คนเฒ่า

คนแก่ก็ตักเตือนให้กำนันระวังตัว ด้วยกลัวว่าคนร้ายจะลวงเอาเงินที่ล่อตาล่อใจนั้นไปกินเสียเปล่าๆ หมิ่นหาญหัวเราะและพูดอย่างโอหังว่า ใครจะกล้าล้วงคองูเห่าก็ให้มันรู้ไป อายากจะรู้ว่ามัน มาไม่ไหนจึงจะลวงหมิ่นหาญได้ คนเฒ่าคนแก่ฟังแล้วก็ซึ้งน้ำหน้า ต่างพากันภาวนาขอให้มีคนดีมาปราบหมิ่นหาญให้หายหยิ่งสักที

วันหนึ่ง หมิ่นหาญเอาสตางค์ขาวร้อยเป็นพวงสะพายบ่า แสดงท่าองอาจออกจากบ้านไปตัวเมือง ระหว่างทางพบชายสูงอายุผู้หนึ่งเดินกะเผลกออกจากชายป่า มายืนดักหน้าแล้วเรียกให้หมิ่นหาญหยุด หมิ่นหาญได้ยินเช่นนั้นก็แปลกใจ เห็นชายสูงอายุผู้หนึ่งท่าทางคล้ายคนป่วยซ้ำขาพิการคงไม่มีพิษมีภัย จึงถามว่ารู้จักชื่อผมได้อย่างไร ชายผู้นั้นพูดว่า ใครๆ ก็รู้จักหมิ่นหาญไซ้ชยักำนันผู้ยิ่งใหญ่และมีชื่อเสียงว่าเก่งกล้า

หมิ่นหาญตัวพองด้วยคำป้อยอ กล่าวขอใจ และถามถึงจุดประสงค์ของชายแปลกหน้า ก็ได้รับคำตอบว่า แม้ท่านหมิ่นหาญจะมีฝีมือเชิงดาบเชิงมวยและคงกระพัน แต่ยังมีขาดความรู้สำคัญ คือกลมารยา ถ้าจะเรียนก็จะสอนให้

หมิ่นหาญกล่าวขอใจและไม้ตอบไปว่า ผมยังไม่เห็นใครเลยที่จะมาหลอกลวงกำนันคนนี้ได้ เมื่อหมิ่นหาญหยุดไม้ ชายแปลกหน้าก็พูดซ้ำๆ ว่า เมื่อท่านหมิ่นไม่สนใจผมก็จะขอลาไปก่อน พูดแล้วท่าจะทำจะเดินไป

หมิ่นหาญนึกในใจว่า เจ้าคนนี้ไม่ว่าจะมาไม่ไหนก็สู้เราไม่ได้ มันคงไม่กล้ามาลองดีกับเรา คิดแล้วก็ยกมือห้าม พูดว่า อย่าเพิ่งไป เมื่ออยากจะสอนก็บอกมาเถิด ชายแปลกหน้าเดินกลับมายืนตรงหน้าหมิ่นหาญ พูดว่า วิธีสอนของผมต้องลงมือทำจริงๆ ถ้าพูดแต่ปากก็ไม่เกิดประโยชน์

หมิ่นหาญคิดว่า ถ้าเราไม่ตกลง แก่ก็คงหัวเราะเยาะว่าเราซี้ซลาดเสียแรงคุยไม้ไว้มาก คิดแล้วก็พยักหน้าบอกว่า ตกลง จะให้ทำอะไรก็บอกมา ชายแปลกหน้ายิ้มแล้วพูดว่า คอยฟังให้ดี เมื่อทำตามแล้วจะเกิดผลได้เรียนรู้ทันที เริ่มแรกขอให้ท่านชกดาบออกจากฝักคอยระวังเพื่อความไม่ประมาท

หมิ่นหาญก็ทำตามแล้วถามว่า ต่อไปจะให้ทำอะไรอีก ชายแปลกหน้าบอกว่า ปลดพวงสตางค์จากบ่าส่งมาแล้วจะแสดงให้เห็นดู

หมิ่นหาญนึกว่าพวงสตางค์นี้หนักเกินกำลังของชายสูงอายุคนนี้ เอาไปแล้วก็คงหนีไม่พ้น นึกแล้วก็ปลดพวงสตางค์จากบ่ายื่นให้ แต่กระชับดาบในมือเตรียมพร้อมไม่ประมาท แต่ชายชรากรับพวงสตางค์อย่างไม่รู้สึกรหนักแรง ทำให้หมิ่นหาญที่นึกดูหมิ่นเกิดแปลกใจ

เมื่อชายแปลกหน้ารับพวงสตางค์มาแล้ว ก็ยืนห่างจากหมิ่นหาญ ล้วงมิดเล็กๆ จากชายพกมาตัดเชือกร้อยพวงสตางค์ขาดออก เอาสตางค์เดินไปรยลงดินไปรอบๆ แล้วเดินห่างออกไป ห่างออกไป จนสตางค์ในพวงเหลือครึ่งเดียว จากนั้นก็เอาเชือกผูกไว้ สะพายขึ้นบ่าเลียนแบบหมิ่นหาญออกเดินโดยเร็ว ท่าทางที่เดินกะเผลกกะเผลกได้ กลับเป็นปกติ

หมิ่นหาญยืนตะลึงอยู่ครู่หนึ่ง พอได้สติก็ตะโกนว่า กลับมาก่อน อย่าเพิ่งไป ชายแปลกหน้าตะโกนตอบว่า จำไว้ เขาหลอกกันอย่างนี้ แหละ จงปู่ข้าวม้าลงแล้วเก็บสตางค์ที่ตก ถ้าตามมาก็คงจะตามไม่ทัน อย่าดูถูกคนแก่ที่เป็นนักวิ่งเร็วมาก่อน แล้วเงินที่ตกอยู่ตามดินก็จะมี คนอื่นเก็บไปหมด มองดูข้างหลังลึ่ม คนเดินมาแล้ว

หมื่นหาญหันกลับไปดูก็จริงอย่างชายแปลกหน้าบอก เพราะมีคนเดินมาแต่ไกล หมื่นหาญแค้นใจแทบจะกระอักเป็นโลหิต ถึงมีฝีมือและกำลังก็ไม่มีโอกาสใช้ ต้องมาเสียรู้ชายแปลกหน้า เมื่อไม่เห็นทางอื่น ก็นุ้ผ้าขาวม้าลงกลางดิน ค่อยๆ เก็บสตางค์ที่หล่น คิดในใจว่า เสียครึ่งหนึ่งดีกว่าเสียหมด

เมื่อเก็บสตางค์จนหมดก็ห่อผ้าขาวม้าไว้แน่น ยกขึ้นสะพายบา เดินทางต่อไป ในใจยังระอูดด้วยไฟแค้น คิดว่าปานนี้ชายแปลกหน้าคงกลับไปนอนสบาย แต่แล้วก็แปลกใจที่เห็นชายแปลกหน้ามาขึ้นลับๆ ล่อๆ อยู่แถวชายป่า แต่ไม่มีพวงสตางค์ที่หล่นตกลงไป เมื่อเพ่งมองจนแน่ใจว่าไม่ใช่ภาพลวงตา ก็โกรธจนตัวสั่น คิดว่ามันได้เงินไปแล้วยังกล้ามาดูถูกดูหมิ่น

หมื่นหาญกำด้ามดาบในมือไว้แน่นเตรียมจะใช้ฟาดฟัน วิ่งบุกตรงไปโดยไม่สนใจว่าข้างหน้าจะเป็นพวงกอย่างใด แต่ก็ไม่สามารถบุกถึงตัวชายแปลกหน้าซึ่งขานาญทางกว่าได้ เมื่อเข้าถึงตัวไม่ได้ก็ยิงโกรธมากจนขาดสติ เหมือนคนบ้า ในที่สุดก็วิ่งไปตกหลุมพราง ดาบกระเด็นหลุดจากมือเพราะตกใจ เควะหัตถ์ที่ก้นหลุมมีหญ้าแห้งและใบไม้รองไว้ หนาจึงไม่เจ็บช้ำมากนัก หมื่นหาญพยายามปีนป่ายอย่างไรก็ขึ้นไม่ได้ จึงหมดอาลัยในชีวิต

เมื่อสายตาเคยชินกับก้นหลุมก็มองไปรอบๆ เห็นหนังสือปักอยู่ข้างๆ ตอนกลางสูงเกินหัว จึงเอื้อมมือหยิบหนังสือมาอ่าน ความว่า

นี่เป็นบทเรียนสอนให้รู้ว่า เกิดเป็นคนอย่าหมิ่นคน ผู้มีสติปัญญา มีฝีมือ มีกำลังเก่งจริง จะถ่อมตัว ไม่ยกตัวเอง คนที่เกี่ยวข้องโย่ ยกตนข่มท่าน ส่วนมากเป็นคนโง่เขลา ขอให้หลานพิจารณาด้วยสติปัญญา ทั้งความโง่เขลา ความเคยโววดดี ยกตนข่มท่านไว้ในหลุมนี้ให้หมด แล้วตะโกนบอกให้ลู้งรู้ ก็จะมีพ้นจากหลุมได้เป็นอิสระ หากยังไม่ยอมลดทิฏฐิฐานะและยังโกรธจุกอยู่ ก็ขอให้ช่วยตัวเองโดยใช้ดาบขุดดินให้เป็นโพรง แล้วค่อยๆ ไต่ลอดขอบขึ้นมา ถ้าไม่เหนื่อยหรือหิวจนเป็นลมเสียก่อน รับรองว่าสำเร็จแน่ ขอให้รีบตัดสินใจ ซ้ำไม่ได้ รับรองว่าไม่มีมนุษย์ผ่านมาทางนี้แน่

หมื่นหาญอ่านแล้วก็นั่งลงทอดถอนใจ นึกว่าเรามีแต่กำลังและฝีมือเท่านั้น แม้จะมีวิชาอยู่ยงคงกระพันก็ไม่มีความโอกาสได้ใช้ เห็นจะไม่สามารถเอาชนะสติปัญญาของชายชราผู้นี้ได้ ถ้าเราไม่ยอมแพ้เขาจนคิดทรมานต่อไปไม่สิ้นสุด คิดแล้วก็ลุกขึ้นยืนป้องปากตะโกนขึ้นไปทางปากหลุมว่า พอลู้ง หลานยอมแพ้ ตกกลงตามที่แนะนำ โปรดช่วยหลานด้วย

พอขาดคำก็มีบันไดเชือกขึ้นกระไดเป็นไม้ผูก หล่นลงมาจากปากหลุมถึงตัว หมื่นหาญดีใจ รีบฉวยกระไดปีนขึ้นไปทันที เมื่อถึงปากหลุมก็ดีใจเหมือนพ้นจากขุมมรก

ขณะที่หมื่นหาญเฝ้ามองหาชายแปลกหน้า เพื่อกล่าวขอบคุณที่ทำให้หลุดสว่างไม่หลงตัวเองต่อไป ตาก็เหลือบไปเห็นพวงสตางค์ที่ชายแปลกหน้านำไปนั้น กองอยู่ที่พื้นดินใต้ต้นไม้พร้อมกับหนังสืออีกฉบับหนึ่ง หมื่นหาญหยิบขึ้นมาอ่าน ความว่า

เงินยังอยู่ครบขอให้รับคืนไป อดีตลู้งก็เคยเป็นนักเลงหัวไม้ แต่รักความเป็นธรรม ไม่เอาดี ไม่เออหยิ่ง ไม่เคยข่มเหงรังแกใคร ลู้งปราบพวกอันธพาล ไม่ยอมให้มาข่มเหงชาวบ้าน ลู้งจึงเป็นนักเลงโตที่ชาวบ้านรักใคร่นับถือ หลานก็มีโอกาสดีควรทำให้ลูกบ้านเคารพนับถือ อย่างน้อยหมู่บ้านที่เราอยู่มีความสุข ที่ลู้งทำไปนี้เพื่อสั่งสอนให้ลู้งดี รู้ถูกเท่านั้น ไม่มีความประสงค์อื่น ลู้งดีใจที่หลานยอมทิ้งนิสัยเดิมกลับใจมาสู่ทางดี คนเราบางครั้งก็หลงผิด ต้องมีคนมากระตุกจึงรู้สึกตัว เวลานี้ลู้งมีอายุแล้ว เห็นความจริงของชีวิตว่า ไม่มีอะไรเป็นแก่นสาร ไม่เห็นอะไรเป็นที่

ฟังได้นอกจากบุญกุศลเท่านั้น ลุงจึงเข้าวัดถือศีลไม่สนใจทางโลก ขอให้หลานจำไว้ว่า อย่าทำตามอารมณ์ อย่าเอาความรู้ไปใช้อวดข่มขู่ชาวบ้านให้เดือดร้อน จงใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์แก่ส่วนรวม

แต่นั้นมาหมื่นหาญก็ไม่คุยโวโอ้อวด ไม่เอาแต่อารมณ์ ไม่ได้ถูกคนเหมือนก่อน กลายเป็นคนดีมีศีลธรรม เห็นอกเห็นใจคนอื่น ปกครองลูกบ้านให้อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านก็ยกย่องรักใคร่นับถือกันทั้งตำบล

(กฎแห่งกรรม โดย ท. เลียงพิบูลย์)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. หมื่นหาญถือตัวว่าเก่ง ไม่เห็นคนอื่นอยู่ในสายตา เมื่อถูกคนที่เก่งกว่าสั่งสอนจนจอมพระราม (ทุกข์ยากลำบากเต็มที่) จึงได้ยอมสำนึกตัว ถ้าไม่โดนอย่างนี้ จะพูดจาหว่านล้อมหรือดักเตือนอย่างไรก็ไม่วันเชื่อ บทเรียนที่ได้รับทำให้หมื่นหาญรู้สำนึกว่า เกิดเป็นคนอย่าหมิ่นคน เพราะว่าเหนือคนยังมีคน เหนือฟ้ายังมีฟ้า ซึ่งเป็นสุภาษิตสำหรับเตือนใจว่า ไม่มีใครเก่งจริง คนเราไม่ว่าจะเก่งอย่างไรก็สู้ความแก่ ความเจ็บ ความตายไม่ได้

อย่ามัวหลง จิกตีกัน อวดขันเก่ง ต่างอยู่แข่ง ลูกเดียวกัน ทั้งนั้นหนา

ถึงตรุษจีน ก็ดับดิน สิ้นชีวา ควรรักษา ทางพันชั่ง ถ้าเก่งจริง

(ธรรมรักษา)

๒. เสน่ห์อย่างหนึ่งของคนเราคือ ปิยวาจา วาจาที่สุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี หมื่นหาญไม่มีปิยวาจา ซ้ำยังเย่อหยิ่ง จึงเป็นที่เกลียดชังของคนทั่วไป

๓. สถูชัยปริพาชกซึ่งเคยเป็นอาจารย์ของพระสารีบุตร ถือตัวว่าเป็นอาจารย์ใหญ่มีคนเคารพนับถือมาก จะลดตัวไปบวชเป็นสาวกของ พระพุทธเจ้าได้อย่างไร เพราะความเย่อหยิ่งจึงพลาดจากมรรคผลนิพพาน ไปอย่างน่าเสียดาย เสียชีวิตที่เกิดเป็นมนุษย์และได้พบกับพระพุทธเจ้า

๔. ชายชราเป็นบุคคลประเภทที่เรียกว่า เสือลากหาง ซึ่งหมายถึง ถึงผู้ที่มีความเก่งกล้าสามารถ แต่ไม่แสดงให้รู้ ทำท่าเป็นคนเขื่องซึ่มเพื่อให้คนอื่นตายใจ แล้วเข้าทำการอย่างใดอย่างหนึ่งโดยไม่ทันให้รู้ตัว

ฉลาดพูด

สมัยหนึ่ง พระราชาคณะผู้ใหญ่องค์หนึ่งมีเรื่องขัดแย้งกับสงฆ์ผู้อยู่เหนือกว่า ถึงกับจะลาสิกขาออกมา ซึ่งจะไม่เป็นมงคลแก่บ้านเมือง หลายคนเข้าไปขอร้องก็ไม่ฟังจะเหนียวรั้งไว้ได้ ท่านเจ้าพระยาพระเสด็จ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงธรรมการ จึงพูดกับพระวรวงศ์วิสิฐ (เซ็ง ศิวะศรียานนท์) ซึ่งตอนนั้นมีบรรดาศักดิ์เป็นหลวงว่า หลวงวรวงศ์ฯ ถ้าแกจัดการเรื่องนี้สำเร็จ ฉันจะให้รางวัลอย่างงาม

พระวรวงศ์ฯ คลานหลีกผ่านญาติโยมที่นั่งอยู่เต็ม พอพระราชาคณะองค์นั้นเห็นเปลี่ยนหน้าคนเข้าไป ขอร้องใหม่ ก็กล่าวว่า มาละ กระทรวงธรรมการ เข้าพูดไปซี เผื่อฉันจะเชื่อมั่ง

พระวรวงศ์ฯ กราบลงแล้ว จึงเรียนท่านว่า ได้ทำจะให้ผมกราบเรียนว่าอย่างไร กระผมไม่มีอะไรจะกราบเรียน นอกจากว่ากระผมมีความรู้สึกอย่างเดียวกับได้ทำทุกประการ ถ้าเป็นกระผมก็ทนไม่ไหวเช่นกัน แต่เวลานี้ได้ทำก็เป็นหลักหนึ่งที่บ้านเมือง ได้ทำจะมาถึงบริษัทที่ยึดเหนี่ยวพระคุณได้ทำเป็นที่ฟังไปเพราะเหตุอันเดียว เหตุอัน นั้นมาจากท่านผู้หนึ่ง ท่านผู้นั้นคนเขาก็รู้ก็เข้าใจกันอยู่ว่าท่านเป็นอย่างไร แต่ไม่มีใครทำอะไรท่านได้ ในส่วน

ความถูกต้องนั้น ไม่มีใครเลยที่จะไปตีใจระแวงได้เท่า เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว กระผมและบริษัทก็ได้แต่โศกเศร้าเสียใจเท่านั้น

พระราชาคณะองค์นั้นนั่งอิงอยู่เป็นครู่ จึงกล่าวขึ้นว่า เออ หลวงวรวรเวทย์ฯ ยังไม่มีใครมาพูดกับอาตมาแบบนี้เลย มีแต่มาสอนให้อดทน ให้เสียตายพรษาที่บวชมา ให้เห็นแก่นั่นเห็นแก่นี่ ส่วนเรื่องความถูกต้อง ไม่มีใครมาพูดอย่างนี้เลย เออละ ไม่สีกละ

(บุคคลสำคัญของไทย โดย อรรถ อรรถวุฒิกร)

เล่ากันว่า ครั้งหนึ่ง ท่านประธานาธิบดีออร์จ วอชิงตัน แห่งสหรัฐอเมริกา ได้พบนิโกรคนหนึ่งบนถนน เมื่อนิโกรคนนั้นเห็นท่านประธานาธิบดีก็เปิดหมวกคำนับอย่างสุภาพ ท่านประธานาธิบดีก็เปิดหมวกคำนับตอบอย่างผู้ดี เพื่อนผิวขาวของท่านประธานาธิบดีก็ตีท่านว่า ไม่ควรจะแสดงความสุภาพต่อนิโกรอย่างที่ท่านทำ ท่านประธานาธิบดีกลับถามผู้นั้นว่า ถ้าเช่นนั้นคุณอยากจะให้ผมยอมให้คนนิโกร ที่เคยเป็นทาสและเป็นคนโง่ มีความสุภาพกว่าผมหรือ

สมัยหลังสงครามกลางเมืองในสหรัฐอเมริกา ครั้งหนึ่ง นาย ดักลาส นิโกรผู้มีความรู้สูง โดยสารรถไฟเพื่อไปที่มลรัฐเพนซิลเวเนีย เขาถูกพนักงานรถไฟบังคับให้ไปนั่งในรถสัมภาระแต่ต้องเสียค่าโดยสารเท่ากับผู้โดยสารในรถธรรมดา มีผู้โดยสารที่เป็นฝรั่งผิวขาวที่รู้จักเขาบางคนเข้าไปหานายดักลาส แล้วพูดปลอบใจเขาว่า ผมรู้สึกเสียใจจริงๆ ที่คุณถูกลดชั้นให้ต่ำลงอย่างนี้

นายดักลาสลุกขึ้นจากที่บ้นั้นไปหนึ่งที่เขา นั่งขึ้นตรงแล้วตอบว่า ไม่มีใครจะสามารถลดชั้นให้จิตใจผมต่ำไปได้ดอกคุณ ผมไม่ใช่คนที่จะทำตนเองให้ต่ำลงเพราะคนอื่นเขาดูถูก คนที่ดูถูกผมต่างหากที่ทำตัวของเขาให้ลดลง

(ชีวิตที่รุ่งเรืองขึ้นมาจากทาส ของสัมมาชีวิตศิลปมูลนิธิ)

แปลและเรียบเรียงโดย ศ.หลวงสมานวนนิก)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. การที่คนอื่นพูดเกลียดล่อไม่ได้ผล เพราะพูดไม่ถูกใจของท่านเจ้าคุณ เมื่อพระวรวรเวทย์ฯ พูดูกจุด เกาถูกที่คันและพูดแสดงความ เห็นใจ ทำให้ท่านเจ้าคุณองค์นั้นพอใจมาก ประกอบกับใจจริงของท่านก็คงไม่อยากจะสึก เมื่อได้รับคำขอให้อยู่เป็นที่พึ่งของญาติโยม ท่านเจ้าคุณจึงยอมโดยดี

๒. ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมชเล่าว่า สมัยที่สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ทรงเป็นพระมหาเปรียญแล้ว ก็ทรงเคยดำริจะ ลาสิกขา ถึงกับเตรียมผ้าปูนึ่งและเสื่อราชปะแตนไว้แล้ว แต่ทรงเปลี่ยนพระทัย เพราะพระบรมราชาโหวาทของในหลวงรัชกาลที่ ๕ ความว่า คนอย่างคุณนั้น ถ้าสึกไปแล้วหางาย แต่ถ้าบวชต่อไปแล้วหายาก ด้วยความอยากเป็นคนหายาก พระองค์จึงทรงดำรงอยู่ในสมณเพศต่อไป

๓. เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับนายดักลาสทำให้นึกถึงพุทธดำรัสอันน่าประทับใจ (๑๕/๖๖๐) ความว่า อย่าถามถึงชาติกำเนิด จงถามถึงความประพฤติ พุทธดำรัสนี้แสดงว่า ศาสนาพุทธถือว่าความประพฤติสำคัญกว่าชาติกำเนิด

๔. รวงข้าวที่สมบูรณ์ด้วยเมล็ดจะโน้มลงต่ำ รวงข้าวที่ไม่สมบูรณ์เมล็ดลีบจะยืนตั้งตรง ฉันทิ
บัณฑิตผู้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมและความรู้ มักจะสุภาพอ่อนน้อม ส่วนคนพาลผู้ด้อยคุณธรรมและความรู้
มักจะกระด้างหยาบคาย ฉันทินั้น

๕. ในจุฬามณีวิภังคสูตร (๑๔/๕๗๙) พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ผลของความไม่กระด้างเย่อหยิ่ง ใ่วัดคนที่ควรไหว้ ตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้าไม่เข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ก็เกิดในตระกูลสูง

อาจเป็นด้วยเหตุนี้ คนที่มีตระกูลหรือตำแหน่งสูงจึงมักเป็น คนสุภาพอ่อนน้อม ไม่กระด้างเย่อหยิ่ง ดังเช่น
ประธานาธิบดีออร์จ วอชิงตัน เป็นต้น

จันทร์พินเมฆ

เมื่อ พ.ศ.๒๔๔๖ มีโจรพวกหนึ่งสมคบกันเที่ยวปล้นในแขวงจังหวัดปทุมธานี จังหวัดอยุธยาและจังหวัด
สุพรรณบุรีเนื่องๆ ถึงเดือนกรกฎาคม โจรพวกนั้นได้ปล้นฝูงกระบือในแขวงจังหวัดปทุมธานี แล้วไปปล้นบ้านที่ปะขาว
ในแขวงจังหวัดสุพรรณบุรีอีกแห่งหนึ่งติดๆ กัน เวลานั้นเจ้าพระยาศรีวิชัยชนินทร (ชม สุนทรราชุน) ยังเป็นพระยา
สุนทรบุรีฯ สมุหเทศาภิบาลมณฑลนครชัยศรี เป็นผู้เข้มแข็งขึ้นชื่อในการปราบโจรผู้ร้าย สามารถจับโจรพวกนั้นที่เป็น
ชาวเมืองสุพรรณได้หลายคน พวกโจรรับสารภาพและให้การชดทอดพวกเพื่อน จึงจับโจร ที่เป็นชาวเมือง
อื่นเอารวมกันไปชำระที่เมืองนครปฐม

ในเวลาที่กำลังชำระโจรพวกนั้น วันหนึ่ง ฉันทิ (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ออกไปเมืองนครปฐมเพื่อพักผ่อน
ในเวลาราชการเบาบาง เห็นตำรวจภูธรคุมนักโทษคนหนึ่งขึ้นรถไฟที่สถานีบางกอกน้อยไปพร้อมกับฉันทิ แล้วไปลงที่
สถานีพระปฐมเจดีย์ ฉันทิถามได้ความว่าเป็นพวกโจรซึ่งจับตัวไปจากเมืองปทุมธานี ถูกนำตัวไปชำระที่เมืองนครปฐม
ค่าวันนั้นเจ้าพระยาศรีวิชัยฯ มากินอาหารด้วยกันกับฉันทิตามเคย แต่พอ กินแล้วท่านขอลาว่าจะไปชำระผู้ร้าย ฉันทิ
ถามว่าเหตุใดจึงต้องไปชำระ เอง ท่านบอกว่าโจรคนที่ได้ตัวมาใหม่ในวันนั้นเป็นตัวสำคัญนัก ที่เมือง
ปทุมธานีเรียกกันว่า จันทร์เจ้า? เป็นหัวหน้าของผู้ร้ายพวกนั้นทั้งหมด ถ้าให้คนอื่นชำระเกรงจะไม่ได้ความจริง ถึงคืน
ต่อมาเมื่อกินอาหารด้วยกัน ฉันทิถามว่าชำระผู้ร้ายได้ความอย่างไร ท่านตอบแต่ว่า ยังถวยรายงานไม่ได้? จนถึงคืนที่
๔ เวลาเจ้าพระยาศรีวิชัยฯ มากินอาหาร ฉันทิถามถึงการชำระผู้ร้าย ท่านบอกว่าโจร
จันทร์เจ้า รับสารภาพแล้ว

ฉันทิยังไม่เคยรู้จักตัวหัวหน้าโจร หรือเรียกตามคำโบราณว่า มหาโจร? นึกอยากรู้จักโจรจันทร์เจ้า จึงบอก
เจ้าพระยาศรีวิชัยฯ ว่า เมื่อท่านชำระสะสางโจรจันทร์เจ้าเสร็จสิ้นสำนวนแล้วขอให้คุมตัวมาพบกับฉันทิสักหน่อย ท่าน
ให้คุมตัวมาในวันรุ่งขึ้น พอฉันทิเห็นก็นึกประหลาดใจ ด้วยดูเป็นคนสุภาพ รูปร่างสูงใหญ่ไม่มีลักษณะอย่างใดที่สื่อ
ว่าใจคอโหดเหี้ยมถึงเป็นตัวหัวหน้านายโจร เมื่อพูดด้วย ถ้อยคำที่ตอบก็เรียบร้อยเหมือนอย่างเคยเพ็ดทูลเจ้านายมา
ก่อน ฉันทิออกพิศวงจึงถามว่า เคยเฝ้าเจ้านายมาก่อนหรือ โจรจันทร์ตอบว่า ได้เคยเฝ้าหลายพระองค์ ที่ทรงเคยใช้
สอยก็มี ฉันทิยังสงสัยจึงถามว่า ก็แกเป็นโจร เจ้านายไม่ทรงรังเกียจหรือ? โจรจันทร์ตอบว่า เจ้านายท่านไม่ทรงทราบ
ว่าเป็นโจร อยากรู้ว่าแต่เจ้านายเลย แม้คนอื่นฯ ก็ไม่มีใครรู้ว่าเป็นโจร รู้แต่พวกโจรด้วยกันเท่านั้น? เพราะพวกโจรต้อง
ระวังตัวกลัวถูกจับจึงเรียกกันว่า นักเลง? คนอื่นก็เลยเรียกว่านักเลง หมายความว่าแต่ว่าเป็นคนกว้างขวาง นักเลง

คนไหนมีพวกมาก ก็เรียกกันว่า นักเลงโต? นักเลงที่ไม่เป็นโจรก็มี นักเลงเป็นคนกว้างขวางรับใช้สอยได้คล่องแคล่ว ผู้มีบรรดาศักดิ์จึงชอบ ใช้ ก็ได้คุ้นเคยกับผู้มีบรรดาศักดิ์ด้วยเหตุนี้

ฉันได้ถามความข้ออื่นต่อไป โจรจันทร์ก็เล่าให้ฟังโดยซื่อ แม้นลักษณะที่ทำให้โจรกรรม คงเป็นเพราะได้รับสารภาพผิดต่อเจ้าพระยาศรีวิชัยฯ หหมดแล้ว ไม่มีอะไรจะต้องปกปิดต่อไป คำอธิบายของโจรจันทร์น่าสนุก ยิ่งฟังก็ยิ่งตระหนักใจว่าโจรจันทร์ชำนาญชำนาญสมกับที่เป็นนายโจร ฉันถามถึงกระบวนการโจรกรรมอย่างใด โจรจันทร์พรรณนาได้ทั้งหมดว่า ทำอย่างนั้นๆ ถ้าหากโจรกรรมเป็นศาสตร์อย่างหนึ่ง ความรู้ของโจรจันทร์ ก็ถึงภูมิขั้นศาสตราจารย์ เพราะฉะนั้นพอพูดกันได้นั้นหนึ่ง ฉันก็ตั้งใจนึกอยากจะรู้กระบวนการของโจรต่อไปให้สิ้นเชิง

แต่นั้นถึงเวลาเย็นฉันลงไปนั่งเล่นที่สนามหญ้า ก็ให้เบิกตัวโจรจันทร์มาถาม ต่อมาอีกหลายวันจึงคุ้นกัน ฉันเลยถามต่อไปว่า เพราะเหตุใดแกจึงรับสารภาพ โจรจันทร์ตอบว่าเดิมที่ตั้งใจจะไม่รับ ถ้าชำระที่เมืองปทุมธานีก็เห็นจะไม่ได้ความจากตัวแก แต่ใจมาก่อนเสียที่ถูกเอามาชำระต่างเมือง ตั้งแต่ลงจากรถไฟแลหาพวกพ้อง แม้ใครที่เคยรู้จักหน้าสักคนหนึ่งก็ไม่มี เหลือตัวคนเดียวก็เปลี่ยวใจ เมื่ออยู่ในเรือนจำพบปะนักโทษ ถามถึงพรรคพวกที่ถูกจับมา เขาบอกว่ารับสารภาพหมดแล้ว ก็ยิ่งครั้นคร้าม แต่อย่างอื่นไม่ทำให้หัวใจเหมือนวิธีชำระของเจ้าคุณเทศา ถามว่าท่านชำระอย่างไร โจรจันทร์เล่าว่า เวลา ร่ายยามหนึ่ง ท่านเอาตัวไปที่ศาลอาเภอ ตัวท่านนั่งเก้าอี้อยู่ที่โต๊ะกับข้าราชการอีกสัก ๒-๓ คน ท่านเรียกตัวไปนั่งที่ข้างเก้าอี้ของท่าน แล้วถามถึงเรื่องที่ได้ไปปล้น แกปฏิเสธว่าไม่รู้ไม่เห็นด้วย ท่านเจ้าคุณเทศาก็หัวเราะแล้วว่า คิดดูให้ดีเสียเถิด พวกพ้องเขาก็รับหมดแล้ว? ท่านว่าแต่เท่านั้น แล้วก็หันไปพูดกับพวกข้าราชการถึงกรงงานอย่างอื่น ๆ และสูบบุหรี่กินน้ำร้อนไปพลาง ให้แกนั่งคอยอยู่นานจึงหันกลับไปถามอีกว่า จะว่าอย่างไร? แกปฏิเสธ ท่านก็หัวเราะว่า คิดดูเสียให้ดีๆ? แล้วหันไปพูดกับข้าราชการให้แกนั่งคอยอยู่อีก นานๆ หันมาถามอย่างนั้นอีก แกปฏิเสธท่านก็หัวเราะ แล้วบอกให้คิดให้ดีๆอีก เวียนถามอยู่แต่อย่างนั้นหลายพัก จนเวลาสัก ๕ ทุ่มจึงเลิกชำระ ถึงวันที่ ๒ พยายามหนึ่งท่านก็เอาตัวไปชำระอีก พอได้ยินท่านถามเหมือนอย่างวันก่อนก็รำคาญใจ ยิ่งถูกถามซ้ำซากก็ยิ่งรำคาญหนักขึ้น แต่ยังแข็งใจปฏิเสธอยู่ได้อีกคืนหนึ่ง พอถึงคืนที่ ๓ ระบายใจเสียแต่เมื่อเขาไปเอาตัวมาจากเรือนจำ พอท่านเจ้าคุณเทศาตั้งคำถามอย่างเก่าอีกก็เกิดเบื่อเหลือทน เห็นว่าถ้าปฏิเสธท่านก็คงถามเช่นนั้นไปไม่มี ที่สิ้นสุด นึกว่าไหนๆ ก็คงไม่พ้นโทษเพราะพวกเพื่อนรับสารภาพหมดแล้ว รับเสียให้รู้แล้วดีกว่าจะได้หลบนอนคืนรำคาญ แกจึงรับสารภาพในคืนที่ ๓ เพราะ ผู้ปัญญาเจ้าคุณเทศาท่านไม่ได้?

ในการชำระโจรผู้ร้าย เจ้าพระยาศรีวิชัยฯ มีวิธีผิดกับคนอื่นหลายอย่าง ท่านเคยบอกกับฉันอย่างหนึ่งว่า ถ้าชำระในถิ่นที่ตัวผู้ร้ายอยู่มักไม่มีใครรับสารภาพ ด้วยมันอายพวกพ้องของมัน ถ้าเอาไปชำระให้ห่างถิ่นฐานได้ความจริงง่ายขึ้น

ภายหลังโจรจันทร์ได้รับพระราชทานโทษเพราะความชอบที่ได้ชี้แจงกระบวนการโจรกรรมต่างๆ อย่างถี่ถ้วนเป็นประโยชน์แก่การปราบปรามผู้ร้าย ประกอบกับให้สัญญาว่า ถ้าพ้นโทษจะทิ้งความชั่วไม่เป็นโจรผู้ร้ายต่อไปจนตลอดชีวิต เมื่อพ้นโทษนายจันทร์ไม่ประสงค์จะกลับไปอยู่เมืองปทุมธานี ขออยู่รับใช้สอยที่เมืองนครปฐมต่อไป เจ้าพระยาศรีวิชัยฯ พวกโจรปล้นยังถือสัจจะ ถ้ากลับใจแล้วพอไว้ใจได้ สมเด็จฯ จึง ได้รับไว้เป็นพนักงานเฝ้าเรือนบังกาโล เมื่อได้งานแล้วนายจันทร์ก็ย้ายครอบครัวมาอยู่เมืองนครปฐม แต่นั่นก็อยู่เย็นเป็นสุขสืบมาทั้งครัวเรือน (นิทานโบราณคดี โดย สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. ในการรบ ถ้ารู้ดีในลักษณะของข้าศึกเป็นอย่างดี แม้อันตรายครั้งก็ชนะร้อยครั้ง ในการปราบโจรผู้ร้ายก็เช่นกัน ถ้ารู้ซึ่งถึงจุดอ่อนของพวกโจรผู้ร้าย การปราบปรามโจรผู้ร้ายย่อมได้ผลดี เมื่อมีคดีเกิดขึ้นก็สามารถจับผู้ร้าย (ไม่ใช่แพะ) ได้รวดเร็ว ทั้งทำให้ผู้ร้ายยอมรับสารภาพ โดยดี

๒. เหตุที่ทำให้โจรจันทร์ยอมรับสารภาพมี ๓ ประการคือ

๒.๑ หมดยาย เพราะมาอยู่ต่างถิ่นที่ไม่มีคนรู้จักทั้งชื่อสกุลและหน้าตา ถึงสารภาพว่าเป็นโจรก็ไม่ทำให้เสื่อมเสียถึงวงศ์ตระกูล ซึ่งอยู่ต่างเมือง เพราะสมัยนั้นการสื่อสารยังไม่ก้าวหน้า

๒.๒ หมดกำลังใจ การอยู่ตัวคนเดียวในต่างถิ่น หากคนรู้จักหรือญาติมาเยี่ยมให้กำลังใจไม่ได้เลยสักคน ย่อมทำให้เหี่ยวหงาและหมดกำลังใจ ประกอบกับพวกก็รับสารภาพหมดแล้ว ก็ยิ่งหมดกำลังใจ

๒.๓ หมดความอดทน วิธีสอบสวนอันชาญฉลาดของเจ้าคุณเทศา ไม่ได้ทำร้ายร่างกายให้บอบช้ำ แต่ทำให้โจรจันทร์เกิดความรำคาญใจ เมื่อถูกซักถามบ่อยเข้าก็ยิ่งรำคาญใจหนักขึ้น ในที่สุดก็เบื่อเหลือทน หมดความอดทน ยอมรับสารภาพเพื่อให้พ้นไปจากการซักถาม อันน่าเบื่อหน่ายนั้นเสีย การเกิดความรำคาญใจจนทนไม่ได้นี้ ตรงกับสำนวนไทยว่า คับที่อยู่ได้ คับใจอยู่ยาก

๓. โจรจันทร์ได้รับพระราชทานโทษ เพราะได้ให้ข้อมูลที่ประโยชน์ในการปราบปรามโจรผู้ร้ายแก่ทางการ และสำนักผดยอมให้สัญญาว่าจะกลับตัวเป็นพลเมืองดี เลิกเป็นโจรตลอดชีวิต เมื่อพ้นโทษแล้ว ก็มีงานทำ และมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข วิถีชีวิตในตอนแรกของเขาเปรียบเหมือนพระจันทร์ที่อับแสง เพราะถูกเมฆหมอกคือความชั่วปกคลุม ภายหลังเมื่อละชั่วกลับตัวมาเป็นคนดี ชีวิตก็สว่างรุ่งเรืองขึ้นเหมือนจันทร์เพ็ญที่พ้นจากเมฆ

๔. ผู้ที่ได้หลงผิดหรือกำลังหลงผิด ควรเอาอย่างโจรจันทร์โดยหันหลังให้ความชั่ว กลับตัวมาสู่ความดี ถ้ามีชั่วช้า การเริ่มต้นใหม่ก็อาจจะหายไป

เวลา และวารี มิได้มี ที่รอใคร

เรือเมล์ และรถไฟ ก็ต้องไป ตามเวลา

ไอ้เอ้ และฮืดฮาด มักจะพลาด ปรารถนา

พลาดแล้ว จะไต่กา อนิจจา เราซ้ำเอง

(สำนวนเก่า)

สตรีก็มีปัญญา

เมื่อครั้งพุททกาล มีธิดาของเศรษฐีสกุลหนึ่งในกรุงราชคฤห์ มีนามว่า ภัททา

วันหนึ่งนางเห็นโจรคนหนึ่งนามว่า สัตตคุละ กำลังถูกนำไปฆ่า มีจิต ปฏิพัทธ์ จึงนอนคว่ำหน้าบนที่นอน คร่ำครวญว่า ถ้าได้เขาจึงจะมีชีวิตอยู่ ถ้าไม่ได้ก็จักตายเสีย บิดารักนางมากเพราะเป็นธิดาคณเดียว จึงติดสินบนให้เจ้าหน้าที่ปล่อยสัตตคุโจร เอาโจรอื่นมาประหารชีวิตแทน

นางภัททาดีใจที่ได้โจรสมปรารถนา จึงแต่งตัวด้วยเครื่องประดับอันสวยงามนานาชนิดคอยบำเรอเขา ล่วงไป ๒-๓ วัน โจรเกิดโลภในเครื่องประดับ จึงกล่าวกับนางว่า เมื่อตอนถูกจับที่ได้บนเทวดาซึ่งสิงสถิต ณ เขาทิ้งโจรว่า ถ้ารอดชีวิต จักนำเครื่องพลีกรรมไปเช่น สรวงท่าน น้องช่วยจัดเครื่องพลีกรรมสำหรับเทวดานั้นด้วยเถิด

เพื่อเอาใจสามี นางภัททาจัดแจงเครื่องฟล็กกรรม ประดับด้วยเครื่องประดับทุกชนิด ขึ้นยานคันเดียวกันไปกับสามี เริ่มขึ้นไปยังเขาทังโจร สัตตูกโจรคิดว่า เมื่อขึ้นไปหมดทุกคน เราจักไม่มีโอกาส จึงให้พักบริวารชนไว้ตรงนั้น ให้นางภัททาถือภาชนะเครื่องเช่นสรวงเอง แล้วขึ้นภูเขาไปกัน ๒ คน เมื่อได้โอกาสเหมาะก็แสดงลายใจ กล่าวกับนาง

โจร : จงเปลื้องผ้าห่มของเจ้าออกห่อเครื่องประดับที่ติดตัวเจ้าอยู่เดี๋ยวนี้
นาง : น้องมีความผิดอะไรเล่า
โจร : หญิงโง่ เจ้าเข้าใจว่าเข้ามาทำฟล็กกรรม ความจริงเข้ามาเพื่อยึดอาภรณ์ของเจ้า โดยอ้าง

ฟล็กกรรมต่างหาก

นาง : เครื่องประดับเป็นของใคร ตัวน้องเป็นของใคร
โจร : เราไม่สนใจ
นาง : เอาเถิด ขอพี่ท่านโปรดช่วยทำความประสงค์อย่างหนึ่งของน้องให้บริบูรณ์เถิด ขอให้

น้องได้ถอดพี่ทั้งด้านหน้าด้านหลังทั้งยัง แต่งเครื่องประดับอยู่ด้วย

เมื่อโจรรับปากแล้ว นางก็แสวงถอดข้างหน้าแล้วถอดข้างหลัง พอได้ที่ผลักโจรตกเหว ร่างแหลกละเอียด ณ เบื้องล่าง

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้นางกลับบ้านไม่ได้ นางไปจากที่นั่นและได้บวชเรียนกับพวกนิครนถ์ เห็นว่าลัทธินี้ไม่มีสาระแก่นสาร จึงท่องเที่ยวศึกษาหาความรู้ไปที่ต่างๆ จนถึงกรุงสาวัตถี ได้พบและได้คารมกับพระสารีบุตร เกิดความเลื่อมใส ขอถึงพระสารีบุตรเป็นสรณะ พระเถระให้นางถือเอาพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นสรณะ แล้วพานางไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า นางรับฟังพระธรรมเทศนาแล้วก็ได้รับบรรลุอรหัต

(อรรถกถาภัททาภูมทลเกสาเถรีคาถา)

เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี อุดิขึ้นในโลก พระราชาผู้เป็นพุทธบิดาทรงหวังเห็นว่า พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นของเรา ทรงบำรุงเพียงองค์เดียว ไม่ทรงเปิดโอกาสให้ชาวเมืองได้เห็นหรือทำบุญกับพระผู้มีพระภาคเจ้าและหมู่สงฆ์เลย ชาวเมืองโกรธถึงกับจะทำการรบกับพระราชาเพื่อแย่งชิงพระศาสดา พระราชาจำต้องทรงอนุญาตให้ชาวเมืองได้ถวายทานบ้าง วันแรกเป็นวาระที่เสนาบดีจะถวายมหาทาน จึงวางคนไว้โดยรอบทางที่พระศาสดาจะเสด็จ สั่งว่า จงรักษาการณ์โดยที่คนอื่นไม่อาจถวายภิกษาแม้เพียงอย่าง

เดียวได้ วันนั้นภรรยาเศรษฐีร้องให้พูดกับลูกสาวว่า หากบิดาของลูกยังมีชีวิตอยู่ วันนี้แม่ต้องนิมนต์พระทศพลฉันเป็นรายแรก

ลูกสาวพูดว่า แม่อย่าคิดเลย ลูกจักทำโดยวิธีที่พระสงฆ์มีพระพุทธรูปเจ้าเป็นประมุข จักฉันภิกษาของเราเป็นรายแรก

ต่อจากนั้น นางบรรจข้าวปายาสที่ไม่มีน้ำลงในถาดทองคำจนเต็ม ปรงด้วยเนยใส น้ำผึ้งและน้ำตาลกรวด เป็นต้น เอาถาดไปยื่นครอบ เอาพวงมาลัยดอกมะลิล้อมภาชนะนั้นทำคล้ายพวงดอกไม้

ครั้นได้เวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปบ้าน นางยกเอง มีหมู่พี่เลี้ยงแวดล้อมออกจากเรือน ในระหว่างทาง พวกคนใช้ของ เสนาบดีกล่าวว่า

คนใช้ : แม่หนูอย่ามาทางนี้
นาง : ท่านอา ท่านลุง ท่านน้า ทำไมท่านไม่ให้เราเข้าไปเล่า
คนใช้ : ท่านเสนาบดีห้ามนำของกินเข้ามาถวายเป็นอันขาด
นาง : ก็พวกท่านเห็นของกินในมือฉันหรือ
คนใช้ : เห็นแต่พวกดอกไม้
นาง : ท่านเสนาบดีห้ามแม้การบูชาด้วยดอกไม้หรือ
คนใช้ : ให้จ๊ะแม่หนู
นาง : ถ้าเช่นนั้นพวกท่านหลีกไปสิ

นางเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากราบทูลว่า ขอพระองค์ทรงให้รับพวกดอกไม้เถิด พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแลดูคนใช้ของเสนาบดีคนหนึ่ง แล้วให้รับพวกดอกไม้ไว้ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ประทานพรแล้วนางได้กราบทูลลากลับไป

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปเรือนของเสนาบดี ประทับนั่งบน อาสนะที่เขาปูไว้ เสนาบดีถือข้าวยากู๋ น้อมเข้าไปถวาย พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเอาพระหัตถ์บีบบาตร เสนาบดีกราบทูลว่า หมู่ภิกษุหนึ่งแล้ว พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราได้บิณฑบาตหนึ่งในระหว่างทาง เสนาบดีนำพวกดอกไม้ออกก็เห็นบิณฑบาต คนรับใช้ใกล้ชิดกล่าววว่า ผู้หญิงพูดลงกระผมว่าดอกไม้

ข้าพยายสเพียงพอแก่ภิกษุทั้งหมด เสนาบดีได้ถวายไทยธรรมของตน หลังภัตกิจพระศาสดาตรัสมงคลกถา แล้วเสด็จกลับ เสนาบดีสอบถามได้ความว่า ธิดาเศรษฐีเป็นผู้ถวายบิณฑบาต จึงดำริว่า หญิงมีปัญญาเมื่อมาอยู่ในเรือน ชื่อว่าสวรรค์สมบัติของบุรุษย่อมหาได้ไม่ยาก คิดแล้วจึงนำหญิงนั้นมาตั้งไว้ในตำแหน่งหัวหน้า นางก็จับจ่ายทรัพย์ของมารดาและของเสนาบดี ถวายทานแด่พระตถาคต บำเพ็ญบุญตลอดอายุ ตายแล้วก็ไปเกิดในเทวโลก

(อรรถกถาสุมณสูตร ๒๒/๓๑)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. เพราะประดับด้วยเครื่องประดับอันสวยงามจำนวนมาก ทำให้โจรสตตุกะเกิดความโลภ นางภักทาจึงได้รับภัยจนเกือบสิ้นชีวิต แต่เอาตัวรอดมาได้ด้วยไหวพริบ ในปัจจุบันมีหญิงชายจำนวนมากที่ชอบอวดร่ำรวยด้วยเครื่องประดับอันสูงค่านานาชนิด จึงได้รับภัยจากใจ และบางรายก็เสียชีวิตเพราะไม่มีไหวพริบตีเหมือนนางภักทา ดังนั้นจึงต้องรู้จักประมาณในการแต่งตัว หากไม่รู้จักรัประมาณ ชอบแต่งตัวราว กับตู้ทองเคลื่อนที่มีหวังได้รับอันตราย ดังภาษิตจีนที่ว่า คนไม่ผิด ผิดที่มีหยกติดตัว

๒. น้ำตาลเคลือบยาพิษ ถ้าไม่พิจารณาให้ดี หลงกินเข้าไปก็อาจตายได้ ฉันทิด คำพูดหวานๆ ของคนบางคน ถ้าไม่พิจารณาให้ดี หลงเชื่อเข้าไปก็อาจตายได้ ฉันทัน ดังนั้น จึงมีคำกล่าววว่า เขาว่าให้เอาห้าหาร หมายถึงอย่าหลงเชื่อใครง่าย ๆ ใครพูดอะไรก็ให้ฟังหูไว้หู

๓. ความทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่มีประโยชน์ ถึงให้ฟรีก็ไม่ใครเอา แต่ความทุกข์เป็นของคู่โลก แม้ไม่ต้องการก็หนีไม่พ้น เมื่อประสบความทุกข์ คนส่วนมากแก้ทุกข์ไม่เป็น จึงหนีทุกข์ด้วยการฆ่าตัวตายบ้าง กลบ เกลั่นทุกข์ด้วยสุรายาเสพติด หรืออบายมุขอื่นๆ บ้าง เป็นเหตุให้ต้องทุกข์หนักขึ้นไปอีก ส่วนผู้มีปัญญาอย่างนางภักทา

รู้จักแก้ทุกข้ออย่างถูกต้อง สามารถทำประโยชน์จากความทุกข์ซึ่งเป็นสิ่งที่หาประโยชน์ไม่ได้ กล่าวคือได้ออกบวชและบรรลุนิพพาน

๔. ผู้มีศรัทธาแม้จะถูกห้ามปราม ก็หาทางทำบุญจนได้ ส่วนผู้ไม่มีศรัทธาแม้จะถูกชักชวน ก็ไม่ยอมทำบุญ

น้ำเขียวอย่าขวางเรือ

สมัยหนึ่ง พระศาสดาประทับอยู่ ณ พระเชตวันวิหาร กรุงสาวัตถี นางวิสาขาถวายอาหารแด่ภิกษุ ๕๐๐ รูปเป็นประจำ พระเถระรูปหนึ่งพร้อมด้วยภิกษุหนุ่มได้ไปฉันในเรือนของนางวิสาขา พระเถระฉันข้าวต้มแล้ว ก็ให้ภิกษุหนุ่มนั่งที่เรือนนางวิสาขา ส่วนตนไปที่อื่น

ในเวลานั้น หลานสาวซึ่งเป็นธิดาของบุตรนางวิสาขากำลังกรองน้ำให้ภิกษุหนุ่ม นางเห็นเงาหน้าตนในตุ่มน้ำจึงหัวเราะ ภิกษุหนุ่มมองดูนางก็หัวเราะ นางเห็นภิกษุหนุ่มกำลังหัวเราะจึงกล่าวว่า คนหัวขาดยอมหัวเราะ ภิกษุหนุ่มจึงค้านางว่า เธอก็อหัวขาด ถึงมารดาบิดาเธอก็อหัวขาด นางร้องไห้แล้วไปหาญาติที่โรงครัวเล่าเรื่องให้ฟัง นางวิสาขาจึงมาชี้แจงให้ภิกษุหนุ่มฟังว่า คำที่กล่าวนั้นไม่หนักหนาอะไร ภิกษุหนุ่มกล่าวว่า ควรหรือที่หลานของท่านมาด่าอาตมาว่า ผู้มีหัวขาด?

ขณะนั้นพระเถระกลับมาถึง เมื่อทราบเรื่องที่เกิดขึ้นจึงกล่าวกับภิกษุหนุ่มว่า เธอจงเลิกไป หญิงนี้ไม่ได้ด่าเธอ เธอจงนิ่งเสีย ภิกษุหนุ่มกล่าวว่า ท่านไม่คู่คุณความอุปัฏฐากายิกาของตน จักคู่คุณความกระผมทำไม การที่ท่านด่าผมว่า ผู้มีหัวขาด? จักควรหรือ

ขณะนั้นพระศาสดาเสด็จมา นางวิสาขาจึงกราบทูลเรื่องให้ทรงทราบ พระองค์ทรงดำริว่า เราควรคล้อยตามภิกษุหนุ่มนี้เสียก่อน ดำริแล้วตรัสกับนางวิสาขาว่า ควรหรือที่หลานสาวของท่านมาด่าสาวกของเราว่าเป็นผู้มีศีรษะขาด ภิกษุหนุ่มลุกขึ้นประคองอุณฺษีแล้วกราบทูลว่า พระองค์ยอมทรงทราบปัญหาที่ดี อุบัติมาของข้าพระองค์และมหา อุบาสิกาย่อมไม่ทราบ พระศาสดาทรงเห็นเป็นโอกาสอันดีจึงแสดงธรรมให้ภิกษุหนุ่มฟัง เมื่อจบพระธรรมเทศนา ภิกษุหนุ่มก็ได้บรรลุโสดาบัน (อรรถกถาธรรมบท ภาค ๖ เรื่องภิกษุหนุ่ม)

อธิบดีมักมีความคิดเห็นไม่ตรงกับท่านรัฐมนตรีบ่อยๆ แม้อธิบดีจะชี้แจงเหตุผลข้อเท็จจริงต่างๆ ให้ฟัง ท่านรัฐมนตรีก็ไม่รับฟัง ลงท่านได้แสดงความเห็นออกไปแล้วเป็นไม่ยอมกลับ บางครั้งมีผู้ออกความเห็นสนับสนุนอธิบดี บางครั้งถึงอรรถเบียดเบียนแผนให้ท่านฟัง ท่านก็ไม่ยอมแพ้อยู่นั่นเอง อธิบดีหนักใจมาก เมื่อคิดหาทางแก้ไข ก็ระลึกได้ว่า ทุกครั้งเป็นการขัดกันในที่ประชุม ท่านรัฐมนตรีน่าจะมิได้เสียไม่ยอมแพ้อ่อนหน้าคน ซึ่งเป็นธรรมดาของผู้ใหญ่ บางคนเห็นว่าเป็นการเสียหน้า และถ้าผู้น้อยขึ้นได้เถียงคืออันก็ต้องเกิดเรื่องเสียหายขึ้น เมื่อระลึกได้ อย่างนี้ อธิบดีจึงเริ่มดำเนินกุศโลบาย โดยนำเรื่องที่เคยขัดกัน ซึ่งถ้าไม่แก้ไขจะเสียหายมาก เข้าไปชี้แจงต่อท่านรัฐมนตรีเป็นการเฉพาะ

อธิบดี : เรื่องนี้ผมทำคำสั่งเสนอให้ท่านรัฐมนตรีลงนามแล้ว แต่เมื่อสอบถามเจ้าหน้าที่ผู้ทราบเหตุการณ์แต่ต้น ก็รู้สึกว่าการไปตั้งนี้จะมีผลเท่ากับได้นกตัวเดียว แต่ถ้าสั่งการไปตามที่เคยปรึกษากันครั้งก่อนแล้ว ก็อาจจะได้นก ๒ ตัว ผมจึงทำบันทึกมาเสนอเพื่อโปรดพิจารณาอีกครั้ง

รัฐมนตรี : (อ่านบันทึกแล้ว) ทำไมครั้งแรกคุณไม่บันทึกข้อความให้ละเอียดเช่นนี้ ถ้าผมทราบข้อเท็จจริง
ดังนี้แล้ว ผมจะสั่งคุณในที่ประชุมเช่นนั้นทำไม

อธิบดี : วันนั้นดูเหมือนผมจะได้เรียนข้อความเหล่านี้แล้ว หรืออย่างไรก็จำไม่ได้แน่ แต่ขอรับว่าเป็นความ
บกพร่องของผม

รัฐมนตรี : ถ้าคุณพูดแล้ว ผมก็ต้องเข้าใจและจำได้ นี่ดีว่ายังมีได้ออกคำสั่งไป และคุณก็รอดตัวไปที่เอา
กลับมาพูดใหม่ หาไม่เกิดความเสียหายมากทีเดียว

อธิบดี : ครับ เป็นความบกพร่องของผมเอง

แล้วท่านรัฐมนตรีก็สั่งการใหม่ตามคำแนะนำของอธิบดี และอธิบดีก็ดำเนินกุศโลบายนี้กับท่านรัฐมนตรีใน
เรื่องที่สำคัญๆ ต่อไป ราชการในความรับผิดชอบของอธิบดีก็ดำเนินไปด้วยดี

(ลักษณะผู้ปกครอง โดย พระยาสุนทรพิพิธ)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. โบราณว่า น้ำเชี่ยวอย่าขวางเรือ หมายถึง อย่าขัดขวางเหตุการณ์ที่กำลังเป็นไปอย่างรุนแรง
ดังนั้น เมื่อพระศาสดาทรงเห็นภิกษุหนุ่มกำลังโกรธ จึงตรัสเอาใจเสียก่อน ถ้าพระองค์ไม่ทรงคล้อยตามภิกษุหนุ่ม
เสียก่อน ไม่ว่าจะตรัสอย่างไร ภิกษุหนุ่มย่อมไม่ยอมฟัง เพราะจิตใจยังขุ่นมัวด้วยความโกรธ เมื่อภิกษุหนุ่มหายโกรธ
พร้อมที่จะรับฟังแล้ว ก็ทรงแสดงธรรม ทำให้ภิกษุหนุ่มบรรลุโสดาบัน

๒. แม้คำพูดดีก็ต้องพูดให้ถูกกาลเทศะ พระเถระพูดในเวลาที่ภิกษุหนุ่มยังโกรธ ไม่พูดในเวลา
สมควร (คือเมื่อหายโกรธ) จึงไม่อาจ พูดให้ภิกษุหนุ่มยินยอมได้ ในทำนองเดียวกัน คำพูดที่มีเหตุผลของอธิบดี ก็
ไม่อาจกลับใจรัฐมนตรีต่อหน้าที่ประชุมได้ เพราะผิดกาลเทศะเช่นกัน

๓. คำพูดเป็นเพียงคลื่นเสียง เป็นพลังงานชนิดหนึ่งซึ่งเกิดแล้วก็ดับไป ถ้าไม่นำมาตีความก็ไม่มี
ความหมายอะไร หรือถ้าพูดเป็นภาษาอื่นซึ่งฟังแล้วไม่เข้าใจ ความโกรธก็เกิดขึ้นไม่ได้

ชีวกโกมารภัจจ์

สมัยพุทธกาล ในกรุงราชคฤห์ กุมารี่ชื่อ สาลวดี เป็นสตรีทรงโฉมสะคราญตาน่าเสนาหา ได้รับการคัดเลือก
จากพวกเศรษฐีในกรุง ราชคฤห์ให้เป็นหญิงงามเมือง ต่อมานางได้ตั้งครรภ์ จึงแก้มักทำเป็นป่วยและงดรับแขก
เมื่อครบกำหนดก็คลอดบุตรเป็นชาย นางสั่งให้คนใช้ เอาทารกใส่กระดังงูไปทิ้งที่กองขยะ

ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า เจ้าชายอภัย โอรสของพระเจ้าพิมพิสาร กำลังเสด็จเข้าสู่พระราชวัง ทอดพระเนตรเห็น
ทารกอันผู้งาห้อมล้อมอยู่ จึงตรัสถามมหาดเล็กว่า

อ : ผู้งารู่มกันตอมอะไร

ม : ทารก พะยะคะ

อ : ยังเป็นอยู่หรือ

ม : ยังเป็นอยู่ พะยะคะ

อ : ถ้าเช่นนั้นจงนำทารกไปยังวังของเรา ให้นางนมเลี้ยงไว้

อาศัยคำว่า ยังเป็นอยู่ (ชีวิต) เขาจึงขนานนามทารกนั้นว่า ชีวก (ผู้มีชีวิตอยู่) เนื่องจากเจ้าชายสั่งให้เลี้ยงดู เขาจึงตั้งนามสกุลให้ว่า โภมารภัจจ (ผู้ที่เจ้าชายชุบเลี้ยง)

เมื่อชีวกโภมารภัจจรู้เตี้ยงสาขึ้น เวลาเล่นกับเด็กหลวงคนอื่นๆ แล้วเกิดทะเลาะกันจะถูกเรียกว่า เจ้าลูกไม่มีแม่ ไม่มีพ่อ ในเวลาที่มึนเรงหรือในเทศกาลต่างๆ เด็กอื่นๆ จะได้รับของขวัญจากพ่อแม่หรือญาติ ส่วนชีวกโภมารภัจจไม่เคยได้รับอะไรเลย ชีวกโภมารภัจจจึงเข้าเฝ้าเจ้าชายอภัยทูลถามถึงพ่อแม่ของตน

เจ้าชายรับสั่งว่า แม่ตัวเราก็ไม่รู้จักมารดาของเจ้า ก็แต่เราเป็นบิดาของเจ้า เพราะเราได้เลี้ยงเจ้าไว้

เมื่อทราบอย่างนี้ ชีวกโภมารภัจจจึงเกิดความคิดว่า ในราชสกุลนี้ คนไม่มีความรู้จะเข้าพึ่งพระบารมีทำไม่ได้ง่าย ความรู้อย่าง เช่น ความรู้เกี่ยวกับช่างม้าหรือธนู เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ความรู้ทางแพทย์เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่คนทั้งหลาย ดังนั้น เราควรศึกษาความรู้ทางแพทย์

ชีวกโภมารภัจจได้ทราบจากพวกพ่อค้าชาวเมืองตักกสิลาว่า มีแพทย์ที่เป็นทศปาโมกข์อยู่ ณ เมืองตักกสิลา เมื่อพ่อค้ากลับเมือง ตักกสิลา ชีวกโภมารภัจจจึงลอบเดินทางไปกับพ่อค้าเหล่านั้นโดยไม่ได้บอกลาเจ้าชายอภัย เมื่อถึงเมืองตักกสิลา ก็ไปหานายแพทย์ผู้นั้น แพทย์ถามว่า

พ : พ่อหนุ่มเป็นใคร

ชี : ผมเป็นนั้ดดาของพระเจ้าพิมพิสารมหาราช เป็นบุตรของเจ้าชายอภัย

พ : ก็เหตุไรเล่า พ่อหนุ่มจึงมาที่นี่

ชี : ท่านอาจารย์ ผมอยากศึกษาวิชาแพทย์

พ : ถ้าเช่นนั้น จงศึกษาเถิด

ชีวกโภมารภัจจไม่มีค่าเล่าเรียนให้อาจารย์ จึงทำงานรับใช้อาจารย์และเรียนไปด้วย ไม่ได้เรียนเต็มทีเหมือนศิษย์อื่นที่มีค่าเล่าเรียน แต่กระนั้นเขาก็เรียนได้เร็วและมาก ทั้งเข้าใจได้ดีและจำได้แม่นยำไม่มีลืม

ครั้นเรียนไปได้ ๗ ปี ชีวกโภมารภัจจเข้าไปถามอาจารย์ว่า เมื่อไรจึงจะสำเร็จ

นายแพทย์ตอบว่า เธอจงถือเสียมเที่ยวไปรอบเมืองตักกสิลา ระยะทาง ๑ โยชน์ ตรวจดูสิ่งใดไม่ใช่ตัวยา จงขุดสิ่งนั้นมา

ชีวกโภมารภัจจถือเสียมเดินรอบเมืองตักกสิลา ระยะทาง ๑ โยชน์ตามคำสั่งอาจารย์ เสร็จแล้วก็กลับมา รายงานว่า ไม่พบสิ่งที่ไม่เป็นยาสักอย่างหนึ่ง

นายแพทย์จึงบอกว่า เรียนสำเร็จแล้ว จากนั้นดำริว่า ชีวกนี้เป็นบุตรของมหาสกุล เมื่อกลับไปถึงบ้านเมืองจะได้สักการะใหญ่จากสำนักบิดาและปู่ เหตุนี้เขาจะไม่รู้จักคุณของเรา ถ้าเขาสิ้นเสบียงกลางทางก็จำต้องใช้ความรู้ที่ร่ำเรียน เมื่อนั้นเขาจักรู้คุณของเรา คิดแล้วจึงมอบเสบียงเดินทางจำนวนเล็กน้อยแก่ชีวกโภมารภัจจ

ชีวกโภมารภัจจออกเดินทางมุ่งไปกรุงราชคฤห์ เสบียงจำนวนเล็กน้อยได้หมดลงที่เมืองสาเกต ดำริว่า การเดินทางไปตามทางที่อืดคืด น้ำและอาหารโดยไม่มีเสบียง ทำได้ยาก จำเราจะต้องหาเสบียง คิดแล้วจึงเข้าไปในเมืองสาเกตก็ได้ข่าวว่า ภรรยาเศรษฐีปวตศิระชะ ๗ ปีแล้ว ยังไม่มีแพทย์คนไหนรักษาได้ ชีวกโภมารภัจจจึงเดินทางไปบ้านเศรษฐี คนเฝ้าประตูเข้าไปรายงานภรรยาเศรษฐีว่า มีหมอนุ่มมาขอทำการรักษา ภรรยาเศรษฐีปฏิเสธว่า หมอนุ่มจักทำอะไรได้ แม้นายแพทย์ใหญ่หลายคนยังรักษาไม่หาย ได้ขนเงินไปเป็นอันมาก

เมื่อคนเฝ้าประตูนำความมาบอก ชีวกโกมารภัจจ์ให้คนเฝ้าประตูไปรายงานว่า อย่าเพิ่งให้อะไรๆ ต่อเมื่อรักษาหายแล้วจึงค่อยให้ ภรรยาเศรษฐียอมรับข้อเสนอของชีวกโกมารภัจจ์

ชีวกโกมารภัจจ์ตรวจอาการของภรรยาเศรษฐีแล้ว ก็ขอเนยใสของมือหนึ่ง แล้วหุงเนยใส่นั้นกับยาต่างๆ ให้ภรรยาเศรษฐีนั้นตดๆ ขณะนั้นเนยใสได้ออกมาทางปาก ภรรยาเศรษฐีจึงดมเนยใส่นั้นลงในกระโถน แล้วสั่งให้สาวใช้เอาสำลีซับเนยใส่นั้นไว้ ชีวกโกมารภัจจ์เห็นเข้าดำริว่า แม่บ้านคนนี้ช่างสกปรก เนยใส่นี้จำเป็นต้องทิ้ง ยังใช้สำลีซับไว้ แม่บ้านคนนี้ก็ให้ขวัญข้าวอะไรแก่เราหนอ

ภรรยาเศรษฐีเห็นอาการของชีวกโกมารภัจจ์ จึงถามว่า อาจารย์ท่านแปลกใจอะไร

ชีวกโกมารภัจจ์จึงเล่าความนั้นให้ทราบ

ภรรยาเศรษฐีกล่าวว่า พวกดิฉันเป็นคนมีเหย้าเรือน จำต้องรู้จักสิ่งควรสงวน เนยใส่นี้ยังใช้เป็นยาทาแก้พวกทาสกรรมกรก็ได้ ใช้เป็นน้ำมันเติมตะเกียงก็ได้ อาจารย์ท่านอย่าได้วิตกไปเลย ค่าขวัญข้าวของท่านจักไม่ลดน้อย

โรคปวดศีรษะของภรรยาเศรษฐีที่เป็นมา ๗ ปีได้หายด้วยการนัตถุยาเพียงครั้งเดียว ภรรยาเศรษฐีให้รางวัลชีวกโกมารภัจจ์เป็นเงิน ๔,๐๐๐ กษาปณ์ บุตรและสะใภ้ให้รางวัลอีกคนละ ๔,๐๐๐ กษาปณ์ เศรษฐีให้อีก ๔,๐๐๐ กษาปณ์ และให้ทาส ทาสี รมม้าด้วย

เมื่อถึงนครราชคฤห์ ชีวกโกมารภัจจ์เข้าเฝ้าเจ้าชายอภัย กราบทูลว่า ขอฝ่าพระบาททรงรับเงิน ๑๖,๐๐๐ กษาปณ์ ทาส ทาสี และรถม้า เพื่อเป็นค่าเลี้ยงดูเกล้ากระหม่อมเถิด พระเจ้าข้า

เจ้าชายอภัยรับสั่งว่า อย่าเลย พ่อชีวก ทรัพย์นี้จึงเป็นของเจ้าคนเดียวเถิด และเจ้าจงสร้างบ้านอยู่ในวังของเราเถิด

ในสมัยนั้น เศรษฐีชาวเมืองราชคฤห์ป่วยเป็นโรคปวดศีรษะอยู่ ๗ ปี นายแพทย์ใหญ่หลายคนมารักษา ก็ไม่อาจรักษาให้หาย นายแพทย์บางพวกก็ไม่ยอมรับรักษา บางพวกทำนายไว้ว่า เศรษฐีจักถึงอนิจกรรมในอีก ๕ วัน บางพวกทำนายว่า จักถึงอนิจกรรมใน ๗ วัน

เนื่องจากเศรษฐีมีอุปการะมากแต่พระเจ้าอยู่หัวและชาวเมือง พวกคนร่ำรวยจึงพากันไปเฝ้าพระเจ้าพิมพิสารขอให้หมีพระบรมราชโองการสั่งนายแพทย์ชีวกให้รักษาเศรษฐีนั้น พระราชาได้ทรงอนุญาตตามคำขอ ชีวกโกมารภัจจ์จึงไปหาเศรษฐี เมื่อตรวจดูอาการแล้ว ได้ถามเศรษฐี

ชี : ถ้าฉันรักษาท่านหาย จะมีรางวัลอะไรแก่ฉันบ้าง

ศ : ทรัพย์สมบัติทั้งปวงจงเป็นของท่าน และตัวข้าพเจ้าก็ยอมเป็นทาสของท่าน

ชี : ท่านนอนตะแคงข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้ไหม

ศ : ข้าพเจ้านอนตะแคงข้างเดียวตลอด ๗ เดือนได้

ชี : ท่านนอนตะแคงข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้ไหม

ศ : ข้าพเจ้านอนตะแคงข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนได้

ชี : ท่านนอนหงายตลอด ๗ เดือนได้ไหม

ศ : ข้าพเจ้านอนหงายตลอด ๗ เดือนได้

ครั้งนั้น ชีวกโกมารภักจ์ให้เศรษฐีนอนบนเตียง มัดไว้กับเตียง ถลกหนังศีรษะ เปิดรอยประสานกระดูก
ศีรษะ นำสัตว์มีชีวิตออกมา ๒ ตัว ตัวหนึ่งเล็ก ตัวหนึ่งใหญ่ แล้วกล่าวกับมหาชนว่า พวกอาจารย์ที่ทำนายว่า เศรษฐี
จะถึงอนิจกรรมใน ๕ วัน เพราะได้เห็นสัตว์ตัวใหญ่นี้ พวกอาจารย์ที่ทำนายว่า เศรษฐีจะถึงอนิจกรรมใน ๗ วัน เพราะ
ได้เห็นสัตว์ตัวเล็กนี้ เป็นอันว่าอาจารย์ทั้ง ๒ พวกนั้นเห็นถูกต้องแล้ว จากนั้นก็ปิดกระดูกศีรษะ เย็บหนังศีรษะแล้ว
ทายาสมานแผล

เมื่อล่วงไปสัปดาห์หนึ่ง เศรษฐีกล่าวกับชีวกโกมารภักจ์

ศ : ข้าพเจ้านอนตะแคงข้างเดียวตลอด ๗ เดือนไม่ได้

ชี : ท่านรับคำว่าจะนอนตะแคงข้างเดียวตลอด ๗ เดือน มิใช่หรือ

ศ : จริง แต่ข้าพเจ้าจักตายแน่ถ้าอนตะแคงข้างเดียวตลอด ๗ เดือน

ชี : ถ้าเช่นนั้นท่านจงนอนตะแคงข้างที่ ๒ ตลอด ๗ เดือนเถิด

โดยนัยนี้ เศรษฐีได้นอนอยู่บนเตียง ๓ สัปดาห์ เมื่อครบ ๓ สัปดาห์ ชีวกโกมารภักจ์กล่าวว่า

ชี : ถ้าฉันไม่บอกท่านไว้ ท่านกินนอนถึง ๓ สัปดาห์ไม่ได้ แต่ฉันทราบก่อนแล้วว่า ท่านจักหาย
โรคใน ๓ สัปดาห์ ลูกขึ้นเถิด ท่านหายป่วยแล้ว ท่านจะให้รางวัลอะไรแก่ฉัน

ศ : ทรัพย์สมบัติทั้งปวงจงเป็นของท่าน ตัวข้าพเจ้าก็ยอมเป็นทาสท่าน

ชี : อย่าเลย ท่านอย่าได้ให้ทรัพย์สมบัติทั้งหมดแก่ฉันเลย และท่านก็ไม่ต้องเป็นทาสฉัน

ท่านจงทูลเกล้าถวายทรัพย์แต่พระเจ้าอยู่หัวแสนกษาปณ์ ให้ฉันแสนกษาปณ์ก็พอ

เศรษฐีก็ได้ทูลเกล้าถวายทรัพย์แต่พระเจ้าอยู่หัวแสนกษาปณ์ ให้แก่ชีวกโกมารภักจ์แสนกษาปณ์

(วินัย. มหาวรรค. ๕/๑๒๘)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. ความเจ็บไข้เป็นของสาธารณะสำหรับมนุษย์ทุกคน เมื่อเจ็บป่วย แม้มีทรัพย์มากก็ช่วยไม่ได้
ดังนั้น ความไม่มีโรคจึงเป็นลาภอย่างยิ่ง

๒. คนดีที่ทำได้ง่าย ทำชั่วได้ยาก ชีวกโกมารภักจ์เป็นคนมีเมตตา การเบียดเบียนคนไม่ใช่สิ่งที่ท่าน
ทำได้ง่าย จึงเลือกเรียนวิชาแพทย์เพื่อช่วยเหลือคนอื่น ไม่เรียนวิชาที่เบียดเบียนคนอื่น เมื่อรักษาเศรษฐีให้หาย ก็ไม่
เรียกร้องเอาทรัพย์ทั้งหมด แม้เศรษฐีจะยอมยกให้

๓. ชีวกโกมารภักจ์มีใจรักในวิชาที่เรียน ประกอบกับเป็นคนมีปัญญา เมื่อมี ๒ สิ่งนี้ก็เท่ากับมีอิทธิ
บาท ๔ ครบถ้วน จึงเรียนได้ไว นักศึกษาบางคนไม่ได้ขอวิชาหรือคณะที่เรียน ทำให้เรียนไม่ได้ดี

กุศโลบาย

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ครั้งนั้นพระ
เจ้าปเสนทิโกศลประทับอยู่ ณ พระปราสาทชั้นบน พร้อมด้วยพระนางมัลลิกาเทวี ได้ทอดพระเนตรเห็นพระสัตตตรส
วัคคีย์ (หมู่สงฆ์ ๑๗ รูป) กำลังเล่นน้ำอยู่ในแม่น้ำจิวตี ครั้นแล้วได้รับสั่งกับพระนางมัลลิกาว่า นั่นพระอรหันต์กำลัง
เล่นน้ำ

พระนางกราบทูลว่า ชะรอยพระผู้มีพระภาคเจ้ายังมีได้ทรงบัญญัติสิกขาบท หรือภิกษุเหล่านั้นจะยังไม่
สันตัดในพระวินัยเป็นแน่ พระพุทธเจ้าข้า

ขณะนั้น ท้าวเธอทรงรำพึงว่า ด้วยอุบายอย่างไรหนอ เราจะไม่ต้องกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า และ พระองค์จะพึงทรงทราบได้ว่า ภิกษุเหล่านั้นเล่นน้ำ ครั้นแล้วท้าวเธอรับสั่งให้นิมนต์พระสถิตตรสวัคคีย์มา แล้ว พระราชทานน้ำอ้อยงบใหญ่แก่ภิกษุเหล่านั้น รับสั่งว่า ขอพระคุณเจ้าโปรดถวายน้ำอ้อยงบนี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า

พระสถิตตรสวัคคีย์ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า พระเจ้าแผ่นดินถวายน้ำอ้อยงบนี้แด่พระองค์ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า พระเจ้าแผ่นดินพบพวกเธอที่ไหนแล้ว พระสถิตตรสวัคคีย์กราบทูลว่า พบพวก ข้าพระพุทธเจ้ากำลังเล่นน้ำอยู่ในแม่น้ำอจิรวดี

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงติเตียนภิกษุเหล่านั้น แล้วทรงบัญญัติ ลิกขาบทว่า ภิกษุเล่นน้ำต้อง อาบัติปาจิตตีย์

(วินัย. มหาวิภังค์. ๒/๕๘๖)

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์ทรงเป็นพระเจ้าโกชนนุสฤทธิราช ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี ทรงให้สร้างรัตนมณฑปที่ประตูพระราชวังเพื่อเป็นที่เสวยพระกระยาหาร เพราะมีพระราชประสงค์ให้มหาชนผู้เห็นวิเสวยของ พระองค์ได้กระทำบุญ เวลาเสวยก็ประดับรัตนมณฑปนั้น แล้วประทับบนราชบัลลังก์ทองคำ แวดล้อมด้วยนาง กษัตริย์ทั้งหลาย เสวยพระกระยาหารรสดีมีค่าถึงแสนกหาปณะ ด้วยภาชนะทองคำแสนกหาปณะ

บุรุษผู้หนึ่งเห็นแล้วก็อยากจะบริโภคนั้นจนอดกลั้นไม่ได้ เมื่อคิดอุบายได้ ก็นุ่งผ้าให้มันคง ยกมือขึ้น ข้างหนึ่ง เดินเข้าไปและร้องเสียงดังว่า เราเป็นทนต์ มหาชนก็แหวกทางให้ บุรุษนั้นรีบคว้าอาหารก้อนหนึ่งจากภาชนะ ทองของพระราชินีไป ทหารก็ชกดาบออกมาจะตัดศีรษะบุรุษนั้น แต่พระราชบิดาห้ามและทรงอนุญาตให้ บริโภคได้

เมื่อบริโภคเสร็จ พระราชาประทานน้ำดื่มแล้วตรัสถามบุรุษนั้นว่า เจ้ากล่าวว่าเป็นทนต์ เจ้าเป็นทนต์ของใคร บุรุษนั้นกราบทูลว่า บุคคลยอมไปสู่อันไกล เพื่อหวังจะขอสิ่ง ของตามแต่จะได้ เพื่อประโยชน์แก่ท้องใด ข้า พระองค์เป็นทนต์ของท้องนั้น อื่นๆ ชนทั้งหลายยอมตบอยู่ในอำนาจของท้องใด ทั้งกลางวันกลางคืน ข้าพระองค์ก็เป็น ทนต์ของท้องนั้น ขอพระองค์อย่าทรงพิโรธเลย

ถ้อยคำนั้นเป็นที่โปรดปรานมาก พระราชาจึงตรัสว่า เราจะให้โคพันตัวพร้อมทั้งโคจำฝูงแก่ท่าน แม้เราและ สัตว์ทั้งมวลก็เป็นทนต์ของท้องทั้งสิ้น เมื่อเราก็เป็นทนต์ ไฉนจะไม่ให้สิ่งของแก่ท่านผู้เป็นทนต์เล่า

ครั้นตรัสแล้วทรงมีพระทัยยินดีว่า บุรุษนี้ให้เราได้ฟังสิ่งที่ไม่เคยฟัง จึงประทานยศใหญ่แก่บุรุษนั้น

(อรรถกถาทุตชาดก ติกนิบาต)

ในอดีตกาล แรงกรรมผลักดันให้พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นนกกกระจาบ ครั้งหนึ่ง ถูกพรานนกจับตัวไปจากป่า ชังไว้ในเรือนเพื่อขายแก่ผู้ที่มาซื้อ พระโพธิสัตว์คิดว่า ถ้าเราบริโภคข้าวน้ำที่พรานนี้ให้ พรานนี้ก็จะจับเราให้แก่คน ที่มาซื้อ ถ้าเราไม่บริโภคก็คงซบผอม คนซื้อเห็นเราซบผอมก็จักไม่รับเอา เราก็ปลอดภัย

เมื่อพระโพธิสัตว์ไม่บริโภคก็ซบผอมเหลือแต่หนังหุ้มกระดูก คนซื้อจึงไม่ยอมแต่ต้อง เมื่อขายนกอื่น หมดแล้ว พรานนกนำพระโพธิสัตว์ออกจากกระเช้า วางไว้ที่ฝ่ามือเพื่อตรวจดูว่า นกตัวนี้เป็นอย่างไรไปแล้ว พระ โพธิสัตว์รู้ว่านายพรานเผลอ ก็กางปีกบินหนีเข้าป่าไป

(อรรถกถาวิภังคชาดก เอกนิบาต)

ชีวิตของประธานาธิบดีมีการพักผ่อนน้อยเต็มที่ กล่าวกันว่า หลังจากรับประทานอาหารค่ำแล้ว ประธานาธิบดีลินคอล์น (แห่งสหรัฐอเมริกา) ก็จะทำงานต่อไปทันที หากมีรัฐมนตรีชั้นผู้ใหญ่มาเข้าพบเพื่อสนทนา ลินคอล์นก็ต้องอยู่ต้อนรับด้วยความเกรงใจ แทนที่จะสนทนากัน ลินคอล์นมักจะชวนให้อ่านหนังสือ คือเอาหนังสือ เรื่องใดเรื่องหนึ่งมาอ่านดั่งๆ ให้นั่งฟังกันทุกคน ลงท้ายผู้ที่มานั่งสนทนาก็เบื่อและลาไปเอง นี่เป็นกุศโลบายอย่างหนึ่งที่ช่วยให้แขกไปเร็ว และลินคอล์นมีเวลาทำงานได้

(ทางสู้อันชีวิต โดย หลวงวิจิตรวาทการ)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. การเล่นน้ำของพระสถิตยศวคีย์ แม้ไม่เป็นบาป แต่ทำให้ชาว บ้านดิเตียนและเสื่อมศรัทธา ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามไว้ เพื่อป้องกันคำดิเตียนและรักษาศรัทธาของชาวบ้านไว้

๒. สังคมทุกแห่งย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ดังนั้นเมื่อเห็นพระสงฆ์รูปไหนประพฤติไม่ดี ก็ไม่ควรจะ เสื่อมศรัทธาจนถึงกับเลิกนับถือพระสงฆ์ทั้งหมด

๓. อย่าถือคติว่า ชั่วช่างชี่ ดีช่างสงฆ์ เห็นว่าเป็นเรื่องของพระสงฆ์ก็ปล่อยไปตามยถากรรมไม่เอาธุระ ชาวพุทธทั้งพระเถรและชาว บ้าน ต้องช่วยกันรับภาระธุระพระศาสนาตามกำลังความสามารถของตน ถ้าชาว พุทธสามัคคีกันก็ไม่มีใครสามารถทำลายพุทธศาสนาได้ ถ้า ชาวพุทธแตกแยกกัน พุทธศาสนาก็จะถูกทำลายได้ ง่าย

ไผ่เจ้าเอ๋ย แก่แล้วกล้า สรรพดี ไม่กลัวสัตว์ กลัวคน กลัวฝนแล้ง

มืออย่างเดียว ไผ่กลัว หัวระแหง คือไผ่แว้ง เป็นด้ามพัว ฆ่าไผ่เอง

(พ.อ.ปิ่น มุกทุกันต์)

๔. ถ้าไม่อดข้าว นกกระเจาบมีหวังลงหม้อแกงแน่ แต่บรูซผู้เป็น พุศแห่งท้อง ถ้าอดข้าวมีอนั้นก็คงจะ ย่ำแย่เป็นแน่ ดังนั้น การกระทำบางอย่างอาจจะเหมาะกับสถานการณ์หนึ่ง แต่ไม่เหมาะกับอีกสถานการณ์ หนึ่ง สุภาสิตหรือสำนวนไทยก็มักจะมีที่ใช้ต่างกัน เช่น น้ำขึ้นให้รีบตัก ใช้กับงานที่เร่งด่วน ช้าๆ ได้พร้าสองเล่มงาม ใช้กับ งานที่ต้องการความประณีตบรรจง แต่ก็มีสุภาสิตบางบทที่ใช้ได้ทั่วไป เช่น ความประมาทเป็นหนทางแห่งความตาย

มิตรดีเป็นศรี

สมัยพุทธกาล สหายผู้หนึ่งนามว่า กาลกัณณี ซึ่งเคยร่วมเล่นฝุ่นและเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์เดียวกัน กับท่านอนาถบิณฑิกะ ได้กลายเป็นคนตกยาก ไม่อาจจะเลี้ยงชีวิตได้ จึงไปหาท่านเศรษฐี ท่านเศรษฐีก็ปลอบสหาย และได้มอบเสบียงและทรัพย์สินให้ไป เขารู้สึกสำนึกในบุญคุณจึงช่วยทำกิจการทุกอย่างให้ท่านเศรษฐี เวลาที่เขา ไปสู่สำนักของท่านเศรษฐี ผู้คนพากันกล่าวล้อเลียนชื่อกาลกัณณีอยู่เสมอ

วันหนึ่ง บรรดาญาติมิตรได้ไปหาและพูดกับท่านเศรษฐีว่า อย่าเลี้ยงเขาไว้ใกล้ชิดอย่างนี้เลย เพราะแม้ยักษ์ เองก็ยังต้องหนีด้วยเสียวว่า กาลกัณณีๆ เขาเป็นคนตกยากเข็ญใจ มิได้เสมอกับท่าน ท่านจะเลี้ยงเขาไว้ทำไม ท่าน อนาถบิณฑิกะไม่เชื่อถือคำพูดของคนพวกนั้น กล่าวว่า ชื่อเป็นเพียงคำเรียกร้อง หมูบัณฑิตไม่ถือชื่อเป็นสำคัญ เราไม่ อาจอาศัยเหตุเพียงแต่ชื่อ แล้วทอดทิ้งเพื่อนผู้เล่นฝุ่นมาด้วยกัน วันหนึ่งเมื่อจะไปบ้านส่วย ท่านเศรษฐีก็ตั้งเขาให้เป็น ผู้ดูแลสมบัติ

เมื่อพวกโจรได้ข่าวว่าท่านเศรษฐีไปบ้านส่วย ก็คบคิดกันปล้นบ้านท่านเศรษฐี พวกกันถืออาวุธต่างๆ มาในเวลากลางคืน ล้อมเรือนไว้ ฝ่ายกัลกัณเณระวางแผนการมาของพวกโจรอยู่ จึงนั่งเฝ้าไม่ยอมหลับนอนเลย ครั้นรู้ว่าพวกโจรมา จึงตะโกนสั่งให้คนตีกลองบ้าง เป่าสังข์บ้าง เพื่อปลุกคนทั้งหลายให้ตื่น และทำให้บ้านทั้งหลายเต็มไปด้วยเสียงตีตีตีไปอันดังสนั่นครั้นครวญกับว่ามีมหรสพใหญ่ พวกโจรพากันพูดว่า ชาวที่ว่าเรือนว่างเปล่า พวกเราฟังมาเหลวๆ ท่านเศรษฐียังคงอยู่ แล้วต่างก็รีบหนีไป ทิ้งก้อนหินและไม้พลอง เป็นต้น ไว้ตรงนั้นเอง

รุ่งขึ้น เมื่อพวกญาติมิตรของท่านเศรษฐีเห็นก้อนหินและไม้พลอง ที่พวกโจรทิ้งไว้ ต่างก็สลดใจ พากันพูดสรรเสริญกัลกัณเณระว่า ถ้าไม่มี ผู้รักษาเรือนที่มีไหวพริบคืออย่างนี้แล้ว พวกโจรคงจะทำการปล้นเรือนได้ตามความพอใจ เพราะอาศัยมิตรผู้นี้ ความจำเริญจึงเกิดแก่ท่านเศรษฐี

เมื่อเศรษฐีกลับมาจากบ้านส่วยได้ทราบเรื่องที่เกิดขึ้น จึงพูดกับคนเหล่านั้นว่า พวกท่านบอกให้เราไล่เขาไป ถ้าเราไล่เขาไป วันนี้ทรัพย์สินของเราจักไม่เหลือเลย ธรรมดาว่าชื่อไม่สำคัญดอก จิตที่คิดเกื้อกูลเท่านั้นสำคัญ แล้วให้ทรัพย์สินจำนวนมากแก่กัลกัณเณระเพื่อใช้เป็นทุน

(อรรถกถากาฬกัณเณระชาดก เอกนิบาต)

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชย์ในกรุงพาวานตี พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นเทวดาที่กอบฏำคาคา ในอุทยานของพระราช ในอุทยานนั้น มีต้นจุมงคล มีลำต้นตั้งตรงสมบูรณ์ด้วยกิ่งก้าน ได้รับการยกย่องจากราชสำนักว่าเป็นต้นไม้มงคล เทวราชผู้มีศักดิ์ใหญ่ตนหนึ่งบังเกิดที่ต้นไม้ต้นนั้น

วันหนึ่ง พระราชาตรัสสั่งพวคนายช่างให้หาเสาไม้แก่นมาต้นหนึ่ง เพื่อใช้ซ่อมแซมปราสาทที่มีเสาชำรุด พวคนายช่างหาต้นไม้ที่เหมาะสมไม่ได้ นอกจากต้นไม้มงคลในอุทยาน จึงทูลพระราชารับสั่ง ให้ตัดต้นไม้มงคลนั้น เพื่อใช้ซ่อมแซมปราสาท พวคนายช่างรับพระดำรัส แล้วพากันถือเครื่องพลีกรรมไปสู่อุทยาน ตกลงกันว่า จักตัดในวันรุ่งขึ้น แล้วกระทำพลีกรรมแก่ต้นไม้

รุกขเทวดาเห็นดังนั้น คิดว่า พุ่มนี้วิมานของเราจักฉิบหาย เราจักไปที่ไหนเล่า เมื่อไม่เห็นที่ควรไปได้จึงร้องไห้ เมื่อหมู่รุกขเทวดาที่เป็นสหายทราบเรื่อง ก็พลอยเศร้าโศกไปด้วย เพราะไม่รู้ว่าจะห้ามพวคนายช่างได้อย่างไร

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ได้ไปเยี่ยมพวกรุกขเทวดา ทราบเรื่องที่เกิดขึ้น ก็ปลอบว่า เราจะไม่ให้ตัดต้นไม้ต้นนั้น รุ่งขึ้นเมื่อพวคนายช่างมา ก็แปลงตัวเป็นกิ่งกำวึงนำพวคนายช่างไป เข้าไปสู่โคนของมงคลพฤกษ์ทำประหนึ่งว่า ต้นไม้ต้นนั้นเป็นโพรงไต่ขึ้นไปตามลำของต้นไม้ โผล่ออกทางยอด นอนผงกหัวอยู่ นายช่างใหญ่เห็นกิ่งกำวึงนั้นแล้ว ก็เอามือตบต้นไม้ต้นนั้น ตำนันต้นไม้ใหญ่มีแก่นทึบตลอดว่า ต้นไม้ไม่มีโพรง ไร้แก่น เมื่อนานไม่ทันตรวจถ่วงถั่ง หลงทำพลีกรรมกันเสียแล้ว จากนั้นก็หนีไป รุกขเทวดาอาศัยพระโพธิสัตว์ คงเป็นเจ้าของวิมานอยู่ได้

(อรรถกถากุสลาพิชาดก เอกนิบาต)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. ชื่อไม่ใช่เรื่องสำคัญ คนชื่อฉลาด อาจเป็นคนโง่เขลาไร้ความสามารถ คนชื่อเปี่ยมสุข ชีวิตอาจมีแต่ความทุกข์ คนเราจะดีหรือชั่ว สุขหรือทุกข์ ไม่ได้อยู่ที่ชื่อ แต่อยู่ที่การกระทำต่างหาก ถ้าทำดี ชีวิตก็มีแต่ความสุข ความเจริญ ถ้าทำชั่ว ชีวิตก็มีแต่ความทุกข์ความเดือดร้อน เป็นไปตามพุทธภาษิตว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

๒. แม้รุกขเทวดาจะมีศักดิ์มาก แต่ไม่อาจบำบัดทุกข์ที่เกิดแก่ตนได้ เพราะเป็นคนเขลา ไม่ฉลาดในอุบาย พระโพธิสัตว์แม้เป็นเทวดามีศักดิ์น้อย แต่ก็เป็นบัณฑิตผู้มีปัญญา จึงช่วยปิดเป่าทุกข์ได้

๓. ในการคบมิตร ท่านสอนว่า ถ้าเป็นคนมีความรู้และคุณธรรมดีแล้วไซ้ ไม่ว่าจะเสมอกับตนก็ดี ต่ำกว่าตนก็ดี ยิ่งกว่าตนก็ดี ควรคบไว้เป็นมิตร เหตุว่ามีมิตรเหล่านั้นย่อมแบ่งเบาภาระที่มาถึงตนได้นัก

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดา สิงอยู่ที่ต้นสะเดา ในป่าอันเป็นป่าช้าแห่งพระนครพาราณสี ในป่าช้านั้นมีต้นไม้ใหญ่ ๒ ต้น คือ ต้นสะเดา และต้นโพธิ์

วันหนึ่ง โจรได้ลักของในบ้านใกล้ประตูเมือง แล้วเข้าไปยังป่าช้านั้น วางของที่ลักมาไว้ที่โคนต้นสะเดาแล้ว จึงนอน ครั้นนั้นพระโพธิสัตว์ได้สังเกตเห็นภัยอันจะเกิดจากโจรนี้ จึงเรียกโจรให้ลุกขึ้น แล้วทำให้โจรตกใจ กลัวจนหนีเตลิดไป

เมื่อโจรไปแล้ว เทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นโพธิ์ถามพระโพธิสัตว์ว่า เหตุใด ท่านจึงต้องไล่โจรให้หนีไป

พระโพธิสัตว์ตอบว่า ท่านไม่รู้เหตุที่จะอยู่ร่วมกันไม่ได้ระหว่างเรากับโจร ถ้าเจ้าทรัพย์จับโจรได้ ณ ที่นี้ ก็จะตัดกิ่งสะเดานี้แหละ ทำเป็นหลาวเสียบโจรนี้ วิมานของเราจักพินาศ ถ้าไม่ทำอย่างนั้น จักแขวนโจรไว้ที่กิ่งสะเดา วิมานของเราจักมีกลิ่นซากศพ ด้วยเหตุนี้เราจึงให้โจรนั้นหนีไปเสีย

ขณะนั้น พวกเจ้าทรัพย์ถือคบเพลิงมาตามรอยเท้าเห็นที่ที่โจรนอน จึงกล่าวว่า โจรได้ลุกหนีไปแล้ว ถ้าพวกเราจับโจรได้ไซ้ จักเสียบร้อยโจรนั้นไว้บนหลาวไม้สะเดานี้ หรือแขวนไว้ที่กิ่งสะเดาแล้วจักไป จากนั้นก็พากันเที่ยวค้นหาโจร เมื่อไม่พบโจรจึงพากันกลับ

(อรรถกถาปุจฉนทชาดก จตุกกนิบาต)

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์บังเกิดในสกุลพ่อค้าเกวียน เจริญวัยแล้วทำการค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม คราวหนึ่งไปถึงดงลึก จึงตั้งพักอยู่ปากดง เรียกคนทั้งหมดมาประชุมกัน กล่าวว่า ในดงนี้ต้นไม้ที่มีพิษมีอยู่ทั่วไป พวกท่านยังไม่ได้ถามเรา อย่าได้บริโภคใบ ดอก หรือผล อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นอันขาด พวกนั้นรับคำแล้วพร้อมกันย่างเข้าสู่ดงที่ปากดงมีต้นกิ่งผลพฤกษณ์อยู่ที่ประตูบ้านแห่งหนึ่ง ลำต้น กิ่ง ใบอ่อน ดอก ผล ทุกๆ อย่างของต้นกิ่งผลพฤกษณ์นั้น เหมือนต้นมะม่วงไม่ ผิดเลย ไซ้แต่เท่านั้น ผลดิบและผลสุกก็เหมือนมะม่วง ทั้งสีและสัณฐาน ทั้งกลิ่นและรส ก็ไม่แตกต่างกันเลย แต่บริโภคเข้าแล้วอาจทำให้สิ้นชีวิตได้ เหมือนกับยาพิษชนิดร้ายแรง ฉะนั้น พวกที่ล่องหน้าไป บางหมู่เป็นคนโง่เล่ สำคัญว่า นี่ต้นมะม่วง ก็บริโภคเข้าไป บางหมู่คิดว่า ก่อนจะกินต้องถามหัวหน้าก่อน จึงยื่นรอกพ้อหัวหน้ามาถึงกับอกหัวหน้าว่า จะกินมะม่วงเหล่านี้ พระโพธิสัตว์รู้ว่า นี่ไม่ใช่ต้นมะม่วง ก็ห้ามว่า ต้นไม้นี้ชื่อว่า กิ่งผลพฤกษณ์ ไม่ใช่ต้นมะม่วง พวกท่านอย่ากิน พวกที่กินเข้าไปแล้ว ก็จัดการให้อาเจียนออกมา แล้วให้ดื่มของหวาน

ในครั้งก่อน พวกคนเดินทางหรือพ่อค้าที่พักอยู่โคนต้นไม้นี้ ได้บริโภคผลอันเป็นพิษเข้าไป ด้วยสำคัญว่าเป็นผลมะม่วง รุ่งขึ้น พวกชาวบ้านแถบนั้นพากันออกมา เห็นคนตายก็ช่วยกันจุดไปทิ้งในที่รกราก แล้วยึดเอาข้าวของและเกวียนไปหมด ในครั้งนั้นก็เช่นกัน พอรุ่งอรุณ พวกชาวบ้านต่างพูดจับจอบว่า โคนเป็นของเรา เกวียนเป็นของเรา สิ่งของเป็นของเรา แล้วพากันรีบวิ่งไปสู่โคนต้นไม้ นั้น ครั้นเห็นพวกพ่อค้าเกวียนปลอดภัย พวกชาวบ้านก็ถามว่า พวกท่านรู้ได้อย่างไรว่า ต้นไม้ไม่ใช่ต้นมะม่วง พวกพ่อค้าตอบว่า พวกเราไม่รู้ แต่หัวหน้าพวกเรา รู้ พวกชาวบ้านจึงถามพระโพธิสัตว์ว่า พ่อบัณฑิต ท่านทำอย่างไรจึงรู้ว่าต้นไม้ไม่ใช่ต้นมะม่วง พระโพธิสัตว์ตอบว่า ถ้าต้นไม้มีผลอร่อยนี้

เป็นต้นมะม่วงแล้วไซ้ ในเมื่อคนขึ้นได้ง่าย และที่ตั้งอยู่ใกล้หมู่บ้าน ผลของมันจักไม่เหลือเลย ต้องถูกคนเก็บกินจนหมด เรากำหนดอย่างนี้จึงรู้ว่าต้นไม้เป็นต้นไม้มีพิษ

(อรรถกถาผลชาดก เอกนิบาต)

ในอดีตกาล ดาบสโงผู้หนึ่งอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คหบดีผู้หนึ่งสร้างศาลาในป่าให้ดาบสนั้นอยู่ปรนนิบัติด้วยอาหารอันประณีตในเรือนของตน เขาเชื่อว่าดาบสโงนั้นเป็นผู้มีศีล จึงนำทองร้อยแห่งไปยังศาลาของดาบส ผิงไว้ในแผ่นดินเพราะกลัวโจร และขอร้องให้ดาบสโงช่วยดูแลทองด้วย ดาบสก็กล่าวให้คหบดีวางใจว่า ขึ้นชื่อว่าบรรพชิตย่อมไม่มีความโลภในสิ่งของๆ ผู้อื่น

เมื่อคหบดีหลงเชื่อและกลับไปแล้ว ดาบสชั่วคิดว่า เราอาจเลี้ยงชีพได้ด้วยทรัพย์นี้ ล่วงไปได้ ๒-๓ วันก็ยกเอาทองนั้นไปไว้ที่อื่น วันรุ่งขึ้น เมื่อทำภักติกิจในเรือนของคหบดีแล้ว ก็กล่าวคำอำลา คหบดีไม่สามารถอุทธรณ์ให้อยู่ต่อ จึงให้ดาบสไปตามปรารถนา และเดินตามไปส่งดาบสจนถึงประตูบ้านแล้วจึงกลับ

ดาบสเดินไปได้หน่อยหนึ่งก็ทำอุบายลวงคหบดี เอาหญ้าวางไว้ระหว่างชฎาแล้วย้อนกลับไป คหบดีถามว่า พระคุณเจ้ากลับมาทำไม ดาบสเจ้าเล่ห์ตอบว่า หญ้าเส้นหนึ่งจากชายคาเรือนของท่านเกี่ยวชฎาของฉันไป การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้ย่อมไม่สมควรแก่บรรพชิต อาตมาจึงรีบนำมันมาคืน คหบดีเลื่อมใสที่ดาบสเคร่งจนไม่ถือเอาสิ่งของๆ ผู้อื่นแม้เพียงเส้นหญ้า กล่าววา จงทิ้งมันเสีย แล้วนิมนต์ให้ดาบสไป

ในครั้งนั้นพระโพธิสัตว์อาศัยพักแรมในบ้านคหบดี ท่านฟังคำของดาบสแล้วคิดว่า ดาบสร้ายผู้นี้จักต้องถือเอาอะไรๆ ของคหบดีนี้ไปแน่ จึงถามคหบดีว่า ท่านได้ฝากอะไรไว้ในสำนักของดาบสนั้นบ้างหรือไม่ คหบดีตอบว่า เราฝากผิงทองไว้ร้อยแห่ง พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ถ้าเช่นนั้นท่านจงรีบไปตรวจดูทองนั้นเถิด

คหบดีไปที่ศาลาไม่เห็นทอง รีบกลับมาบอกว่า ทองหายไปแล้ว พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ไม่มีใครอื่นเอาทองของท่านไป ดาบสร้ายนั้นเอาไป แน่ แล้วชวนกันตามดาบสนั้นไป เมื่อจับดาบสโงได้ ก็ทุบข้าง เตะข้าง ให้นำเอาทองมาคืน

เมื่อได้ทองคืนแล้ว พระโพธิสัตว์ก็กล่าวติเตียนดาบสว่า ถ้อยคำของเจ้าช่างสละสลวยน่านับถือจริง เจ้าซ่องโจนในวัตถุเพียงเส้นหญ้า แต่ ขโมยทองร้อยแห่งไปหน้าตาเฉย จากนั้นก็สั่งสอนไม่ให้ดาบสทำกรรมชั่วเช่นนั้นอีก แล้วพระโพธิสัตว์ก็จากไป

(อรรถกถากุหกชาดก เอกนิบาต)

นายเสรี อิศรางกูรฯ (ธ.บ. ๘๓) ได้เล่าถึงการสอบสวนสัมภาษณ์เข้ารับปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ความว่า

ในการสอบสวนสัมภาษณ์เข้ารับปริญญาตรีมีหลายโต๊ะ แต่ละโต๊ะมีอาจารย์คนหนึ่ง โต๊ะที่ชอบเอานักศึกษาคาด ๖๐ % ได้แก่โต๊ะของคุณหลวงท่านหนึ่ง ผมไปนั่งคอยให้เจ้าหน้าที่เรียกไปสอบปากเปล่า ซึ่งสอบตั้งแต่ภาค ๑ ถึงภาค ๔ แล้วแต่อาจารย์จะถาม พออาจารย์ท่านนั้นสอบเสร็จก็จะเรียกคนต่อไป ถึงผมพอดี เมื่อผมเห็นเช่นนั้นก็ลุกเข้าห้องน้ำ ไปนานพอสมควร ผมก็ออกมาถามเจ้าหน้าที่ว่าเรียกถึงผมหรือยัง เจ้าหน้าที่ตอบว่าเรียกชื่อคุณเมื่อตะกี้ คุณไปไหนเสีย ผมว่าเข้าห้องน้ำ เจ้าหน้าที่ว่านั่งคอยโต๊ะต่อไป พอโต๊ะเจ้าคุณพลางกูรฯ ผมก็เข้าไปสอบกับท่านเจ้าคุณพลางกูรฯ ท่านผู้นี้ใครเข้าสอบท่านให้เกือบ ๑๐๐ % ทุกคน ท่านไม่เอาใครตกเลย ท่านมีอุดมคติว่า เมื่อสอบข้อเขียน

ได้แล้วก็ควรให้ผ่าน เข้าทำงานก็เรียนรู้ไปเอง เป็นอันว่าผมได้ปริญญาตรีสะดวกโยธิน ถ้าผมไม่จอมกระล่อนเข้าสอบ กับอาจารย์ท่านนั้นอาจสอบตกก็ได้

(บันทึกส่วนตัวของ นายเสรี อิศรางกูร ณ อยุธยา

อดีตรมช.กระทรวงเกษตร และส.ส.บุรีรัมย์)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. พระโพธิสัตว์ในชาติทั้งสามและนายเสรี จัดเป็นบุคคลประเภท นกัฏ หมายถึงผู้มีไหวพริบรู้เท่าทันเหตุการณ์หรือภัยที่จะมาถึงตน เมื่อรู้แล้วก็หาทางป้องกันหรือแก้ไขเสียแต่ต้นมือ ความเสียหายก็ไม่เกิด หรือช่วยผ่อนหนักเป็นเบา ส่วนคนที่เชื่อซาโลว์สยัทศน์ หรือมัวแต่นอนใจว่ายังไม่เป็นไร มีแต่จะฉิบหายถ่ายเดียว

ในยุคโลกาภิวัตน์นี้ การปรับตัวให้มีประสิทธิภาพ มีวิสัยทัศน์เป็นเรื่องสำคัญ แต่ต้องปรับภายใต้กรอบของศีลธรรม ไม่ใช่ฉลัดเขี้ยววงให้แหลมคมเพื่อใช้พาดฟันได้ถนัดถนี่ ไม่ใช่ปรับปรุงวิถีโกงกินให้รวดเร็วทันสมัยและแนบเนียนยิ่งขึ้น

๒. คำว่าภัย หมายถึงสิ่งที่น่ากลัวหรืออันตราย ภัยอาจแบ่งเป็น ๒ คือ ภัยในโลกนี้ ๑ ภัยในโลกหน้า (การเกิดในอบายภูมิทั้ง ๔) ๑ หรือ ภัยในปัจจุบัน ๑ ภัยในอนาคต ๑

๓. ภัยอันตรายที่เกิดแก่เราไม่ได้เกิดเองลอยๆ แต่เป็นผลกรรมชั่วที่ทำไว้ เป็นไปตามกฎแห่งกรรมที่ว่า ทำชั่วได้ชั่ว ดังนั้นวิธีป้องกันภัย คือ งดเว้นการทำชั่วทำบาปทั้งปวง

๔. สาเหตุที่คนทำชั่วอาจแบ่งเป็น ๒ คือ

๔.๑ เหตุภายนอก ได้แก่ ถูกคนพาลชักจูง

๔.๒ เหตุภายใน ได้แก่ ถูกกิเลสในจิตใจชักจูง

ดังนั้น การไม่คบคนพาลและการทำจิตใจให้บริสุทธิ์ (จากกิเลส ด้วยศีล สมาธิ ปัญญา) จึงเป็นการป้องกันภัยในโลกนี้และโลกหน้า

๕. ดาบสผู้นี้จัดเป็นนักสร้างภาพ โดยใช้ศรัทธาที่ขาดปัญญาควบคุมของคหบดีเป็นจุดอ่อน วิธีการที่ดาบสใช้ สำนวนจีนเรียกว่า จะจับแต่แสร์ปล่อย ซึ่งได้ผลดีมาก ทำให้คหบดีหลงเชื่ออย่างสนิทใจ หากไม่ได้พระโพธิสัตว์ช่วยเหลือ ดาบสคงจะขโมยทองเปิดหนีไปไกล โดยที่คหบดีไม่รู้ตัวเลยแม้แต่น้อย

ศิษย์มีครู

เรื่องนี้เป็นเรื่องจริงหรือญี่ปุ่นที่เล่าสู่กันฟังต่อๆ มา ความว่า ณ ตำบลแห่งหนึ่งในเขตไอน่าง มีศาลเจ้าอยู่ศาลหนึ่ง ซึ่งลือกันว่าศักดิ์สิทธิ์นัก ของสำคัญในศาลนี้คือกระดูกผู้วิเศษผู้หนึ่ง ซึ่งฝังอยู่ในกุฎ มีลูกกรงเหล็ก ปิดทองเป็นลวดลายอย่างวิจิตร ผู้ใดป่วยไข้หรือทุกข์ร้อนไปที่ศาลเจ้านี้ แลทำการเช่นด้วยอาหารและสุรายาบานอย่างดีแล้ว เฮียงง (คนเฝ้าศาล) ก็จะพาตัวไปยังกุฎที่ฝังกระดูกผู้วิเศษ อนุญาตให้ผู้มาบนนั้นเอื้อมมือไปแตะฐานศิลา แล้วนัยว่า ต่อขึ้นไป คนง่อยก็อาจกลับเดินได้ คนตาบอดก็กลับแลเห็น คนหูหนวกก็กลับได้ยิน โรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ก็หาย ทุกข์อันตรายเคราะห์ร้ายต่างๆ ก็บรรเทา ฉะนั้นเจ้านี้จึงมีผู้นับถือกันมาก มีผู้นำเครื่องเซ่นและของมีราคาชนิดต่างๆ มาแก้บนกันมาก จนเฮียงงสามารถสร้างบริเวณศาลนั้นขึ้นอย่างใหญ่โต มีกำแพงล้อมอย่างมั่นคง มีที่อยู่ของเฮียงงเอง และมีสวนดอกไม้งดงามเป็นที่น่าเจริญใจ

ในสถานที่อันกว้างขวางใหญ่โตนี้ นอกจากตัวเฮียกงแก่แล้ว ก็มีชายหนุ่มเป็นศิษย์อยู่คนหนึ่ง กับลูกลาเผือกตัวหนึ่ง ที่เฮียกงเลี้ยงไว้ใช้เป็นพาหนะ ตึกหลังใหญ่มีห้องหลายห้อง สร้างไว้สำหรับเป็นเรือนรับแขกซึ่งมาจากทางไกลเพื่อมาไหว้เจ้า แต่โดยมากตึกนี้ว่าง จึงใช้เป็นที่เก็บสมบัติของศาลเจ้า และได้ถนัดถื่นเป็นที่เฮียกงเอาลาไว้ และศิษย์ก็อาศัยอยู่กับลานนั้นด้วย

ครั้งหนึ่ง เกิดเหตุพิภพภัยในจังหวัดนั้น พวกราษฎรพากันเดือดร้อน จึงชวนกันมาบนเจ้ามิได้วันแต่ละวัน ความที่ข้าวแพงจนชาวบ้านโดยมากพากันซบผอม แลศิษย์ของเฮียกงก็รู้สึกลำบากไม่น้อยเพราะอดๆ อยากๆ ไม่บริบูรณ์เช่นก่อนเพราะชาวบ้านไม่มีใครจะนำของมาเก็บ (ของยังแพงอยู่เขาก็ยังไม่ใช้บนเป็นธรรมดา) จึงขาดแคลนทรัพย์สินที่จะใช้ซื้ออาหาร แต่เฮียกงแก่ผู้เป็นอาจารย์นั้นร่างกายยังบริบูรณ์ มิได้ซบซืดลงเลย ชายหนุ่มผู้เป็นศิษย์กับคนอื่นเห็นเป็นของอัศจรรย์มาก และเข้าใจว่า คงเป็นเพราะเฮียกงได้มีโอกาสแตะต้องที่ฝังศพผู้พิเศษอยู่เป็นนิตย์ จึงมีกำลังผิดกว่าคนธรรมดา

คืนหนึ่ง ศิษย์นั้นหิวจัดจนนอนไม่ใคร่หลับ จึงออกไปเดินอยู่ในลานศาล เดินอยู่ไม่ช้า เห็นเฮียกงผู้เป็นอาจารย์เดินเข้าไปในกุฏิที่ฝังกระดูกผู้มีบุญ หายเข้าไปอยู่ในนั้นนานแล้วจึงกลับออกมา หน้าตาซีดเซียว แลเดินย้ายไปเช่นคนกินอิ่มมากทีเดียว พอเฮียกงไปแล้ว ศิษย์จึงเข้าไปในตัวกุฏิบ้าง ด้วยตั้งใจว่าจะเอื้อมมือไปแตะฐานที่ฝังกระดูกผู้พิเศษ จะได้มีกำลังทนทุกขเวทนาต่อไป แต่พอเอื้อมมือเข้าไปก็ถูกเอาขวดสุราเครื่องพลีเจ้า ในขณะที่นั้นความหิวและความอยากดื่มสุราแรงกว่าความกลัว ศิษย์นั้นจึงหยิบเอาขวดสุราออกมา แลยกขึ้นดื่มจนหมดขวด (สุราเหลืออยู่ไม่ถึงครึ่งขวด)

พอสุราล่องล่ำคอ สมองของชายหนุ่มก็สว่าง จึงเข้าใจได้ดีว่า เหตุใดอาจารย์จึงไม่ซบผอม พอเข้าใจแล้วก็ไม่ยั้งมือ ด้วงเอาเครื่องเช่นออกมากินจนอิ่มหน้าสำราญ แล้วกลับไปนอนหลับอย่างสบาย

รุ่งขึ้น เฮียกงไปยังกุฏิที่ฝังกระดูกผู้พิเศษ เห็นเครื่องเช่นพร่องไปมากกว่าในคืนก่อน ก็รู้ว่าศิษย์เริ่มฉลาดขึ้นแล้ว ควรไล่ไปเลี้ยงตัวเอง จึงเรียกศิษย์ไป แลพูดว่า

ลูกเอ๊ย เวลานี้เป็นเวลาอันขัดสน แลพอกก็แก่ชราลงแล้ว การหากินก็ไม่คล่องแคล่วเหมือนก่อน ตัวลูกยังหนุ่มมีกำลังพอที่จะหา เลี้ยงตัวเองได้ จงไปเที่ยวหากินเองเถิด พ่อจะให้ลาเผือกตัวนี้ไปด้วย มันจะได้เป็นกำลังในการประกอบอาชีพของเจ้า ลูกไม่ต้องหาอะไรให้มันกินดอก มันคงหาหญ้ากินเองได้ แต่ตรงกันข้าม อ้ายลานี้ ถ้าใช้ให้ถูกทาง มันอาจจะช่วยให้ตัวเจ้าหากินได้

ศิษย์นั้นก็รับเอาลาเผือก แล้วลาอาจารย์ไปจากศาลเจ้า เดินทาง ไปหลายเวลา หาเข้ากินค่าอย่างผิดเคือง เพราะไม่มีฝีมือและวิชาความรู้ เคยแต่อาศัยเฮียกงอยู่ตั้งแต่เด็กจนใหญ่ เดินทางไปจนจะถึงขานเมืองแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นเมืองบริบูรณ์ ลาเผือกก็เผือกไปกินอาหารผิดสำแดง เลยล้มลงนอนตายอยู่ที่ริมทางหลวง ชายหนุ่มก็ลงนั่งกอดเข้าด้วยความเสียใจ แลรำพึงถึงลาที่ตาย แล้วจึงพนมมือร้องวิงวอนขอให้เง็กเซียนฮ่องเต้ และเซียนทั้งหลายในโลกช่วยประสาทความคิด ชี้หนทางให้รอดพ้นความอดตาย

วันนั้นเป็นวันโชคดีของชายหนุ่มผู้นั้น เผือกมีอ้ายม้าคนหนึ่งเดินผ่านมา เห็นกิริยาอาการและได้ยินถ้อยคำของชายหนุ่มนั้น มันก็ยืนนิ่งดูอยู่ครู่หนึ่ง แล้วจึงหัวเราะแลพูดกับชายหนุ่ม

อ้ายม้า : ใครๆ เขาว่ากูเป็นม้าทั้งนั้น แต่วันนี้กูได้มาพบคนที่บ้ากว่ากูเข้าแล้ว

ชายหนุ่ม : กูเป็นม้าอย่างไร

อ้ายบ้า : ก็มึงมีของดีๆ อยู่ตรงหน้าแล้ว มึงจะบนไปทำไม
ชายหนุ่ม : อนิจจาอ้ายบ้า มึงไม่รู้หรือว่า ลาตัวนี้ตายแล้ว
อ้ายบ้า : อนิจจาอ้ายบ้า มึงไม่รู้หรือว่า ลาตายเป็นประโยชน์ดีกว่าลาเป็นๆ
ชายหนุ่ม : มันจะดีกว่าอย่างไร เมื่อมันเป็นๆ อยู่จะใช้ก็ไม่ได้ บรรพทุกของก็ได้ นี่มันตายแล้ว
เช่นนี้ จนชั้นจะกินเนื้อมันก็ไม่อร่อย

อ้ายบ้า : เช่นนี้สิ กูจึงว่ามึงเป็นบ้า เขาเกิดกูขอเยี่ยมศพลาของมึงสักหน่อย ได้หรือไม่
ชายหนุ่ม : ไม่ต้องขอเยี่ยมละ กูให้มึงเปล่าๆ เทียว
พูดแล้วก็ไปนั่งใต้ต้นไม้ เพื่อคอยดูว่าอ้ายบ้าจะทำอย่างไรกับศพลา
ฝ่ายอ้ายบ้าก็หาดินมากลบศพลา แลเอาก้อนศิลามากองขึ้นบนกองดิน แล้วมันก็นั่งเฝ้าศพลานั้นอยู่ ครั้นมี
คนเดินผ่านมา มันก็ร้องขึ้นว่า เจ้าข้า ท่านผู้ใดปรารถนาความสุขในภพนี้ ภพหน้า จงโปรดช่วยเอาศิลา มาสร้างที่ฝัง
ศพผู้หาบาปมิได้นี้สักก้อนหนึ่งเถิด

ชายหนุ่มนึกในใจ อ้ายบ้ามันก็ช่างพูดอยู่ ลามันเป็นดิรัจฉานก็ต้องไม่มีบาปอยู่เอง
แต่คนเดินทางนั้นไม่ทราบว่ศพนั้นเป็นศพลา ก็เข้าใจว่าเป็นศพนักบุญอะไรคนหนึ่ง แลเพราะเหตุที่มนุษย์
ปุถุชนมักจะปรารถนาความสุขโดยอาการอันลำบากแก่ตนน้อยที่สุด จึงต่างคนต่างช่วยอ้ายบ้า ตามศรัทธา คือชน
ศิลามาช่วยถมให้บ้าง ให้เงินทองบ้าง ของบ้าง ในไม่ช้า ก็มีเงินทองข้าวของแลอาหารอยู่ที่หน้าฝังศพนั้นเป็นอัน
มาก

บัดนี้อ้ายบ้าจึงพูดกับชายหนุ่มว่า ถ้ากูทำเช่นนี้อยู่เรื่อยๆ ไป ไม่ช้าคงจะได้เป็นเศรษฐี แต่กูก็เกียจเป็น
เศรษฐีเพราะต้องเป็นห่วงทรัพย์สมบัติ มีแต่คนคอยปกอลอกอยู่เสมอ ผู้เป็นอ้ายบ้าอย่างเดิมไม่ได้ มึงเอาลาของมึง
คืนไปเถิด พูดแล้วก็รวบรวมข้าวของเงินทองห่อใส่หน้าอกเสื้อของมันแล้วเดินบนพิมพาไปตามภาษาบ้า

เมื่ออ้ายบ้าไปแล้ว ชายหนุ่มนึกในใจว่า ปัญญาไม่ว่าจะแฝงอยู่แห่งใด ย่อมส่องแสงออกมาจนได้ ใครเลย
จะนึกว่าอ้ายบ้าจะมีความคิดเช่นนี้ได้

คนเราจะวิกลจริตหรือไม่สังเกตได้จาก เมื่อปัญญาเกิดขึ้นแล้วรู้จักนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์หรือไม่ ชาย
หนุ่มเจ้าของลาไม่ใช่คนบ้า จึงสังเกตเห็นประโยชน์แห่งความคิดของอ้ายบ้าดีกว่าตัวผู้ตนคิด ดังนั้นชายหนุ่มจึงตกแต่ง
กองศิลาให้เรียบร้อย แล้วนั่งเฝ้าอยู่จนเห็นคนเดินผ่านมา ก็ร้องบอกบุญเช่นเดียวกับที่อ้ายบ้าเคยทำ แล้วเป็น
ผลสำเร็จดี ในคืนนั้นชายหนุ่มได้กินอิ่มเป็นมื้อแรก ตั้งแต่จากอาจารย์มา

วันต่อๆ มา ก็บอกบุญไปเรื่อยๆ จนเมื่อกองศิลาใหญ่ขึ้นพอควรแล้ว ได้บอกบุญขอแรงช่างไม้ผู้หนึ่งทำรั้ว
ล้อมที่ฝังศพ ผู้หาบาปมิได้? ในไม่ช้า รั้วไม้กลายเป็นกำแพงศิลา กระจ่างที่ปลูกคร่อมกองศิลากลายเป็นกุฏิ แลหน้ากุฏิ
ก็มีศาล แลข้างๆ ศาลมีโรงเรือนขึ้นเป็นลำดับ

ศาลเจ้าที่มีเสียงงฆลาด เจ้ามักศักดิ์สิทธิ์ ศาลใหม่นี้ก็เช่นกัน มีเสียงงฆลาดพอดำอยู่ ดังนั้นในไม่ช้า เจ้าที่
ศาลนั้นก็ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นจนพอที่จะบันดาลคนเจ็บไข้ให้หายได้เช่นกัน ไม่แพ้เจ้าที่ศาลของอาจารย์ในเขตไฮ่นาง
มิหน้าข้าความศักดิ์สิทธิ์นั้นได้แล่นไปถึงตัวเสียงงด้วย แลเพราะเหตุที่ตัวเสียงงเป็นชายหนุ่ม จึงสามารถบำบัดโรค
ต่างๆ ของสตรีได้เป็นอันมาก จึงมีชื่อเสียงมากขึ้นและมั่งมีมากขึ้นเป็นลำดับ

อยู่มาได้หลายปี เสียกผู้นี้ระลึกถึงอาจารย์ของตนที่โชน่าง จึงตกลงใจว่าจะไปเยี่ยม พวกชาวเมืองทราบข่าวก็ติดตามไปด้วยเป็นอันมาก และมีผู้ออกค่าเดินทาง ค่าเสบียงให้พร้อม เมื่อไปถึงโชน่างก็ตรงไปยังศาล เห็นเสีงงแก่ผู้เป็นอาจารย์ก็เข้าไปกระทำความเคารพ แลเอาของกำนัลที่เตรียมไปให้แก่อาจารย์ เมื่อศิษย์เล่าประวัติให้ทราบโดยพิสดาร (เว้นแต่ไม่ได้บอกว่าได้ความคิดจากอ้ายบ่า) อาจารย์ก็ชมเชยความฉลาดเฉลียวของศิษย์ แล้วชวนไปในกุฎหลังศาลและเปิดเผยว่า

ลูกรู้ไหมว่าได้กอดศิลานี้มีอะไร พ่อจะบอกให้ ได้ฐานนี้คือกระดูกแม่อ้ายลาเผือกของเจ้า (เรื่องสั้นพระราชนิพนธ์ ร.๖ ส.อาสาลี รวบรวม)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. คนดีสมบูรณ์แบบจะต้องดีพร้อมทั้งความรู้และคุณธรรม สังคมปัจจุบันเป็นสังคม ไฮเทค? สนใจแต่การพัฒนาความรู้ ไม่สนใจการพัฒนาคุณธรรมอย่างจริงจัง (มีเพียงแต่นโยบายที่สวยหรู) คนที่มีความรู้แต่ไม่มีคุณธรรมควบคุม ก็ใช้ความรู้ไปในทางทุจริต ยิ่งรู้มากก็ยิ่งโกงกินมากและแนบเนียน รู้จักใช้ช่องโหว่ของกฎหมายหรือระเบียบต่างๆ ให้เป็นประโยชน์แก่ตนเองและพวกพ้อง ก่อความเสียหายแก่บ้านเมืองมาก

ในทางธรรม ความเสียหายจากนักบวชหลงโลกหรือโจรปล้นศาสนา นักหนาสาหัสกว่านั้น เพราะเป็นการโกงหรือปล้นทั้งภายนอกและภายในลึกเข้าไปถึงจิตวิญญาณ ทำให้เสียทรัพย์ภายนอก แต่บุญกุศลที่เป็นทรัพย์ภายในก็ไม่ได้ (หรือได้เพียงน้อยนิด) และถ้าสั่งสอนผิดๆ สิ่งที่เป็นบาปก็ว่าเป็นบุญ ผู้หลงเชื่อทำตามก็ได้บาปชาติหน้ามีหวังไป อบายภูมิ โจรปล้นศาสนาจึงได้ชื่อว่าเป็นโจรทั้งในโลกนี้และโลกหน้า

๒. เหตุการณ์ในเรื่อง (ซึ่งยังมีอยู่แม้ในปัจจุบัน) เป็นข้อพิสูจน์ว่า คำพูดของสฤชัย (อาจารย์ของพระสารีบุตรสมัยที่ยังไม่ได้บวช) ที่ว่า โลกนี้คนโง่มีมาก คนฉลาดมีน้อย เป็นความจริงอย่างที่สุด และเป็นอุทาหรณ์ว่าอย่าหลงเชื่อข่าวที่เล่าลือกันมาปากต่อปาก หรือรับมรดกความเชื่อที่ตกทอดมาแต่โบราณกาลโดยง่ายตาย ก่อนจะเชื่อสิ่งใด ควรพิจารณาให้รอบคอบหรือพิสูจน์ให้ถ่องแท้เสียก่อน แล้วรับส่วนที่มีสาระไว้และหาทางแก้ไขให้ดีขึ้น ส่วนที่ไร้สาระก็ทิ้งไป

๓. พุทธศาสนากล่าวว่า ในบรรดาสัตว์ที่ออกงานนั้น ปัญญาดีที่สุด อวิชาชาญที่สุด

๔. ศิลปินอยู่กับเจตนา จะรู้จักศิลปะหรือไม่รู้จักก็ตาม เมื่อมีเจตนาจดเว้นก็มีศิลปะ ถ้าไม่มีเจตนาจดเว้นก็ไม่มีศิลปะ ลากินแต่หญ้าไม่กิน เนื้อ แต่ลากิไม่มีศิลปะช้อปามาฯ (และช้อปอื่นๆ) เพราะลาไม่มีเจตนาจดเว้นการฆ่าสัตว์เด็กอ่อนทำทุจริตไม่ได้เลย แต่ก็ไม่มีความรู้ ๕ เพราะไม่มีเจตนาจดเว้นในศิลปะช้อปใดเลย ชาวป่าที่ไม่รู้จักศิลปะ มีศิลปะหรือไม่ตอบว่า อาจมีศิลปะได้ถ้ามีเจตนาจดเว้น จดเว้นเท่าใดก็มีศิลปะเท่านั้น ถ้าไม่มีเจตนาจดเว้นก็ไม่มีความรู้เลย

เมื่อมีเจตนาจดเว้นศิลปะก็ขาดหรือเศร้าหมองและเป็นบาปด้วย เช่น เมื่อตั้งใจยิงนก แม้อย่างไม่ถูกหรือยิงถูกแต่ยังไม่ตาย ศิลปะช้อป ปาณาฯไม่ขาด แต่เศร้าหมองไม่บริสุทธิ์ และเป็นบาปด้วย ถ้ายิงนกตายสมตั้งใจ ศิลปะช้อป ปาณาฯขาด และเป็นบาปมากกว่า ถ้าเหยียบมดตายโดยไม่ทันเห็น ศิลปะไม่ขาด และไม่บาปเพราะไม่เจตนา

เขียนสื่อให้ทั่วแล้ว

ในอดีตกาล พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็น พรหมทัตถุมาร ราชโอรสของพระเจ้าพรหมทัตถษัตริย์กรุงพาราณสี เมื่อเจริญพรรษาและสำเร็จการศึกษาจากเมืองตักกสิลา พระราชาบิดาก็ทรงพระราชทานตำแหน่งอุปราชให้

ครั้งนั้น มหาชนในกรุงพาราณสีนับถือเทวดา พวกนักรบต่าง ๆ มากมาย นำเลือดเนื้อพร้อมทั้งดอกไม้และของหอมนานาชนิดไปวงสรวงเทวดา พระโพธิสัตว์ดำริว่า เมื่อเราได้ราชสมบัติแล้วต้องหาอุบายไม่ให้ใครๆ นักรบตัดชีวิตให้จงได้

วันหนึ่ง พระองค์ทรงรถเสด็จออกจากพระนคร ทอดพระเนตรเห็นมหาชนชุมนุมกันที่ต้นไทรใหญ่ต้นหนึ่ง เพื่อบนบานศาลกล่าว พระองค์จึงเสด็จลงจากรถ ทรงดำเนินไปที่ต้นไม้นั้น บูชาด้วยของหอมและดอกไม้ กระทำประทักษิณ (แสดงความเคารพด้วยการเวียนขวา) ต้นไม้ แล้วเสด็จกลับพระนคร แต่นั้นมา เมื่อว่างก็เสด็จไปบูชาต้นไม้นั้น

ต่อมาพระบิดาสวรรคต พระองค์ได้เสวยราชย์ ทรงดำริว่า สิ่งที่ดีคิดว่าต้องให้ถึงที่สุดในปีนี้ พระองค์รับสั่งให้อำมาตย์และประชาชน มาประชุมกันแล้วตรัสประกาศ

พระราชา : พวกท่านทราบไหมว่า เหตุใดเราจึงได้ราชสมบัติ

ประชาชน : ไม่ทราบเกล้า พระเจ้าข้า

พระราชา : เมื่อเราบูชาต้นไทรด้วยของหอม พนมมือไหว้อยู่ พวกท่านเคยเห็นหรือไม่

ประชาชน : เคยเห็น พระเจ้าข้า

พระราชา : ในครั้งนั้น เราตั้งความปรารถนาไว้ว่า ถ้าได้ราชสมบัติจักกระทำพิธีกรรม เราก็ได้ราชสมบัติแล้วด้วยอำนาจของเทวดา บัดนี้ เราจักกระทำพิธีกรรมแก่ท้าวเธอ พวกท่านอย่าชักช้าเลย พวกท่านเตรียมพิธีกรรมแก่เทวดาเป็นการเร็วเถิด

ประชาชน : พวกข้าพระองค์จักจัดสิ่งใดเล่า พระเจ้าข้า

พระราชา : เรามอบเทวดาไว้ว่า ข้าพเจ้าจักฆ่าหมูคนที่พวกท่านประพาศติดศีล & มีนักรบเป็นต้น แล้วเอากล้าใส่และเลือดเนื้อไปกระทำพิธีกรรม พวกท่านจงตั้งข้อประกาศให้ทั่วว่า บัดนี้ พระราชามีพระราชประสงค์ให้ฆ่าคนทุกศีลประมาณพันคน แล้วเอาเครื่องไปทรงกระทำพิธีกรรมแก่เทวดา ชาวพระนครทั้งหลายจงรู้ไว้

เมื่อมหาชนทราบข่าวแล้ว จะหาคนที่ประพาศติดศีลแม้เพียงข้อเดียวสักคนหนึ่งก็หาไม่ได้ ด้วยกุศโลบายอันแนบเนียนนี้ ตลอดเวลาที่พระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติอยู่ มหาชนก็รักษาศีลกันอย่างทั่วหน้า (อรรถกถาทุมเมธชาดก เอกนิบาต)

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อพระยารัษฎานุประดิษฐ์ฯ (คอซิมบี๊ ณ ระนอง) ย้ายไปเป็นเจ้าเมืองตรัง เกิดปัญหาโจรผู้ร้ายชุกชุม ท่านเห็นว่าสาเหตุเกิดจากราษฎรไม่มีอาชีพและชอบเล่นการพนัน จึงหาอุบายแก้ไข โดยเรียกประชุมกำนันทั้งเมืองบอกว่า เจ้าเมืองชอบกินไข่ไก่ ให้กำนันไปสั่งลูกบ้านทุกคนให้เลี้ยงไก่ แต่ละครัวเรือนต้องเลี้ยงไก่ตัวเมีย ๔ ตัวและตัวผู้ ๑ ตัว ถ้าต้องการไข่ไก่บ้านไหนต้องให้ได้บ้านนั้น ถ้าไม่ได้กำนันจะต้องรับผิดชอบ

สมัยนั้นเป็นสมัยศึกดินา เจ้าเมืองมีอำนาจล้นฟ้า ขึ้นกเป็นนก ซี่ไม่เป็นไม้ เพียงกล่าวเช่นนั้นพวกกำนันก็กลัวลาน ไข่ไม่ช้า ทุกครัวเรือนในเมืองตรังก็เลี้ยงไก่ตามคำสั่ง เพื่อมิให้ชาวบ้านสงสัย เจ้าเมืองก็เรียกไข่ไก่ตำบลละ ๑-๒ บ้านพอเป็นพิธี เมื่อเห็นว่าราษฎรเมืองตรังเริ่มนิยมเลี้ยงกันจนเป็นประเพณี ก็สั่งกำนันว่า ต่อไปไม่ต้องเก็บไข่ไก่ไว้ ให้แล้ว ให้ฟักเป็นตัวไว้ขายได้ เท่านั้นเองเมืองตรังก็เลี้ยงไก่กันอย่างทั่วถึง เพื่อป้องกันไม่ให้ราคาไข่ตกเพราะมีมากเกินควร ท่านก็ติดต่อกับพวกพ่อค้าใหญ่ๆ ที่ปีนังให้ส่งเรือไฟมาบรรทุกไข่ไปขายที่ปีนัง ทำให้ราษฎรมีอาชีพเป็นปีกแผ่น

ในขณะที่เดียวกัน เจ้าเมืองได้สั่งให้โปลิศเข้มงวดจับกุมพวกเล่นการพนัน สั่งให้ปรับใหม่แรงๆ แล้วสอนให้เลี้ยงสัตว์ปลูกผักทำสวนครัวแทนที่จะมานั่งชุมนุมกันเล่นการพนัน ราษฎรก็ให้ความเชื่อถือเพราะเห็นว่าเจ้าเมืองไม่ได้ปกครองอย่างเจ้านายกับข้าทาส แต่ปฏิบัติกับราษฎรอย่างลูกหลาน การพนันและโจรผู้ร้ายที่ชุมนุมก็ค่อยๆ สงบราบคาบลง

(๕๐ บุคคลสำคัญ โดย ไทยน้อย)

สาระที่ควรกล่าวถึงมีดังนี้

๑. บุคคลทั่วไปต่างก็อยากได้ดีลอยๆ โดยไม่ต้องออกแรงให้เหนื่อยยาก ดังนั้นการอ่อนน้อมสิ่งศักดิ์สิทธิ์จึงมีอยู่ทุกสมัย การบนบานศาลกล่าวเพื่อขอให้ร่ำรวยถูกหวยเป็นต้น ก็เท่ากับว่าจ้างให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทำงาน โดยให้ค่าจ้างนิดเดียว แต่หวังผลงานมาก เมื่อออกค่าจ้าง กันอย่างนี้ก็ไม่มีการทำงานให้ ใครเลยจะอยากช่วยเหลือคนที่ทั้งขี้เกียจ ขี้ตืด ขี้ขอส และขี้เอาเปรียบ

ถ้าเพียงแค่อ่อนน้อมหรือนึกเอาในใจ มนุษย์ก็สมประสงค์ ในโลกนี้ใครเล่าจะผิดหวังหรือขาดแคลนสิ่งของที่ต้องการ โลกมนุษย์จะมิกลายเป็นสวรรค์ไปหรือ ดังนั้น แม้จะศักดิ์สิทธิ์เพียงใด ก็ไม่อาจทำให้คนสมปรารถนาเพียงแค่นึกคิด หรือติดสินบนด้วยของบนต่างๆ แม้พระพุทธรูปเจ้าก็ทรงได้แต่ขี้เฒ่าเท่านั้น ทุกคนต้องปฏิบัติตามพุทธโอวาทอย่างถูกต้องครบถ้วนจึงจะสำเร็จ

๒. การสอนผู้มีอัธยาศัยหยาบ ท่านให้ชู้ด้วยโทษของอกุศลกรรม เช่น การเกิดในนรกเป็นต้น เพื่อให้เกิดความเกรงกลัวไม่กล้าทำชั่ว การสอนผู้มีอัธยาศัยละเอียด ท่านให้ปลอบด้วยอนิสงส์ของกุศลกรรม เช่น การเกิดในสวรรค์เป็นต้น เพื่อชักจูงให้ทำดี การที่ท่านสอนอย่างนี้ไม่ได้หมายความว่า นรกสวรรค์เป็นเพียงอุบายที่คนฉลาดใช้หลอกคนโง่ เพราะพุทธศาสนายืนยันว่านรกสวรรค์มีจริง มีหลักฐานมากมายในพระไตรปิฎก (ถ้าสนใจเชิญอ่าน กรรมลิขิต รวบรวมโดย ธรรมวฑูโฒ ภิกขุ)

๓. ไม่ว่าในสมัยใด คนจะเสียก็เสียเพราะอบายมุข คือ คบคนชั่ว เกียจคร้าน เสพสิ่งเสพติด เล่นการพนัน เทียบกลางคืน เป็นนักเลงหญิง คนดีที่กลายเป็นคนเสีย มักเริ่มจากคบคนชั่ว เพราะทุกคนมีแนวโน้มที่จะหลงอบายมุขอยู่แล้ว เมื่อคบคนชั่ว ก็ถูกชักชวนให้ลุ่มหลงในอบายมุขข้ออื่นๆ เมื่อหลงอบายมุข ก็เสียคน

ท่านที่ประสงค์จะร่วมบริจาคเพื่อนำหนังสือนี้ไปแจกเป็นธรรมบรณการ ในโอกาสต่างๆ เช่น ปีใหม่ งานศพ วันเกิด ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน ถวายวัด ใสบาตรถวายพระภิกษุสามเณร มอบให้โรงเรียนหรือห้องสมุดต่างๆ ฯลฯ เชิญติดต่อ

แม่ชีมะลิ ศิลวัตร

สำนักแม่ชีวัดโสมนัสวิหาร

53 ซอยโสมนัส 2 ถ.กรุงเกษม

กทม. 10100 (ป.ณ.หลานหลวง)

โทร.281-3024

นายวิเชียร สุขสถาพรพันธุ์

๔๒-๔๔ เจริญนคร ๓๔

แขวงบางลำพูล่าง เขตคลองสาน

กทม.๑๐๖๐๐ (ป.ณ.สำเหร่)

โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๒๘๖๒-๔๔๐๑-๔

วัตถุประสงค์ เช่น การถวายอาหารและยาแด่ภิกษุอาพาธ การถวายจีวรแด่พระพุทธรเจ้า การถวายกุฏิเป็น
สังฆทาน แม้จะประณีตและสูงค่า ก็มี อานิสงส์น้อยกว่าธรรมทาน เพราะบุคคลจะให้ทานก็ต่อเมื่อได้ฟังธรรม
แล้ว เท่านั้น ถ้าไม่ได้ฟังธรรมก็จะไม่ให้ทานเลย นอกจากนี้วัตถุประสงค์ไป เมื่อบริโภคใช้สอย
แต่ธรรมใช้ได้ตลอดไปและช่วยให้พ้นทุกข์ได้ ดังนั้นพระพุทธรเจ้าจึงตรัสว่า
ธรรมทานชนะทานทั้งปวง

(ธรรมบท ๒๕/๓๔)

ชีวิตคนเราเหมือนคนเดินทางไปในป่าใหญ่ ไม่รู้ว่าพุ่มนี้จะมีน้ำกิน หรือไม่ ถ้าเราเอาน้ำใส่
กระบอกสะพายหลังติดตัวไปด้วย ก็ไม่เป็นการ หนักหนาอะไร ถ้าพบบน้ำข้างหน้าที่แล้วไป ถ้าไม่พบก็จะได้มีน้ำ
กินไม่อดอยาก การทำบุญกุศลและความดีติดตัวไปด้วยก็เสมือนมีน้ำติดตัวไปเหมือนกัน

(ม.ป.ร.)

ธรรมะคือดวงประทีปสำหรับส่องทางชีวิต หนังสือนี้จึงเปรียบเหมือนประทีปดวงน้อยที่ถูกจุดขึ้น
และส่งมาให้แล้ว ถ้าผู้รับเฉยเมยไม่อ่าน ประทีปก็ดับ ถ้าอ่านและแนะนำผู้อื่น ต่อๆ ไป ประทีปก็สว่าง
ไสวและแผ่ขยายออกไป

ถ้าขาดธรรมะสังคมจะวิกฤต จึงขอเชิญชวนชาวพุทธทุกท่านว่า

มีโอกาสเมื่อใด ควรจะให้ธรรมะ

ให้สิ่งดีมีสาระ ให้ธรรมะแก่ญาติมิตร

คติธรรมคำกลอน

แสงดวงไฟ แสงใต้ แสงเดือนดวง แสงเหนือม่วง ปวงแสง ทุกแหล่งหล้า

ส่องสว่าง กระจ่างแค่ แต่กายา แสงปัญญา ส่องสว่าง ถึงกลางใจ

ถึงเสียเพชร เม็ดเชื้อ เครื่องเงินทอง เสียบ้านช่อง ของใช้ ไม่หนักหนา

ใช้ปัญญา หาทรัพย์ คีนกลับมา   เสื่อมปัญญา เสื่อมแท้ สุดแก้ไข

แสงดวงดาว สุกสกาว พรารนภา   แสงจันทร์จ้ำ กว่าดาวใด ในเวหา
แสงตะวัน สว่างเหลือ เหนือจันทร์รา   แสงปัญญา เรื่องแรง กว่าแสงใด

ปัญญาเป็น ทรัพย์เลิศ ประเสริฐสุด   เป็นประดุจ กอญบุญ หนูนราศี
เป็นโคมทอง ส่องสว่าง ทางชีวี   เป็นมณี ประดับใจ วิไลเอย

(ธมฺมวฑฺฒโณ ภิกขุ)